రామచంద్రవిజయము

చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము పంతులుగారిచే
రచియింపబడినది

పబ్లిషర్సు:
కొండపల్లి వీరవెంకయ్య అండ్ సన్సు
శ్రీ సత్యనారాయణ బుక్ డిపో,
రాజమండ్రి
1949

వెల రు 1—0—0

రాజమహేంద్రవరము

శ్రీ కొండపల్లి [illegible]క్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడియె.

రామచంద్రవిజయము

మొదటి ప్రకరణము

శ్రీమంతంబై సమస్తసంపదలకు నిలయమైన యీభరతఖండమునందలి దేశములందు ఫలవంతంబై యతిపురాతనంబై యనేకపావనరాజవంశసమేతంబై యాంధ్రదేశము దనరుచుండును. ఆదేశమునందు సమస్తజనసేవితమై బహుపుణ్యక్షేత్రశోభితమై గోదావరీనది ప్రవహించుచుండును. ఈ గోదావరీనది ప్రవహించుచున్న మండలములయం దన్నిటిలో జన్మమెత్తినందులకు ఫలము ఘనులకు నల్వురకుఁ గూడ సహజముగ నందవలయునని యెంచియో యన్నట్లు గెలలభారముచేత భూమికిఁ దగుల[illegible] వంగి యతి మనోహరమైన ఫలములచే నాఁకొన్న యాపన్నజనంబులకెల్ల నవ్యవధానముగ నాఁకలి దీర్చుచు, శృంగారతరమైన పువ్వులచేత నేత్రముల కపూర్వ మొనర్చుచు, సమస్తపుష్పజాతములనుండి వీతెంచు వాయువులచేత ఘ్రాణేంద్రియమునకుఁ దృప్తిగావించుచు, దూరప్రయాణములచేత నలసిసొలసి వచ్చు బాంధజనంబులకుఁ జల్లనినీడ నిచ్చుచు, సర్వావయవములకును నేక కాలముననే మహానందము గల్గించుచు ధరణీరమణికిఁ జేసిన యపూర్వాలంకారములో యన వెలయు తీయమామిళ్ళు పనసలు, ననంటులు, కొబ్బరులు, పోఁకలు మొదలగు ఫలవృక్షములకుఁ గన్నతల్లియై కోనసీమ భాసిల్లుచుండును. ఆకోనసీమయం దెల్ల సౌందర్యసీమయు సుఖములకు గాపురంబును నమలాపురముగదా! ఆ గ్రామము మొదటఁ జిన్నదైనను పుణ్యపురుషు లనేకులు తమకీర్తి యాచంద్రతారార్కముగ భూమండలమున వెలయునట్లు బ్రాహ్మణోత్తములకు సుక్షేత్రములయిన భూములనిచ్చి వారి నివాసార్థమై

కట్టించిన యగ్రహారములచేతఁ జుట్టుప్రక్కలనున్న గ్రామములకంటె బెద్దదై, లౌక్యులు మిక్కిలి నివసించుటచేత నొక పట్టణమువలె నుండును. కోనసీమయం దంతటను, ముఖ్యముగా నాగ్రామము నందును, భూలోకకల్పవృక్షములని ప్రసిద్ధికెక్కి సార్థకనామమును ధరించిన కొబ్బరితోఁట లనేకములుగలవు. ఎంత ధన్యమైన జన్మమో కాని కొబ్బరిచెట్టును చక్కగాఁ బరిక్షించినమొదల వేరు మొదలు మొవ్వువరకును జనులకుపయోగించునుగాని యొక తృణమాత్రమైనను వ్యర్థము గాఁబోదు. మహాత్ముల జన్మము ప్రపంచోపకారార్థమే కదా! అట్టి కొబ్బరితోఁటయందుఁ దోఁట కొకయిల్లుండును. అందాతోట యజమానుఁడు నివసించును. వేఱే కొబ్బరితోఁటల మహాత్మ్యము వర్ణింపనేల! పదివరహాలుగల వానికంటెఁ బది కొబ్బరిచెట్లు గలవాఁడు ధన్యుడను మాట సత్యమేయగు. అమలాపురమునం దుత్తరమునం దొక చెఱువును, దక్షిణమునం దొక చెఱువును గలవు. మొదటి చెఱువునకుఁ జుట్టును రెండుప్రక్కల నూరుండును, చెఱువులో దిగు టకు రెండుప్రక్కల మెట్లు గలవు. రాజవీధి యొక్కటే పెద్దది యున్నది. వీధికి రెండుప్రక్కలను గుమ్మములముందఱ కొబ్బరిచెట్లుం డును. ఆ గ్రామమునకుఁ బడమట కూచిమంచివారి యగ్రహార మున్నది. ఆ గ్రామమునకుఁ జేరియే యొక మామిడితోఁటగలదు. విఱుగఁగాసిన యామామిడిచెట్ల కాయ లెవ్వరైన దొంగిలించుకొని పోదురేమో యను భయముచేతఁ జెట్లకు నిలువెత్తున ముండ్లకంచ వేసి, పండుటకర్హమైన కాయలు దొరఁబాఱగనె బుట్టలుగట్టి, చిలు కలు మొదలగుపక్షులు కొఱికివేయకుండఁ జేతిలో నొకయుండ విల్లు బద్ద పుచ్చుకొని మధ్యమధ్య పచ్చని మామిడాకుల సందునఁ గూర్చుండి తన రంగు తెలియకుండ మోసముచేయుచున్న చిలుక వైపున నొకయుండ వేయుచు నొక కాపువాఁడు కాఁపుకాయుచుండును. అవల కొరడిమీఁద మార్గస్థుల దృష్టిదోషమునఁ దోఁటకు భంగ

మేమియుఁ గలుగకుండఁ గాపుఁదలగాఁ గాఁపువాఁడు తన శిల్పశాస్త్ర చమత్కారమునంతను వినియోగించిచేసిన వికృతాకారముగల యొక దృష్టిబొమ్మగలదు. అది వేసవికాలమగుటచే నతిమనోహరమైన యా వసంతఋతువునందు శృంగారలక్ష్మికి బుట్టినింటివలెనున్న యాతోట లోనికి వచ్చి విశ్రమింపకుండ మార్గస్థులను బెదరించుచుండును. కలసి మెలసి దట్టముగాఁగుమిగూడుకొన్న వారిని సహస్రకరములుగలవాఁడైన భేదింపఁజాలఁడని యైకమత్యోపయోగములను జనుల కుపదేశించు చున్నవో యన గుజ్జుమామిడిగున్నల యాకులదట్టమై సూర్యకిరణ దుర్గమంబుగా నుండెను. ప్రభాకరుఁడు తనసహస్రకిరణములనుజగము నందు వ్యాపింపఁజేయుచు సర్వభూతభయంకరుఁడై భూమండల మెల్ల దహించుచుండెను. మృగవారంబులు మృగతృష్ణలజలాశయంబులుగా భావించి దాహనివారణార్థముపరుగులెత్తుచుండెను. చల్లనిపందిళ్ళవలె నున్న క్రొమ్మావిగున్నలును, మావిగున్నల వ్రేలాడుచున్న యలరు జొంపముల మెక్కి మెక్కి కూయు గండుకోయిలలును, కోయిలకూతల నాలకించుచు మార్గాయాసనివారణ మొనర్చుకొనుచున్న పాంథజన సమూహములను వేసవికాలలక్షణంబుల వెలిసేయుచుండెను. భూమి మీఁద రాలి యెండిన యాకులన్నియు గలగలధ్వని చేయుచు గాలికి గదలుచుండెను. అగ్నివర్షము గురిసినచాడ్పున గాడ్పులు వెచ్చగ వీచు చుండెను. అట్టిసమయమునఁ బ్రభవసంవత్సర వైశాఖశుద్ధచతుర్దశినాఁ డొక మార్గస్థుఁడు మార్గాయాసనివారణార్థ మొకమామిడిచెట్టునీడకు వచ్చి మూఁటను క్రిందనైచి దానిమీఁద గుడిచెయ్యిఁ ణచుకొనిభుజము మీఁది యంగవస్త్రముతో మొగమున స్నానము జేసినట్లుపట్టిన చెమ టను దుడుచుకొనుచు దలకుచుట్టిన సెలగపువ్వంచుజరీ యుత్తరీయము చెంగుతో విసరుకొనుచు నేదియో దీర్ఘాలోచన సేయుచు గూరుచుం డెను. పచ్చనినిమ్మపండువంటి దేహచ్ఛాయయు, గుండ్రని మొగమును

సొగసైన కాటుక కన్నులును, సౌష్ఠవమైన అవయవములును గలిగి, సహజమైన లావణ్యముగల యాతనిశరీరమునకు రాగికడ్డీలమీఁద నమర్చిన బంగారుమురుగులును, పుష్యరాగములు వేసి తాపిన తమ్మంట్లును నొక వింతయందమును కలిగించుచుండెను. అప్పుడప్పుడే నూతనముగ నంకురించుచున్న నూనూగుమీసములు చెప్పనక్కరలేకయే యతఁడు పదునెనిమిది వత్సరముల ప్రాయముగల బాలుఁడని తెలియఁజేయును. ఆకుమారుఁడు తనలోఁ దానేదో వితర్కించుకొనుచుండగా నప్పుడొక ముప్పదియైదు వత్సరముల చామనచాయగల బక్కపలుచని పొడుగు బ్రాహ్మణుఁడు మార్గమునఁబోవుచు దూరముననతనిజూచి, కొంచెము నిదానించి యెవరా యని యాలోచించి క్రొత్తమొగమని తెలిసికొని కిఱ్ఱుకిఱ్ఱుమని చెప్పులజోడు ధ్వనులుసేయ, నీబాలకుఁ డున్నవైపునకు వచ్చి యెదుట నిలువఁబడి యిట్లు పలుకరించెను.

బ్రాహ్మ—అబ్బాయీ! మన దేయూరు?

బాలు—మాది తాటిపాక కాపురము.

బ్రాహ్మ—మీ రెవ్వరు? మీయింటిపేరేమి?

బాలు—మేమారువేల నియోగులము. మాయింటిపేరు మాచిరాజువారు.

బ్రాహ్మ—నీపేరెవరు? నీతలిదండ్రులు బాగున్నారా?

బాలు—నాపేరు రామచంద్రుఁ డందురు. నాకుఁ దల్లి, తండ్రి కూడ లేరు. తండ్రిగారు చనిపోయి నాలుగు సంవత్సరములైనది. తల్లిగారు పోయి యీవేళ కిరువదిదినములైనది.

బ్రాహ్మ—పాపము! చిన్నతనమునందే తల్లిదండ్రులులోకాంతరగతులయినారా? పూర్వజన్మకృతము. అయితే మీతండ్రిగారి నామధేయము?

బాలు——మా తండ్రిగారు శ్రీరాములుగారు.

బ్రాహ్మ——ఓహో హో! శ్రీరాములుగారికుమారుఁడవటయ్యా సరే. అయితే మీ రన్నదమ్ము లెందఱు?

బాలు——అన్నదమ్ములును లేరు. అక్క సెల్లెండ్రులును లేరు. నే నొక్కఁడనే. మా బాబయ్యగారిని మీ రేమైన నెఱుఁగుదురా యేమి?

బ్రాహ్మ——ఎఱుఁగుదురాయని యడుగుచున్నావా! సరి సరి. మాకూచిమంచివారికి మీరు మిక్కిలి యత్యావశ్యకమైన బంధుకోటి లోవారే. బాంధవ్యముటుండఁగా మా తాతగారికిని శ్రీరాములుగారి తండ్రిగారికిని ప్రాణస్నేహమని మాతండ్రిగారు చెప్పుచుండఁగా నే ననేక పర్యాయములువిన్నాను. మా తాతముత్తాతగారి తమ్మున కిచ్చినది మీయూరిలోనున్న సత్యరాజువారియాఁడుపడుచే.

బాలు——మాగ్రామములో సత్య రాజువారు లేరే!

బ్రాహ్మ——నీకేమి తెలియును నిన్నగాక మొన్నకన్నుఁదెఱచిన వాఁడవు నక్క "నేనుపుట్టిమూఁడువారములు కాలేదు. ఇంతగాలివాన యెన్నఁడు నెఱుఁగ" నన్నదఁట. సత్యరాజువా రిప్పుడు గన్నవరములో నున్నారు మీగ్రామములో లేరు.

బాలు——నామధేయము!

బ్రాహ్మ——నా పేరు శోభనాచలము. మాసంగతి నీవు కుఱ్ఱ వాఁడవగుటచే నెఱుఁగవుగాని మీపెద్దలందఱు నెఱుఁగుదురు. పెద్దా పురమునందు మహారాజుగారివద్ద మంత్రులుగానున్న యనపపిండివారు మాకు దగ్గరబంధువులు, రాజమహేంద్రవరములో మాడభూషివారు మామాతామహులు, మాతండ్రిగారికి మాడభూషివారు పిల్లనిచ్చు నప్పుడు వెయ్యిన్నూటపదార్లు కట్నమిచ్చినారు.

అని శోభనాచలము చెప్పఁగానే రామచంద్రుఁడు గొప్పవారి

తో మాటలాడుట తెటస్థమైనదని సగౌరవముగ మాటలాడఁదలంచి "తమ దర్శనమెన్నఁడును జేయలేదు." అనెను.

శోభ—అవును దూరమునందున్నపు డెవరికివారే నియోగముల్లో బీరకాయపీచు సంబంధము. కదిపినఁగాని యెవరికి తెలియును? కుఱ్ఱవాఁడవయినను బుద్ధిమంతుఁడవు అయితే నీ వే గ్రామమెందుకు వచ్చినావు? ఇక్కడ బంధువులెవరు?

రామ—నాకందఱుబంధువులే. నే నీగ్రామమునకు ఉపాధ్యాయుల విశ్వనాధశాస్త్రులవారు వచ్చియున్నారని విని యాయన దగ్గఱ చదువుకొనవలెనని వచ్చినాను. లక్ష్మీసహస్రము చదువుకొనవలెనని యున్నది. ఆయన చక్కఁగా పాఠములు చెప్పఁగలరా?

శోభ—లక్ష్మీసహస్రమా? ఆలక్ష్మీసహస్రములు విశ్వనాధశాస్త్రులవారికిరావు. ఆయనకుఁగావ్య పరిశ్రమమేకాని వైదికమునందుఁ బ్రవేశములేదు. లక్ష్మీసహస్రనామములు, విష్ణుసహస్రనామములు మాగ్రామపురోహితుఁడైన సోమావధానులకు వచ్చును.

రామ—ఆపుస్తకముగూడ నొక కావ్యమే. సహస్రనామములుగావు.

శోభ—ఏమో! చిన్నప్పుడు కావ్యపంచకమువఱకుఁ జదువుకొన్నాను. వ్యవహారములోఁ బ్రవేశించినతరువాత దిరిగి యావిషయమై పనిచేయలేదు. అందుచేత జ్ఞాపకములేదు. ఆయనపాఠములు చక్కఁగాఁ జెప్పఁగలరుగాని నీవు బస యెక్కడచేయవలెనని యాలోచించినావు?

రామ—వంటపూఁటయింటనుండి చదువుకొనవలెననియున్నది.

శోభ—ఏమియు సదుపాయముగా నుండదు. అందులో మా గ్రామములోనున్న పూఁటకూళ్ళముండ దిక్కుమాలినముండ, డబ్బు చేతిలోవేసికొని కడుపుగాల్చును. ఉన్నయిల్లదియొకటే అబ్బాయీ! నీవు మాకుఁ గావలసినవాఁడవు. రెండుమూఁడు దినములు మాయింట

నుండి తరువాత పూటకూళ్ళయింటఁ బ్రవేశించు, గ్రామములోనికి వెళ్ళుదము రా ప్రొద్దుపోయినది.

రామ—మీయింట నెందుకు? వంటపూఁటయింట నేనీదినమే ప్రవేశించి చదువుకొనవలెనని యున్నది.

శోభ—నీకు మొగమాట ముండఁబనిలేదు. మాయిల్లు నీకత్యావశ్యమైన చోటుగాని మరొకటికాదు. మనమందఱము నొక కంచములో భోజనము చేయవలసినవాళ్ళము. లే—మూట-పుచ్చుకో.

బంధువులు బలవంతము చేయుచున్నప్పుడు వారియింటికి బోకుండుట బాగుండదని యాలోచించినను రామచంద్రుఁ డెన్నఁడును బరగృహనివాసముఁ జేయనందున మిక్కిలి యనిష్టముతోనే లేచి శోభనాచలముతోఁ గూడఁ బోవుచు మార్గమధ్యమందుఁ దానీగ్రామము వచ్చినవెంటనే గొప్పవారి స్నేహము దొరకినదనియుఁ దనకిది శుభసూచకమనియు సంతోషించుచుండెను. శుష్కప్రియములయందుఁ దనకు గల యావత్తుసామర్థ్యము నుపయోగపరచి తన జన్మమధ్యమం దెప్పుడు లక్ష్మీసహస్రమను కావ్యము పేరయిన వినకపోయినను, బంచకావ్యములవఱకుఁ జదువుకొనకున్నను, తానుగూడ చదువుకొన్న వాఁడేయని రామచంద్రుని మనస్సునకుఁ దోఁచునట్లు పలికెను. రామచంద్రునకుఁ దల్లిదండ్రులు లేరని విన్నప్పటినుండియు సీతకిని వంటపూటింటికి ధనమెట్లు వచ్చునని పెద్దసందేహము శోభనాచలమునుబట్టి బాధించుటచేత శంకానివృత్తి చేసికొనఁదలఁచి మెల్లగా నిట్లు ముచ్చటించెను.

శోభ—అబ్బాయి! వంటపూటిముండకు నెలకు నాలుగు రూపాయలు దర్శించవలెనే. పాపము! నీకుఁ దలితండ్రులుకూడ లేరు. ఏలాగున చదువుకొందువోయని నాకు సందేహముగానున్నది.

రామ—అయ్యా! చేతులనున్న మురుగు లేఁబదిరూపాయలు విలువగలిగియున్నవి. తమ్మంట్లు పాతికరూపాయలు. ఆ రెండును విక్రయించినయెడల నొక సంవత్సరమువఱకుఁ జదువవచ్చును. 'నందో

రాజాభవిష్యతి తరువాత దైవమున్నాఁడు; నేనున్నాను. అప్పు డుద్యోగస్థుల పిల్లలకు పాఠములు చెప్పి యేమాత్రమైన సొమ్ము సంపాదింపఁగలనని నాకు ధైర్యమున్నది.

శోభ — సరే. చక్కని యాలోచనచేసినావు. చదువు కావలసినవాఁడు సొమ్మే పావనముగా జూచుకొనఁడు. చదువునం దాసక్తి గలవాని నిన్నొక్కనినే చూచినాను. కాని యీ గ్రామమునందు కోమట్లు పెద్దవాళ్ళు. మోసముచేసి వరహావస్తువు దమ్మిడికిఁ గొనఁగల సామర్థ్యము వారిదగ్గఱ నున్నది. పెద్దకోమట్లతో నాకుఁ బెక్కు వ్యవహారము లున్నవి. నేను వారిని మనయింటికిఁ బిలిపించి చక్కగా బేరముచేసి నష్టములేకుండ నీసొమ్మునీకు వచ్చునట్లిమ్మగలను. నీవు తొందరపడి సొంతముగా వ్యవహరింపఁబోకు ఇక్కడ తలలుదీసి తలలు పెట్టువార లున్నారు.

అని చెప్పగానే రామచంద్రునకు శోభనాచలముమీఁద మునుపటికంటె నెక్కువ నమ్మకము కుదరఁగా నాతని సాహాయ్యముచేత నెట్లయిన నాగ్రామమందుండి సుఖముగా జదువుకొనఁ దలఁచెను. ఇట్లు వారిద్దఱు మాటలాడుచు గ్రామములోనికి వచ్చిరి. గ్రామమునకువచ్చి రాజవీధిలోఁ గొంతవరకుబోయి కుడిచేతిమీఁదుగా నున్న సందులో రెండుగుమ్మములుదాఁటి మూఁడవగుమ్మముదగ్గఱకుఁ బోయి కొంచెము వెనుకగా వచ్చుచున్న రామచంద్రుఁడు వచ్చువఱకు నిలుచుండి 'ఇదే మనలోగిలి' అని చిన్న వీధియరుగులు కొబ్బరియాకుల దడియునుగల యొక పాతపెంకుటింటిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి చావడిమీఁదనున్న తాటియాకుల చాపమీఁద గూర్చుండుమని చెప్పి తాను లోపలికిఁ బోయి 'అమ్మా! యని పిలిచి మెల్లగా నామెతో నిట్లని చెప్పెను.

శోభ — అమ్మా! నీవేమియు విసుగుకొనవద్దు. ఈవేళ మన యింటికి బంధువొకఁడు వచ్చియున్నాఁడు; త్వరగా వంటకావలెను.

తల్లి—నీవేదో తెచ్చిపెట్టి నన్ను బంపుదువని నే నిదివరకే యనుకొనుచున్నాను. నీకుఁ బ్రతిదినము నెవడో యొకబంధువు వచ్చుచునేయుండును. నీయుద్యోగమునకు నీసంపాదనకుఁ దోడు చుట్టాలను గూడ దాఁపురము చేయవలెనటరా? నాయనా!

శోభ—అబ్బా! ఊరకుండవమ్మా! అవతల పెద్దమనుష్యుఁడు కూర్చున్నాఁడు, పెద్దలేదు. పిన్నలేదు. నీగోల యెప్పుడిలాగేయున్నది.

తల్లి—ఏమి యూరకుండను? ఎన్నాళ్ళు! ఒకనాఁడా! యొక కథా. ఎల్లకాలము నాకథ యీలాగే యున్నది. కాటికి కాళ్ళుజాచుకొన్న ముండను. చాకిరీ చేయలేక నానాహింసలు పడుచు నేలాగైన గంజికాచి పోయుదమని యనుకుంటె నీవు పేల్చుకొని తినుచున్నావు, ఎముకలు చిట్లకట్టిపోవుచున్నవి. రామ రామ. దిక్కుమాలిన దేవుండు. నాకు చావు పెట్టఁడు. అఱువదియేండ్లు వచ్చినందుకు సుఖములేదు, వల్లకాడులేదు. తల్లికడుపునఁ బుట్టినదిమొదలు చచ్చువఱకు నొక్కటే మచ్చుగదా! ఇప్పు డత్తెసరు పెట్టవలెను. నీ కేమి? మాట చెప్పగలవు.

అని తన్నుఁదాను దిట్టుకొనుచు, శోభనాచలమును దిట్టుచు మరల బియ్యము కడిగి పొయ్యిమీఁదఁ బెట్టుటకుఁ బ్రయత్నము చేయుచుండెను. శోభనాచలమును తనతల్లి యన్నమాటలను రామచంద్రుఁడు విన్నాడేమో యని భయముతో నీవలకువచ్చెను. చావడియందున్న కొబ్బరియాకుల పందిరులవలనఁ జల్లగా నుండుటచేతను, పందిరి కావలివాకిటనున్న కొబ్బరిచెట్లమీఁదనుండి వచ్చెడి గాలిచేతను, మార్గాయాసనివారణము కాఁగా నేదో యోచన చేయుచు రామచంద్రుఁడు వీరికి జరిగిన కలహము పూర్తిగ వినలేదు. కాని కేకలు మాత్రము వినెను. శోభనాచలము రాఁగానే వా రిద్దఱిటు మాటాడిరి,

రామ—అమ్మా! లోపల యెవరు కేకలు వేయుచున్నారు?

శోభ—ఏమిటో మాయమ్మ నల్లమందు పిచ్చిచేత నామీఁద నెప్పుడైన గేకలు వేయుచుండును. అంతేకాని నీవూ ఏదియు లేదే.

రామ—ఏదో వంటసంగతి యనుకొన్నానులెండి. అందుచేత నడిగినాను.

శోభ—ఆబిడ పెద్దది. పుట్టి బుద్ధియెఱిఁగిన తరువాత నత్తైసరయినఁ బెట్టియెఱుఁగదు. మాయాఁడువాండ్రు పుట్టింటికి వెళ్ళినారు. వంటబ్రాహ్మణుఁ డిదివఱకుండి వెళ్ళిపోయినాఁడు. తిరిగి యెవ్వరినైన నేర్పర్చవలెనను కున్నాను. ఎవరును కుదురరు. వాళ్ళకు బాగుగా నన్నము గలిగియున్నది.

రామ—అవును. వంటబ్రాహ్మణులు దొరకుట కష్టమే.

ఇట్లు వారిద్దరు కొంతసేపు మాటాడుచుండిరి. తరువాత వంట యినదని తల్లి కేకవేయఁగా నిద్దఱులేచి చెఱువునకువెళ్ళి స్నానము చేసి యిష్టాగోష్టిని మాటాడుచు భోజనము చేసిరి.

రెండవ ప్రకరణము

భోజనములు కాఁగానే చేతులు కడిగికొని చావడిమీఁద వారిద్దఱు కూర్చున్నప్పుడు శోభనాచలము తాంబూలముమాటజ్ఞప్తికి రాఁగా తమలపాకులును జెక్కలును లేకపోవుటచేతను గొప్పవారి యింటఁ దమలపాకు లుండకపోవునా? యనియు, నవి తనయింట లేనందునఁ దాను దక్కువవాఁడనియు రామచంద్రుఁ డాలోచించునేమో యని భయమును, సందేహమును బొంది శోభనాచలము తాను నిరంతరము తాంబూలము వేసికొనునట్టి మహాసరసుడే యని బంధువునకు ధ్రువముగాఁ దెలియజేయుటకై యిట్లని చెప్పెను. "తమలపాకు

లయిపోయినవి, చాకలివాఁడు వారము దినములక్రిందట సెలవుదీసి కొనివెళ్ళి తిరిగి రాకపోవుటచేత సంతకుబోయి యాకులు తెచ్చువారు లేకపోయిరి అదిగాక మాయింటిది గ్రామమున నుండకపోవుటవలనఁ దమలపాకులమీఁది శ్రద్ధకూడా తప్పినది. అది యున్నప్పు డాకులు చెక్కలు మాయింటినిండ దొర్లుచుండును. ఉదయాస్తమయములు వచ్చినవారందఱు నమలుచుండెడివారు ' అని చెప్పఁగా రామచంద్రుఁడు తమలపాకు లలవాటులేదని చెప్పి విశ్వనాథశాస్త్రులవారి దర్శనము త్వరితముగాఁ జేయవలయునని యుత్సాహముతో శాస్త్రులవారి యింటికిఁ ద్రోవజూపుమనియుఁ, బూఁటకూళ్ళయిల్లు గ్రామమునకే ప్రక్కనున్నదనియుఁ దనదగ్గఱనున్న వస్తువుల నమ్మివేయుటకుఁ గోమటిని బిలుపింపుఁడనియు రామచంద్రుఁడు శోభనాచలమును దొందరపెట్టెను. శోభనాచలమునకు వస్తువులనమ్మివేయుటయందు రామచంద్రునికంటె నెక్కువ యాత్రము కలిగియున్నది. కనుక శాస్త్రులవారి యింటికి మఱునాఁడు వెళ్లవచ్చుననియుఁ, బూఁటకూటియిల్లు సాయంకాలము చూపుదమనియు, జెప్పి కోమటిని మాత్ర మప్పుడే పిలిపించుటకు నిశ్చయించి యెవరిచేతనైనను మద్దుల కనకరత్నమునకు వర్తమాన మంపవలె ననుకొనుచుండగా నిరువదియేండ్ల వయస్సుగల యొక కమ్మవారి చిన్నవాఁడు వచ్చెను. అతఁడు శోభనాచలమునకు గుంటెకాయ. ఇతనిపేరు వేంకటస్వామి. మార్గాయాసముచేత నీలోఁగా రామచంద్రునకుఁ గొంచెమునిద్రపట్టెను. అతఁడు నిద్రించుచుండఁగా వేంకటస్వామిని వీధిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి యరుగుమీఁదఁ గూర్చుండఁ బెట్టికొని శోభనాచల మతనితో నేదో గుసగుసలాడి పంపెను. యజమానుని కార్యనిర్వాహకమునందు హనుమంతునితో సాటియని చెప్పదగిన యా కుఱ్ఱవాఁ డతివేగముగబోయి కోమటితో గూడ నక్కడ నున్నట్లు మరలివచ్చెను.

కనకరత్నం మెప్పుడు వచ్చునాయని యెదురుచూచుచున్న శోభనాచల మతఁడు రాఁగానే చటక్కునలేచి వీధిగుమ్మమువద్ద కెదురుపోయి కమ్మకుఱ్ఱవాని దగ్గఱనుండు కోమటిని జెయ్యిపట్టుకొని దూరముగాఁ దీసికొనిపోయి చెప్పవలసిన సంగతులన్నియుఁ జెప్పి యాతని వెంటఁబెట్టుకొని రామచంద్రునియొద్దకు వచ్చి యాతని నిద్ర లేపెను. లేచి తనయెదుట నల్లని లావుశరీరమును, భూలోకమున నవతరించిన ప్రత్యక్షవిఘ్నేశ్వరుడేమో యను భ్రాంతి కలుగఁజేయు పెద్దపొట్టయు నుదుట పట్టెనామములును, జేతులను మురుగులును, నెడమచంకక్రింద వస్తువులున్న చారల సంచియుఁ, గుడిచేతిలోఁ జిన్నత్రాసును గల కోమటినిజూచి రామచంద్రుడు కూర్చుండుమని చెప్పెను, అప్పుడు వారందఱీప్రకారముగా మాటాడిరి.

శోభ—కనకరత్నము! ఈపిల్లవాఁడు మురుగులను విక్రయించ వలెనని నాతోఁ జెప్పినాఁడు నీవు నాకు నమ్మకముగలవాఁడ వౌట చేతను, మాకు మీకుఁ జాలవ్యవహారము లుండుటచేతను నేను నీకు వర్తమానము నంపినాను. ఒకడబ్బుసామ్మెక్కువ కమ్మవలెను. కాని తక్కువ కమ్మవద్దు. మాకితడు కావలసినవాఁడు; బంధువులతోఁబని. హెచ్చుతగ్గైన వచ్చినపక్షమున నాకు మాటదక్కదు. ఇది నీవ్యవ హారముగాఁ జూచుకొనవలెను. వేఱే నేఁ జెప్పనక్కఱలేదు.

కన—సరిసరి! మీరు నాతో సెలవియ్యవలెనా! ఇంతకాలము నుండి మీకు నేను వస్తువులు నమ్మకముగా నిచ్చుచున్నాను; ఎన్నఁ డయిన దమ్మిడి దగ్గఱనైనఁ దేడావచ్చినదా? మనుష్యునకు మాట నమ్మకముండవలెఁగాని ధనమూపావనము? భోగముది గణింపగలదు. తమవంటివారిదగ్గఱ మర్యాదకావలెనుగాని యొకడబ్బిటయితేయేమి? అట్లయితేయేమి. ఏవి? మురుగులు తీయండి.

అని కనకరత్నమును చెప్పఁగానే శోభనాచలము రామచంద్రుని దగ్గఱగా జరిగివచ్చి 'అబ్బాయీ! మురుగులు తీయనా' యని యడుగ నతఁడు తీయుమని తలయూఁచి యూరకుండెను. చేతిని మురుగులు చిన్నతనములో జక్కఁగా నెక్కించుటచేత చేతులతో లాగి నపుడు మురుగులు రాలేదు. తరువాత త్రాళ్ళుబోసి వారు లాగు చుండఁగాఁ దల్లిదండ్రులు చిన్ననాఁడు తనకావస్తువు చేయించి పెట్టిన నాఁటికి నిప్పటికిఁ దనయవస్థలో నెంత తారతమ్యము గల్గినదో తలంచుకొని, మురుగుల నమ్ముకొనుటచేతఁగాని తన భోజనంబు జరుగకున్న దని కొంచెము విచారించి రామచంద్రుఁ డాదుఃఖమును బైకి రానీకుండ దిగమ్రింగి బేరమును జూచుచుండెను. కనకరత్నమును మురుగులు దీసినతరువాత కొన్నిరాళ్ళు త్రాసులో వేసి మురుగులు తూఁచి కొంచెము నోరు చప్పరించెను అప్పుడు వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ—ఏమోయి అలా గనుచున్నావు; యెన్ని తులముల యెత్తున్నవి.

కన—ఏముని మనవి చేయనండి ప్రాతగుల్లలు చూడఁగానే నేనేమాత్రమో యుండుననుకొన్నాను. అబ్బే! మాయవస్తువులండి. ఏకంసాలి చేసినాఁడండి? లాభము బాగుగాఁ గొట్టినాఁడు. ఇవి రెండు తులములున్నవి. తులము పదునెన్మిది రూపాయలధర.

రామ—మానాన్నగారు నమ్మకమైన కంసాలిచేత జేయించినారు. అదిగాక యిది మేలిమిబంగారము తులము పాతిక రూపాయలధర. గీటురాయి యేదీ?

కన—పిచ్చిమాట. ఎంతనమ్మిక మున్నను కంసాలి తిన్నగాఁ జేయునా? అదిగాక యిది వరహావన్నెకాని మేలిమికాదు. కావలసిన యెడల నింక నెవ్వరికైనఁ జూపించుకొనుఁడు; నేను గీటురాయి మఱచి పోయినాను.

శోభ—నీటుగాయి యెంమకయ్యా! అతఁడు నాకెను కట్టు నట్లు మహాగ్రామమునం దెవరు గట్టలేరు ఒక వేళ పొరపాటు వచ్చిన నతఁడు పారిపోవునా? నీవు పారిపోదువా? ఇచ్చినమట్టుకు సొమ్ము పుచ్చుకో. నిలకడమీఁదఁ జూచుకొనవచ్చును. పుష్యరాగములు కూడ విక్రయించవలెనని యున్నదా?

రామ—అవి యిపుడు విక్రయింపను ఈరూపాయ లయిన తరువాతగాని చూడను. అయితే కనకరత్నము! నీవిపుడు రొక్కమీయఁ గలవా?

కన—తత్క్షణము పుచ్చుకొండి. ముప్పదియైదు రూపాయలు నాదగ్గఱనున్నవి. తక్కినరూపాయలు తేపుదయమున బంపించెదనని లెక్కపెట్టి సొమ్మిచ్చెను. రామచంద్రుఁడు సొమ్ము పుచ్చుకొని బొడ్డు కొంగున గట్టుకొనెను. అంతటఁ గోమటియు నింటికి వెళ్ళిపోయెను.

అపుడు రామచంద్రుఁడును శోభనాచలమును లోకాభిరామాయణమును జెప్పుకొనుచుండగాఁ బాతిక సంవత్సరముల వయస్సుగల యొక కుఱ్ఱవాఁడు, రెండు భుజములమీఁద గాయములు స్పష్టముగ గనబడుచుండ, జుట్టును జుల్పములును నున్నగ దువ్వి, చేతిలో నొక పేపబెత్తము బట్టుకొని, తలకు నుత్తరీయము కుచ్చు వచ్చునట్లు చుట్టి, నోట నొకచుట్టనుబెట్టుకొని కాల్చి గుప్పుగుప్పున పొగలు వదలి చిన్న మేఘములను గల్పించుచుఁ, జేతిలో గుప్పె డాకులను, జెక్కలను బట్టుకొని, నాగరకత యంతయుఁ దన మొగముననే తాండవమాడు నట్లు లోపలికి వచ్చెను. లోపలికి వచ్చిన యామనుష్యుని జూడఁగానే శోభనాచలమున కొకవిధమైన తొందరకలిగెను. వచ్చినక్రొత్త మనుష్యుఁడు తన చంకక్రింద గ్రుడ్డలోఁ జుట్టఁబడియున్న చీట్ల పేకను దీసి చావడిమీఁద వేయగనే, శోభనాచలమునకుఁ దొందర యెక్కువై మొగము నెలవెలఁబాఱి, రామచంద్రుఁడు తనతోఁ బ్రసంగవశమున

జెప్పుచున్న మాటలు వినఁబడకుండెను. అతఁడు వచ్చి కూర్చుండి చుట్ట కాల్చుకొనుచుఁ, దమలపాకుల తొడిమలు దీయుచు శోభనాచలమునకు లేశమయిన నిష్టము లేకపోయినను నాతఁడు చేసిన కనుసంజ్ఞయైనఁ జూడక మాటలాడ నారంభించెను. ఈతని పేరు నరసయ్య.

నర—'ఓరీ! శోభనాచలము! మనవాండ్రెవ్వరు రాలేదా నీవు కూడ మొద్దుబాగునఁ గూరుచుంటివేమి? దొడ్డిలోఁ జింతచెట్టు క్రిందఁ జాపలు వేయించినావా? నీపద్ధతి చూడఁగా నీవేళ యిక్కడనే యాడుటకు నిశ్చయించినట్లున్నది. ఏమి బెల్లముగొట్టిన రాయిలాగున మాటాడ వేమిరా?

అని క్రొత్తమనుష్యుఁ డిట్లు మాటలాడుచుండఁగా పంగనామములు బెట్టుకొని యింకొక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి కూర్చుండెను. శోభనాచల మాతనిఁ జూడగనే 'దయచేయండి వెంకటరత్నముగారు' అని పలుకరింపఁగా వెంకటరత్నము మిక్కిలి తెలివిగలవాఁడును, ప్రపంచ వ్యవహారములం దారితేఱినవాఁడును గావున కడుమర్యాదగాఁ గూరుచుండెనుగాని తమలపాకులు వేసికొనుచు మొదటవచ్చిన బ్రాహ్మణుడు వెంకటరత్నమునుజూచి యిట్లు పలుకరించెను.

నర—ఏమిరో! వేంకటరత్నము! నీవుకూడ నింత యాలస్యము చేసినావేమి?

వేంక—ఈవేళ భోజనము ప్రొద్దుపోయినది. వైశాఖపూజ చేసినాము.

నర—ఇది చైత్రమాసముగదా! వైశాఖపూజ యేమిటి?

వేంక—ఏడ్చినావులే నీవూరుకో నీకేమియుఁ దెలియదు.

నర—మీయింట వైశాఖపూజ జరిగిన శరభరాజుగారు నాకు వర్తమానము బంపరూ? మీయింట నేను రెండుకావిళ్ళు మంచినీళ్ళను మాత్రము బోసి వెళ్ళిపోయినాను.

వీరీప్రకారము మాటలాడుకొను చుండఁగా మఱి నలువురు మనుష్యులు కటాలుసఁ దలుపు దీసికొని వచ్చిరి. అందులో నొకఁడు శోభనాచలమును జూచి "ఓరీ! పిల్లకుదిరినదఁట సోమావధానులు చూచివచ్చినాఁడు" అని చెప్పెను. అపుడు వేంకటరత్నము మొగము చిట్లించుకొని యాక్రోశ్తమనుష్యునివైపు తిరిగి పంక్తుకొరికి మాటాడ వద్దని సంజ్ఞచేసి "మన మందరము దొడ్డిలోనికిఁ బోవుదమురం" డని వారినందఱిని వెంటబెట్టుకొని యదివఱకే చింతక్రింద కమ్మకుఱ్ఱవాఁడు పఱచిన చాపమీఁదఁ గూరుచుండి చీట్లపేక నాడనిశ్చయించిరి. శోభనాచల మాదినమున రామచంద్రుఁడు వచ్చుటచేత నాటకు వెళ్ళక కూరుచుండెను. మెడలో 'బిడికెడు యజ్ఞోపవీతము లుండుటచేత శోభనాచలమునకు వివాహమైనదని నమ్మియున్న రామచంద్రునకు నొకఁడు వచ్చి పిల్లకుదిరినదని చెప్పఁగానే శోభనాచలము చెప్పిన మాటయందును, వాని పెండ్లివిషయమందును 'గొంచెము సందేహము కలుగుటయే కాక యతని యింటికి వచ్చి సంభాషించిన వారిమాటలనుబట్టి వీరందఱు వంటబ్రాహ్మణులు, నీళ్ళబ్రాహ్మణులు మఱి యితరమైన నీచులనికూడ నాలోచనతోఁచి శోభనాచలము నడిగి చూడవలెనని బుద్ధిపుట్టెను. వారిట్లు మాటాడిరి,

రామ—ఏమండీ! ఆ మొదటవచ్చిన బ్రాహ్మణుఁ డెవరు?

శోభ—(విని వినిపించుకొననట్లు మనస్సులో నేదో యాలోచించుచుండెను.)

రామ—ఏమండీ! ఆ మనుష్యు డెవరండీ!

శోభ—ఈగ్రామమునందు నీళ్ళబ్రాహ్మణుఁడు. (అని మెల్లగాఁ జెప్పెను.)

రామ—అతఁడు పరువు మర్యాద లెఱుఁగకుండ మాటలాడినాఁడేమి?

శోభ—ఏమిటో, చిన్నతనమునందు మేమిద్దఱము నొకబడిలోనే చదువుకొన్నాము. అప్పటి చనువుచేత నిప్పటికిని నన్నాలాగున నాతఁడు పిల్చుచుండెను. స్నేహితులయెడల నాకంత పట్టింపులేదు.

రామ—పిల్లకుదిరినదని యొక మనుష్యుఁడన్నాఁడు. ఆ పెండ్లి యెవరికి?

శోభ—నాకు వివాహ మనుకున్నావా యేమి? మాపినతండ్రి కుమారునికి వివాహము గాలేదు. అతనివిషయమై పిల్లను వెదుకఁ బంపినాను.

రామ—ఇప్పుడు వారందఱు దొడ్డిలో నేమిచేయుచున్నారు?

శోభ—చీట్లపేక నాడుచున్నారు, నీవుకూడ నాడఁగలవా?

రామ—నాకుఁ జేతగాదు. నే నాడదలంచుకొనను లేదు.

శోభ—ఆడిన తప్పులేదు. చేతకాకున్న నేర్చుకొనవచ్చును. డబ్బుపెట్టియాడరు. ఒకవేళ సంతోషము నిమిత్త మాడినను తిరిగి యెవరిడబ్బు వారికే యిచ్చివేయుదురు.

రాము—అటువంటి యాటను నేను నేర్చుకొనను.

అని యిద్దఱు ప్రసంగము చేయునపుడు లోపల చీట్లపేక నాడుచుఁ గొంచెముధనము ఋణము కావలసి యొకస్నేహితుఁడు శోభనాచలమును అవలకుఁ బిలిచి ప్రస్తుత మాడుకొనుటకు అభ్యంతరము గలిగినదనియుఁ దానింటిదగ్గఱనుండి తెచ్చిన యిరువదియైదురూపాయలు నోడిపోవుటచేతఁ బదిరూపాయ లప్పుకావలెననియుఁ జెప్పగా శోభనాచలము రామచంద్రునియొద్ద కాతని దీసికొనివచ్చి యాతఁడు మహాధనికుండనియు, సంవత్సరమున కీతనికి వేయిరూపాయలు భూముల మీద వచ్చుననియుఁ జెప్పి తన నమ్మకముమీఁద బదిరూపాయలు ఋణ మిప్పించెను. అప్పు దీసికొనుచున్న యామనుష్యుఁడు ధనవంతుఁడు గాకపోయినను జూదరియు నిర్భాగ్యుఁడు నైనను, శోభనా

చలము కతనియందుగల యభిమాన మతనివిషయమై యంతచక్కగా జెప్పునట్లు చేసినది. శోభనాచలము మాటలు నమ్మి రామచంద్రుడు తానుడుగుచున్న మహావిపత్సముద్రము నెఱుఁగకయే కొంగున(గట్టిన సొమ్ము విప్పి బిల్లకుడుముల లాగున బదిరూకలు లెక్కపెట్టి చేతిలోఁ బెట్టెను. రూపాయకు దినమున కొకయణా వడ్డీ యిచ్చెదనని చెప్పి యతఁడు సొమ్మును బట్టుకొనిపోయెను. మరికొంతసేపటికామనుష్యుడే తిరిగి మఱియైదు రూపాయల నిమ్మని యడిగి పట్టుకొనిపోయెను. ఇప్పటికి రామచంద్రునివద్ద నిఱువది రూపాయలు మాత్రముండెను. శోభనాచలముగారి పెరటిలో జరుగుచున్న మహాద్యూతమునందు మొహరీలు, వరహాలు, రూపాయలు, అణాలు, డబ్బులుకూడ బందెములుగాఁ బెట్టి, దారపుత్రాదు లన్నవస్త్రములు లేక మలమల మాడుచు నిత్యశివరాత్రులును, నేకాదశులును సలుపుచున్ననుదానిని లక్ష్యపెట్టక, యహోరాత్రములు వేదాంతులవలె బంగారమును జిల్లపెంకులుగ జూచుచు వినోదసముద్రమునందు మునిఁగి తేలుచున్న యనేక నలచక్రవర్తులును, ధర్మరాజులును నాచింతచెట్టుక్రిందఁ గొలువు దీర్చియుందురు.

వారంద ఱాదిన మట్లువిచ్ఛిన్నముగా జూదమాడుచున్న సమయమునందు వాకిటఁ గూరుచున్న రామచంద్ర శోభనాచలముల కొకవిధమైన యల్లరి వినఁబడెను. అది వినఁబడినతోడనే శోభనాచలమునకు మనసు తాళకపోయినందున వెంటనే యరుగుమీఁదనుండి చివాలున నేలకుఱికి లోపలి కతఁడు పరుగెత్తుకొనిపోవుచుండగా నీతని కెదురుగా పయిమీఁద బట్టలేక జుట్టుముడి విడిపోయి, వెక్కివెక్కి యేడ్చుచుఁ గుచ్చెళ్ళచెంగుతోఁ గన్నీళ్ళుఁ దుడుచుకొనుచుఁ నొక పిల్లవాఁడు వచ్చెను. అతని జూచి రామచంద్రుఁడుకూడ లేచి పిల్లవాని యెదుటకుఁ బోయెను. అప్పుడాపిల్లవాఁడిట్లు చెప్పనారంభించెను.

'అయ్యా! ఈసంగతి మీరు వినుఁడు. నేను వీధిలో నుండి మా యింటికిఁ బోవుచుండఁగా నీకమ్మకుఱ్ఱవాఁడు నన్ను లోనికి తీసికొనిపోయెను. వేంకటరత్నముగారు నన్నుగూడఁ జీట్లాడుమని బలవంతపెట్టిరి. ఒకటి రెండు పందెములయందు నన్ను గెలిపించి తరువాత నా చేతి నున్న బంగారపు ముద్దుటుంగరమును బందెము బెట్టించిరి. పైమీద నున్న జరీయుత్తరీయమును గూడ లాగుకొని, నేనిమ్మని గట్టిగా నడిగినప్పుడు నన్ను వీరందరు దిట్టి కొట్టినారు. ఇదిగో! చరుపులు చూడండి దెబ్బలేలాగున నట్టలు కట్టియున్నవో నేనిప్పుడు శరభరాజుగారి యొద్దకుఁ బోయి యీసంగతిఁ జెప్పెదను.' అని చెప్పుచున్నకుఱ్ఱవానిమాట కడ్డమువచ్చి నరసయ్య మహాకోపముతో నిట్లనియెను.

నర—కాఁబుకుఁతఁబు కుయ్యాకు. చెప్పుదెబ్బలు తినగలవు. శరభరాజుగారితోఁ జెప్పి తలఁగొట్టి మొల వేయింపఁగలవా యేమిటి? నీ దిక్కున్నచోట చెప్పుకో అని శోభనాచలమువంకఁ జూచి "యీతఁ డుంగరమును బెట్టుకొనిరాలేదు. ఉత్తరీయము నేను పుచ్చుకొన్న మాట సత్యమే; నాదగ్గఱ రెండు రూపాయ లప్పుదీసికొని నాలుగు నెలలయినది. ఇంకను నీయలేదు. అందుచేత బట్టలాగుకొన్నాను. ఇతడు రానూలేదు. ఆడనులేదు. అంతయు నబద్ధమే."

ఇట్లిద్దరు చెప్పగనే విని శోభనాచలము తన స్నేహితుల శక్తియు సాహసమును నెఱిఁగినవాఁడు గావున తప్పక వారా యుంగరము నపహరించి యుందురని నిశ్చయించి శరభరాజుగా రీసంగతి విన్నపక్షమునఁ దనకు మాటవచ్చునని యేలాగైన నతనిసామ్మతని కిప్పింపవలెనని నిశ్చయించుకొని బలవంతముగా రానికోపమును దెచ్చికొని యీ ప్రకారము జెప్పెను.

శోభ—పుణ్యమునకుఁ బోఁగాఁ బాప మెదురైనదఁట. స్నేహి తులుకదా యని యాఁడుకొనుట స్థల మిచ్చినందుకు దెబ్బలాటలును, నుదకు నిష్ఠురములునా? నాయనా! నీసొమ్ము నాయింటఁ బోయి నందులకు నేనాదండుగ నిచ్చుకొందును. తెచ్చికొన్నందుకుఁ జచ్చిన ట్లనుభవింపవలెను. నాసొమ్మొందఱు తినుచుండుటలేదు? అందులో నీవొకఁడవు. ఇంతమాత్రముతో నేను జెడిపోను'' అని రామచంద్రుని వంక దిరిగి 'అబ్బాయి! నీదగ్గరనున్న యిరువది రూపాయలు నాకు బదు లియ్యఁగలవా? సాయంకాలము నీకిచ్చి వేయుదును.

రామ—చిత్తము పుచ్చుకొనుఁడు. అనిచెప్పి యాసొమ్ము నంతను నిచ్చెను. ముప్పదిమైదు రూపాయలు బదుళ్ళక్రిందనే యిచ్చి వేయుటచేత రామచంద్రునకు భార మంతయుఁ దగ్గి దేహము చులక నయ్యెను. ఆరూపాయలు పుచ్చుకొని యాపిల్లవాఁ డుత్తరీయము గూడ మరల నరసయ్యయొద్దనుండి తీసికొని యింటికి బోయెను. అప్పుడు సాయంకాలమగుటచే రామచంద్రుఁడు సంధ్యావందనమును జేసికొనుటకుఁ జెఱువునకుఁ బోఁగా వేంకటరత్నమును శోభనాచల మును వానిని వెంబడించిరి. వేంకటరత్నము చెఱువుగట్టుననున్న యొక యింటఁ బ్రవేశించెను. శోభనాచలము మాత్రము చుట్ట గాల్చుకొనుచు గట్టుమీఁద గూరుచుండ రామచంద్రుఁడు సాంధ్య కృత్యము లయినతరువాత నతనితో గలసి ప్రదోష కాలమున శివాలయమున కరిగి, యాలయము చుట్టును మూఁడు ప్రదక్షిణ ములు చేసి, గర్భగుడిఁ బ్రవేశించి తన కందకుండ నున్న గంట నెగిరికొట్టి, శివుని దర్శించి ''వందే శంభుముమాపతి''మ్మను శ్లోక మును బఠించి, పూజారి యిచ్చిన రుద్రపాదముల నందుకొని, మారేడుపత్రి, నందితల నుంచి, విభూతి మొగమునఁ దాల్చి, కనుబొమ్మల సందున నమ్మవారి కుంకుమను బొట్టు పెట్టుకొని

యీశ్వరప్రసాదమును దినఁగూడదు. కనుక కొబ్బరిముక్కల నక్కడ నుంచి, కొంతసేపటఁగూరుచుండి యింటికి శోభనాచలముతోఁ గలిసి వచ్చునప్పటికి భోజనపువేళ యయ్యెను.

తనయదృష్టమువచ్చి రామచంద్రుఁడు వచ్చుటచేత దనకుమూరుపలనఁ దగిలెడు దెబ్బలు తప్పినందులకు సంతోషించుచు నల్లమందు లేకపోవుటచేత గాళ్ళు లాగుచున్నందున వంటమాత్రముచేసి కొని శోభనాచలముతల్లి పరుండెను. శోభనాచలము వచ్చి తానే యన్నమువడ్డించి రామచంద్రునితోఁ గలిసి సుఖముగా భోజనము చేసెను. భోజనమగునప్పటికు వేంకటస్వామివచ్చి సిద్ధముగానున్నందున శోభనాచలము వాని నక్కడనే పండుకొనుమని సహాయార్థముంచు కొనెను. రాత్రి జామయినతరువాత రామచంద్రునకు నిద్రపట్టెను. కొంతసేపటికందఱు బుసకొట్టి నిద్రపోవుచుండిరి. కాని వేంకటస్వామికి మాత్ర మేకారణముననో నిద్రపట్టదయ్యెను, తరువాత రెండుజాముల వేళ నేల గొట్టినట్టు చప్పుడయ్యెను. ఏదో స్వప్నమువచ్చి మెలఁకువ గల్గిన రామచంద్రుఁడాచప్పుడు విని, యెవరువారు? అని కేక వేసెను. ఆకేక వేయగానే యాచప్పుడాగిపోయి మరల నొకటి రెండు గడియలయ్యెను. అప్పటికి రామచంద్రుఁడు గాఢముగ నిద్రించుచుండెను. అప్పుడొక దొంగ చప్పుడుగాకుండ మెల్లమెల్లగా నడుగులఁబెట్టుచు రామచంద్రునియొద్దకు వచ్చి, తలవైపునఁగూర్చుండి తమ్ముంట్లుదీసు కొని దురాశచేత, శోభనాచల మిదివరకే రూపాయలన్నియు క్షౌరము చేసినాఁడన్నమాట నెఱుఁగక, తలక్రిందిమూటలో నేమోయున్నదను కొని మెల్లగ మూటలాగెను. మూటలాగఁగనే తల భూమిమీఁదఁబడి టక్కున దగులుటవలన మెలకువవచ్చి రామచంద్రుఁడు దలయెత్తి చూచి 'దొంగ దొంగ' యని కేకవేసెను. వెంటనే దొంగ మూట బారవైచి యేమూలకో పారిపోయెను. రెండు మూఁడు పిలుపులు

పిలిచిన తిరువాత శోభనాచలము లేచి దొంగలుపడినందున కాశ్చర్య పడి దీపము వెలిగించి కఱ్ఱపుచ్చుకొని యిల్లు నాల్గుమూలలు వెదకెను. కాని వానికెక్కడను దొంగ కనఁబడఁడయ్యెను.

కమ్మకుఱ్ఱవాఁడు మాత్ర మీకేకలు వినఁబడక కాఁబోలు, చెమటపోయుచున్నను ముసుగుబెట్టుకొని పండుకొనెను. రామచంద్రు డొక్కఁడు పండుకొనుటకు భయపడునేమోయని కాఁదలఁచిన పని కొంచెమైనది కనుక శోభనాచలము రామచంద్రునిమీఁద నతిదయ గలిగి దగ్గఱగాఁ బండుకొనెను. రూపాయలు శోభనాచలము దగ్గఱ నుండుటచేతను, తమ్మంట్లు దొంగయెత్తుకొనిపోవుటచేతను, రామచంద్రునకు భయపడవలసిన యావశ్యకమంతయుఁ బోయి సుఖముగా నిద్రపట్టెను. కాని మధ్యమధ్య స్వప్నములు, పలవరింతలు, నాతని నిద్రకు నంతరాయములు కల్పించుచుండెను. మురుగుల నమ్ముకొనుట చేత వచ్చిన సొమ్ముతో గొంతకాలక్షేపము చేయవచ్చును ధైర్యమున దమ్మంట్లుపోయినవిచార మంతగా రామచంద్రునకగుపడలేదు. వయస్సునందు బాలుడయ్యు, దెలివిదేటలం దసమానుఁడైన యాకమ్మకుఱ్ఱ వాఁడే రామచంద్రుని తమ్మంట్లబాధ వదలించిన సాహసవిక్రమార్కుడని చెప్పనక్కఱలేకయే మీరు తెలిసికొనవచ్చును. జూదరియు, వంచకుఁడును, ద్రోహియునగు నీశోభనాచలము రామచంద్రునితండ్రి యగు శ్రీరాములుగారి నెఱుఁగకపోయినను నెఱిఁగినట్లుచెప్పి, నిర క్షరకుక్షియయ్యుఁ గావ్యపంచకమువఱకుఁ చదువుకొన్నట్లు చెప్పి, పరమనీచుడయ్యు గొప్పవారికి బంధువుడని చెప్పి, బ్రహ్మచారియయ్యు గృహస్థుండని చెప్పి, మోసముచేసి రామచంద్రునిఁదనయింటికిరప్పించుకొని చేయఁదలంచిన పనినంతయుఁ జేసి సఫలమనోరథుండై యారాత్రి కమ్మవానిచేత దొంగతనము చేయించి, తమ్మంట్లు తానేయపహరించి మిగిలినరాత్రియంతయు సుఖముగానిద్రించెను. మద్దెలకనక

రత్నమును శోభనాచలమున కేవిషయమునను తీసిపోనివాఁడే కనుక యేఁబదిరూపాయల విలువగల మురుగులను ముప్పదియాఱు రూపాయలకే తీసికొని యందులో నొకరూపాయ నదువుపెట్టి తనచేతనయి నంతవఱకుఁ దానును రామచంద్రుని వంచించెను. అందఱు నుదయమునందు లేచి కాలకృత్యములు నిర్వర్తించుకొనిరి.

మూఁడవ ప్రకరణము

ప్రాతఃకాలమందుఁ గాలకృత్యములు నిర్వర్తించుకొని విశ్వనాథశాస్త్రులవారి దర్శనముచేయుటకుఁ బోవలయునని రామచంద్రుఁడు శోభనాచలమునుగూడ రమ్మనియడుగ నతఁడు వచ్చుటకు వీలు లేదనియు, శాస్త్రులవారు మిక్కిలి మంచివారనియు, స్వయముగానే వెళ్ళ వచ్చుననియుఁ జెప్పి వారియింటికి మార్గము జూపుటకు మాత్రము వేంకటస్వామిని జతయిచ్చెను. అతఁడును రామచంద్రుని వెంటబెట్టుకొని శాస్త్రులవారియిల్లు చూపిపోయెను. విశ్వనాథశాస్త్రులవారియిల్లు రాజవీధిలో నున్నది. విశాలముగానున్న రెండు వీధియరఁగులమీఁదఁ దాటియాకులచాపలు వేయఁబడియున్నవి. ఆచాపలమీఁద విశ్వనాథశాస్త్రులవారి విద్యార్థులందఱుఁ గూరుచుండియుండిరి. అందులోఁ గొందఱు తామిదివఱకుఁ జదువుకొన్న పాఠములఁ జింతన చేసికొనుచుండిరి. కొందఱు ముందు చెప్పుకొనవలసిన పాఠములను జూచుకొనుచుండిరి. కొందఱాకును గంటమును బుచ్చుకొని క్రొత్తపుస్తకములఁ జూచి ప్రతులు వ్రాయుచుండిరి. ఉదయమునందే స్నానముచేసి, విభూతిపెండెకట్లు బెట్టుకొని, మొగలితుఱ్ఱు సంస్థానమునం దష్టావధానము జేసినపుడు మహారాజుగారిచ్చిన పట్టుసాలువు మీఁదఁగప్పుకొని బరువైన బంగరుకుండలములు చెవులను క్రిందకు దిగలాగుచుండ విశ్వనాథ

శాస్త్రులవారు గోడకుఁ జేరగిలఁబడి కొంచెముతలవంచి కన్నులకు సులోచనములు బెట్టుకొని ప్రాఁతదగుటచేత నక్షరములగుపడకున్నందున శిష్యుఁడొక్కఁడు మధ్య మధ్య పత్రములకుఁ గాకరాకుపసరు రాయుచుండ దాటియాకులపుస్తక మొక్కటి చదువుచుండెను. శాస్త్రులవారి కిప్పటికి రమారమి యేఁబదిసంవత్సరములున్నందున దల కొంచెము నరసియుండెను. ముసలితనమైనను సుందరముగా దార్ఢ్యముగానున్న యాయనశరీరమును జూచినవారందరు పడుచుఁదనమందాయన స్ఫురద్రూపియై యుండునని యనుకొనక మానరు. రామచంద్రుడక్కడకుఁ బోఁగానే శిష్యులందఱు నితని నెగాదిగఁజూచి తమలోఁ దాము ముసి ముసి నవ్వులునవ్వుకొనుచుండిరి. రామచంద్రుఁడు వచ్చి శాస్త్రులవారికి నమస్కారముచేయ నాయన యాతని దీవించి కూఱుచుండుమని జెప్పెను. కూరుచున్నతరువాత రామచంద్రుని సంగతులన్నియు నడిగి యాతఁడు తమదగ్గఱ చదువుకొనుటకు వచ్చినాఁడని దెలిసికొని శాస్త్రులవారు సంతోషించిరి. అంతట నొక శిష్యుఁడు రామచంద్రునితో ముచ్చటింపఁ దలఁచి యిట్లు సంభాషించెను.

శిష్యు—అయ్యా! తమరెంతవఱకుఁ జదువుకొన్నారు?

రామ—కావ్యపంచకము వఱకుఁ జదువుకొన్నాను.

శిష్యు—ఎంతకాలమయినది కావ్యమారంభించి?

రామ—మూఁడు సంవత్సరములైనది. ఇంక నేమాత్రమో కొన్ని నెలలు తక్కువే.

శిష్యు—ఏమి బడాయులయ్యా? ఎన్నఁడుఁ గావ్యముల ముఖ మెఱుఁగనివానిదగ్గర చెప్పినట్లే చెప్పుచున్నావు. నీవెంత తెలివిగలవాడవైన నేఁడాదికొక కావ్యముకంటె నెక్కువ చదువఁగలవటయ్యా? నీవే చదువుకొన్నావా? ఇంకెవరు జదువుకొనలేదా? మేము నీవలెఁ దెలివిగలవారము కాకపోయినను కొద్దిగొప్ప జదువుకొన్నవారమే!

రామ—నే నబద్ధములు చెప్పుచున్నాననియా మీ యభిప్రాయము? మూఁడువత్సరములలోఁ గావ్యములు చదువుకొనుట యొక వింతటండీ! నే నీలాగునఁ జదివినాను.

శిష్యు—మీరు కాదుకదా? బ్రహ్మరుద్రులైననుసరే? ఏఁడాదికొక్కటి చదువునప్పటికిఁ జచ్చిచెడి చేయంగల విన్నపములగును. మాటలండీ! మా గ్రామమునందు బ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు నవద్వీపము వెళ్ళియిరువదినాలుగుసంవత్సరములు వ్యాకరణశాస్త్రముచదివినాఁడు. ఇంకను గ్రంథము తరువాయి. నీవాకాశముమీఁదనుండి యూడిపడినావాయేమిటి! అయితే దినమున కెన్నిశ్లోకములు చదివెడువాఁడవు?

రామ—పది, యెనిమిది యీప్రకారముగాఁ జదివెడువాఁడను.

శిష్యు—గుండె చేతితోఁ బాఁదుకొని 'అబ్బా! లోకములోలేని వింత. నీతలమీఁద దాఁటె కొమ్ములుదిరిగినవారైనను రెండు మూఁడు శ్లోకములకంటె నెక్కువ చదువలేదు.' అని శాస్త్రులవారివంకఁ జూచి ఏమండీ శాస్త్రులవారు! ఇతనిమాటలు చిత్తగించినారా?'

విశ్వ—ఆశ్చర్యమేమున్నది!? కుశాగ్రబుద్ధులున్న పక్షమున నట్లె చదువఁగలరు. ఇట్లు వారు సంభాషించునప్పటికి జాము ప్రొద్దెక్కఁగాఁ గొందఱు శిష్యులు మాధుకరమునకును, గొందఱు వారములకును గొందఱు పూఁటకూళ్ళయిండ్లకును బోయిరి. రామచంద్రుఁడు శాస్త్రులవారిదగ్గఱ సెలవుపుచ్చుకొని శోభనాచలమును దీసికొని పూటకూళ్ళ యింటికిఁబోయెను. ఆపూటకూటి యింటియరుగుమీఁద భోజనార్థమువచ్చిన కొందఱు రాజులును, బ్రాహ్మణులును గూరుచుండిరి. లోపల నడవలోనున్న దండెమునకు పట్టుబట్టలు వరుసగాఁ జుట్టఁబడియుండెను. ఉదయాస్తమయములు తడికాళ్ళతో మనుష్యులు తిరుగుచుండుటచే నిల్లంతయుఁ దేమగలిగి కొంచెము జారుగానుండెను; చేతులను బోచీలును, ముఱుగులును. బంగారు తీఁగెలువేసిన రాగి

పట్టెలుగను మెడలో బలకసరులు, పట్టెడ, నామముఁ గలిగి చలువచేసిన జరీపంచె శరీరమంతయుఁ గనుపడునట్లు గట్టి, జుట్టు సిగముడి వేసి యింట గొందటికిని వాకిటఁ గొందటికిని వర్ధించుచు, భోజనము చేసిన వారిచ్చుచున్న డబ్బుల నెడమచేత బుచ్చుకొనుచు, మిక్కిలి పని తొందరచే నూపిరి యాడక తిరుగుచున్న రెయొక తలవెంట్రుకల విధ వనుజూచి, శోభనాచలము "రాజమ్మా! బాగున్నావా? ముసలాయన యేమైన దార్ఢ్యముగాఁ దిరుగుచున్నాఁడా?" యని పలుకరించెను.

రాజ—తమదయవల్ల బాగున్నాము. మానాన్న మునుపటి వలెనే తిరుగుచున్నాఁడుగాని దగ్గుమాత్రము వదలలేదండి. ఏమి యీ వేళ మామీఁదఁ గటాక్షమువచ్చినది?

శోభ—మరేమిలేదు. తాటిపాకనుండి మన మాచిరాజువారి చిన్నవాఁడు వచ్చినాఁడు. అతనికి మీయింట నుండవలెనని యున్నది. అతని నిక్కడ నప్పగించుటకు వచ్చినాను. పిల్లవాఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు. ఈకాలపుఁ బిల్లలవలె నల్లర చిల్లరవాఁడు కాడు. నీవందరి నొకయెత్తు నీపిల్లవాని నొక ఎత్తుగాను జూడవలెను. ఇతఁ డొకరి జోలికి సొంటికిఁ బోవువాఁడు గాఁడు తన చదువేమో, తానేమో.

రాజ—దానికభ్యంతర మేమి? తమరింతదూరము శ్రమపడి రావలెనా? ఆపిల్లవానికి మతొకలోపము రాకుండ జాగ్రత్తపెట్టు భారము నాది.

శోభ—రూపాయ లతని నడుగవద్దు. నెలకాఁగానే నేనిచ్చి వేయుదును. ఇక వంట యెంతయాలస్యముగా నగును? నాలుగుగడియలకు రావచ్చునా?

అక్క—అలేదు. రెండుగడియలలోగా రావచ్చును. స్నానము చేసిరా నాయనా!

అప్పుడు శోభనాచలమును, రామచంద్రుఁడును వెళ్ళిపోయిరి.

రాజమ్మది పూర్వము పలివెల నివాసస్థలము. ఆమె పెనిమిటి వివాహమైన రెండుమాసములకే కాలధర్మము నొందుటచేతను, పుట్టి నింటివారిసంసారము చితికిపోవుటచేతను రాజమ్మ తల్లిని, దండ్రిని, దమ్మునిఁ దీసికొని యమలాపురమువచ్చి యచ్చట పూఁటకూళ్ళను బెట్టుచు నహోరాత్రములు వేసెడువిస్తరి వేయుచుఁ దీసెడివిస్తరిఁ దీయుచుఁ వంటలు చేయించుచు వచ్చినవారికి వడ్డించుచు, గాశిలో నున్న యన్నపూర్ణ సత్రమునందువలె నిరంతరాన్నదానము చేయుచు నమలాపురమునం దే కాక కోనసీమయందంతటను మహాప్రసిద్ధికెక్కి విస్తారము ధనము నార్జించెను. పూఁటకూళ్ళను బెట్టుట కారంభించి మూఁడుసంవత్సములైనను బండ్రెండువందలరూపాయల నార్జించెను. ఆమె మొదట నాగ్రామమువచ్చినపుడు వండుటకుఁ బాత్రసామగ్రి యైనఁ లేని యిల్లు గంగాళములు మొదలయినవానితో నిండియుండ గా మొదట కేవలము రాగిపట్టెలయిన లేని రాజమ్మశరీరము బంగా రపునగలతో నిండియుండుట యొక యాశ్చర్యముగాదు.

పాపము దైవ మోర్వఁజాలక యామెకు వైధవ్యమును దెచ్చి పెట్టి మనసువచ్చిననగలు పెట్టుకొనుట కభ్యంతరము కల్పించినాఁడు గాని లేనిపక్షమున బుణ్యస్త్రీలు పెట్టుకొను నగలన్నియుఁ బెట్టుకొనుట కామెదగ్గఱ సామర్థ్యమున్నది. ధనము హెచ్చినకొలఁది సుకుమా రముకూడ హెచ్చినందున రాజమ్మ వంటచేయుట కష్టమనితోఁచి యొకవంటబ్రాహ్మణునిఁ బెట్టెను. మొదటవచ్చినపుడు రాజమ్మదండ్రి పెసరట్లనమ్ముటచేతను, దల్లి నీళ్ళబిందెలు మోయుటచేతను దమ్ముడు చలిపందిరిలో దాహమునకు నీళ్ళిచ్చుటచేతను, దాను బూఁటకూళ్ళు పెట్టుటచేతను సంపాదించిన ద్రవ్యముతో రాజమ్మ యిప్పుడు వడ్డీ వ్యాపారము చేయుచుండెను. మొదటనందఱు బ్రతిమాలి కాలక్షేపము

చేయుచు గొంతధనము చేతఁజిక్కఁగనేగర్వించి మనుష్యులను రాజమ్మ నిరాకరింపఁ బ్రారంభించెను. ఇంటికి రాజమ్మ పెద్దాఁడుపడుచగుట చేత దలిదండ్రులునుఁ దమ్ముఁడును నామె యడుగుదాఁటక యామె పేరు చెప్పిన గడగడ వణఁకుచుందురు. తనయొంటిని నాలుగయిదు వందల రూపాయల నగలఁబెట్టుకొని, తమ్మునకైదువందలిచ్చి పెండ్లి చేసి తామున్నయింటివారికి నూరురూపాయలింటిమీఁద బదులిచ్చి తరువాత సంకొకనూ ఱేఁబదిరూపాయలు వారిచేతిలోఁబెట్టి యీ యిల్లు కొనెను. రాజమ్మసంగతి యటుండనిచ్చి యింక గథారంభము చేయుదము. తరువాత రామచంద్రుఁడు స్నానముజేసి మడిగట్టుకొనఁగా భోజనము నారంభమాయెను. ఆసమయమునందు రాజమ్మ వడ్డన చేయుచు రామచంద్రుని వృత్తాంతమును దెలిసికొని యతడు నియోగి యని జెప్పినతరువాత నిట్లు మాటలాడ నారంభించెను.

రాజ—మొగమాటపడకు నాయనా! నియోగపు బిడ్డవు కొంచెము పరువుప్రతిష్టలకు దేవులాడువారు మన నియోగులే. మేము కూడ నియోగులమే యని చెప్పుటకు నీవంటివారిదగ్గఱ సిగ్గుగానుండును. సగముచచ్చినుఁడీ యీపనిఁ జేయుచున్నది.

రామ—అవును. కాలము తప్పివచ్చినపు డేమిచేయఁగలము?

రాజ—నీవు చెప్పిన నమ్ముదువో లేదోకాని మాసంసారస్థితి, యేఁబదియావులపాడి, కావలసినంత ధాన్యపుఁబంట, ఏవస్తువుకైన నౌకరియింటికి వెళ్లనక్కఱలేకుండఁ గాలిమీఁదఁగాలు వేసికొని కూర్చున్నవాళ్ళము. ఇవతలచెంబవతల బెట్టి యెఱుఁగనుసుమీ. ఆలాటిదానని, మాయశక్తి యెక్కడనుండివచ్చినదో బిందెలకుబిందెలు దించుచున్నాను. నేఁటికాలమున కింతకర్మమును దెచ్చిపెట్టినావా దైవమా! యని పొట్టకోసర మీపని జేయుచుఁ దగుదునమ్మా యని తిరుగుచున్నాను. ఎంత సుకుమారముగఁ బెరిగినానో యంతకష్టమువచ్చినది

రామ—నియోగు లిటువంటిపనిం జేయవలసినపక్షమున కష్టముగానే యుండును.

రాజ—కూచిమంచివారు, మాచిరాజువారు, మంత్రిప్రగడవారు మాకు బంధువులే. వారెవ్వరైనఁ గంటపడినప్పుడు ప్రాణము వచ్చినట్టుగా నుండును. ఇప్పుడయిన నొక డబ్బుసొమ్ము మిగిలించుకొనవలెనని లేదు. వాళ్ళడబ్బు వాళ్ళకుబెట్టి యేలాగునైన మాట దక్కించుకొనవలెనని యుద్దేశమే.

ఇట్లు వారు మాటాడుకొనునప్పటికి భోజనమునకు మఱికొందఱు వచ్చి చిరకాలముక్రిందటఁ దడిపినపట్టుబట్టల గట్టుకొని యన్నముఁ దినుచుండిరి.

ఒక మనుష్యుఁడు రాజన్నగారూ! కొంతయన్నము చల్లగాను గొంతయన్నము వెచ్చగా నున్నదేమండీ? పొడియన్న మేమయినఁ గలిసినదా యేమి?

రాజ—ఊరుకోవయ్యా! ఎవరైనను మీమాటలకు నవ్వుదురు. యన్నము చల్లారినదేమో.

రెండ—పప్పులో గంజివాసన వేయుచున్నట్లు కనఁబడుచున్నదేమి?

రాజ—మీకుఁ గొంచెము రొంపపట్టినదేమో? పప్పులో గంజి వాసన యేమిటండీ?

మూడవ—ఏమిటండీ! అవతల రాజులకు వడ్డించగా మిగిలిన యన్నము మాకు వడ్డించినారేమండీ! అంత బొత్తుగా మాలకూడా! కొంచెము కడి మొడము వద్దటండీ!

రాజ—చాలు లేవయ్యా! నేర్చుకొనిపోయినావు. నీమాటలు నీవు సరే. నీవే యాచారవంతుఁడవా? ఇవతలివాళ్ళే యంత మాల

కూడుతినువాళ్ళా? నేనింటనుండి పళ్లెము దెచ్చి వడ్డనఁ జేయుచున్నం దుకా యీలాటిమాటలు.

నాల్గవ—అన్నట్లు జ్ఞాపకము వచ్చినది. రాజన్నగారూ! మీ మఱందిభార్య ప్రసవమైనదఁట. పురుడు వెళ్ళలేదుగదా! మీరు మడి గట్టుకొన్నా రేమి?

రాజ—అయ్యో! మాకు వారికిఁ దరములు దప్పినవండీ.

నాల్గ—మఱఁదికి మీకుఁ దరము లేలాగున విడిపోవునండీ! జ్ఞాతులు గనుకనా!

రాజ—పురిటిదినములు వెళ్ళిపోయినవి.

నాల్గ—ఈ వేళకుఁ దొమ్మిది. శుద్ధిస్నానము కాలేదు. రామ రామ పురిటికూడు దినినందులకు రేపందఱము స్నానము చేయవలెను. మీ రెప్పుడు నీలాగే. వెనుక చద్దియన్నము బెట్టుచున్నప్పుడు మైల బట్టతోనే పెట్టినారు. ఈయాచార మెక్కడను జూడలేదు.

మొదట—పచ్చడిలో మెతుకులు కనబడుచున్న వేమండీ?

రెండవ—ఇందాఁక నెవరో దిగఁబెట్టిన పచ్చడి వేరేతీసి దాఁచు చుండగా నేను జూచినాను. అది పొరపాటుచేత నీకుఁ బడిన దేమో.

మొదట—నారాయణ! నారాయణ! ఎంగిలికూడు నెక్కడ తినగలమమ్మా! ఛీ! నాకీయన్నమువద్దు. (అని యాపోసనముపట్టి లేచిపోయినాఁడు.

రాజ—(కోపముతో) వెళ్ళవయ్యా గడియ గడియకు బెదరించి యెంతకాల ముండఁగలవు? పాపము! పొరుగూరునుండి వచ్చినారు. తల్లి దండ్రు లెవరు దగ్గఱలేరుగదాయని సమస్త సదుపాయములుచేసి సొంత యింటికంటె నెక్కువ యాదరణ చేయుచున్నందుకా మీరీలాగునఁ జెవులుపట్టుకొని యాడించుటే? పైపై నున్నది మనమాటలు పడునని

మీరనుకొనుచున్నారు కాఁబోలు, నేనాలాగున మాటలుపడుదానను గాను. మీయిష్టమయిన నుండుఁడి, కష్టమయినపక్షమున వెళ్లండి. నావంటివారు లక్షమంది మీకున్నారు. మీవంటివారు లక్షమంది మాకున్నారు. మాలెక్కలు చల్లగా నున్నంతసేపు భయములేదు. ఇప్పటికయినది లెక్కచూచి యిచ్చి మరీ వెళ్లండి. అందాఁక బట్టు పంచ పట్టుకొని వెళ్లవద్దు.

నాల్గ—సరే! ఉంచుకొనుఁడి పట్టుపంచె. నాకు భయములేదు.

రాజ—అవతల వీధినున్నముండ డబ్బులు పుచ్చుకొని కడుపు గాల్చెడిది అదే మంచిది. పరమార్ధ మాలోచించెడు మావంటి పరువుగలవారకుఁ గాలముగాదు. వాండ్రదగ్గఱ నోరెత్తరు. ఆమాయ ముండ కేలాగున డబ్బు దక్కునో తెలియదమ్మా.

అని యనగానే పట్టుపంచ వదలి యతఁడు పోయెను. రామచంద్రుఁడును భోజనానంతరము పాఠశాలకుఁ బోయెను. శిష్టాచార సంపత్తి గల సాంప్రదాయమునందుఁ బుట్టిన రామచంద్రుఁడు పూఁటకూటియింట బొట్టుఁబెట్టుకొనక, కాళ్లుఁ గడుగుకొనక మడిబట్టలఁ గట్టుకొనక భోజనము చేయువారలను జూచి పట్టణవాసములయందు గల వైచిత్ర్యముల కాశ్చర్యము నొందెను. అంతతో నతని యాశ్చర్యము సమాప్తము నొందక రాజమ్మ చర్యలు, భోజనమునకు వచ్చిన వారి సంభాషణలు విన్నపిదప నధికమాయెను. రామచంద్రుఁ డా దినము మొదలు విశ్వనాథశాస్త్రులవారి యింటనే పండుకొనుచు నచటి సహాధ్యాయులతో సుఖముగాఁ గాలముగడుపుచుండెను. ప్రతిదినము మధ్యాహ్నము భోజనమైనతరువాత శాస్త్రులవారు గేదెకు గడ్డినిమిత్తము పొలమునకుఁ బోయినప్పుడు గురుశుశ్రూషయం దొకరికంటె నొకరు మించవలెనని పనిఁ జేయుచున్న శిష్యులతోఁ గలసి, శాస్త్రుల వారికిఁ దనచేతఁ బని చేయించుట కిష్టము లేకున్నను, దానుగూడ శక్తిలోపము లేక శుశ్రూష చేయుచుండెను. విశ్వనాథశాస్త్రులవారికి

రామచంద్రుని మీఁదఁగల మంచి యభిప్రాయ మంతకంతకు హెచ్చెను. మనోహర మయిన యాకారమును, నాకారమునకుఁ దగిన బుద్ధిసంపదయు, బుద్ధిసంపద కనుగుణమయిన విద్యాసక్తియు, విద్యాసక్తి కలంకారముఁ బెట్టుచున్న వినయసంపత్తియు నర్జునునియందు ద్రోణాచార్యునకు వలెనే రామచంద్రునియందు విశ్వనాథశాస్త్రుల వారికి మంచిప్రేమను కలిగించెను. శాస్త్రులవారి యింటియెదుటనే గ్రామమునం దెల్లఁ దగు పెద్దమనుష్యులును సంపన్న గృహస్థులయిన మంత్రిప్రగడ శరభరాజుగారి యిల్లుగలదు. ఆయన కుమారుఁడు రామచంద్రుని యీడుగలవాఁడు. శాస్త్రులవారి దగ్గఱ చదువుకొనుచు రామచంద్రుని సత్ప్రవర్తనమునకు, బుద్ధికిని సంతోషించి యతనితో స్నేహముచేసి యతఁ డెక్కడనుండిన దానక్కడ చుండుచు నీతని కోపము తటస్థమయినను సహాయము జేయుటకుఁ దాను సిద్ధముగా నుండి యతని నతి గౌరవముతోఁ జూచుచుండెను. వారిద్దఱును కృష్ణార్జునులవలె నతిశయ స్నేహముచేతఁ బ్రసిద్ధికెక్కిరి. సహజముగా మంచి శారీరముగల రామచంద్రునకు రాగజ్ఞానమువన్నెతేఁ బుస్తకము నతిశ్రావ్యముగాఁ జదువఁగలుగుటచేత శరభరాజుగా రప్పుడప్పు డతనిని బిలిపించి పుస్తకముఁ జదివించుచుందురు. పుష్పసౌరభ్యమువలెనే వ్యాపించిన రామచంద్రుని కీర్తివలన నతనియందు మంచి యభిప్రాయముగల శరభరాజుగారి మనస్సునకు, విశ్వనాథశాస్త్రులవారును, కుమారుఁడును జేయున్యాయమైన స్తుతులు చక్కగా నాటి పిల్లవానియం దొక విధమైన యనురాగమును గలిగించెను. ఇది యిట్లుండగా రామచంద్రుఁడు పూఁటకూటియింటఁ బ్రవేశించి, రెండు మాసములయినది. ఒక పర్యాయము రాజమ్మ లెక్కకుఁ దొందర పెట్టగా శోభనాచలము రెండురూపాయల నిచ్చెను. కాని తరువాత నొక దమ్మిడీ యయిన నియ్యలేదు. తరువాత రామచంద్రుఁడు

తన సహాధ్యాయునియొద్ద రెండురూపాయలు బదులుచేసి రాజమ్మ కిచ్చెను. ఇట్లు రాజమ్మ కొకమాసముసొమ్ముమాత్రము ముట్టినదిగాని రెండవమాసపుసొమ్ము ముట్టనందున నామె రామచంద్రుని నిలువ నీయక బాధపెట్ట నారంభించెను. శోభనాచలమే సొమ్మునిత్తునని మొదట నొప్పుకొని, తరువాత నీయవలసినయవసరము లేదనియు, రామచంద్రునే యడుగుమనియు, రాజమ్మకు రహస్యముగా వర్తమానము నంపెను. శోభనాచలము తన స్నేహితునకుఁ బదులైన రూపాయలు బదులు పుచ్చుకొని స్నేహితునిచేత సొమ్మిప్పించను లేదు. తా నీయను లేదు. ధనము పుచ్చుకొన్నపుడున్న చొరవయు, ధైర్యమును మరల సొమ్మునిచ్చునపు డాతనియందుఁ గనఁబడవయ్యెను. తన స్నేహితుఁ డీయవలసిన ఋణమునకుఁ దా నుత్తరవాదిని గాననియుఁ దనసొమ్మే తా నీయఁగలననియుఁ జెప్పి శోభనాచలము రామచంద్రుండు తన యింటికిఁ దడిమన్ను పొడిమన్నగునట్లు తిరిగినను నొక డబ్బయిన నీయక వచ్చినపుడెల్ల సాయంకాలము రమ్మని యొక మాటను, ఉదయము రమ్మని యొకమాటను, సొమ్మందలేదని యింకొకమాటను, మనసులో నేమియనుకొనవద్దని యొకమాటను, తనకుఁ జాల మొగమాటముగా నున్నదని మఱొకమాటను జెప్పిన మాట చెప్పక వానిని త్రిప్పుచుండెను. రామచంద్రుఁ డేవేళప్పుడు సొమ్మిచ్చెనో కాని శోభనాచలమునకు సొమ్మెన్నఁడు నందనేలేదు. అవసర మెక్కువైై తనయింటి కతఁడు వచ్చినకొలఁది శోభనాచలమునకు సొమ్మీయవలెనను నభిప్రాయము తగ్గి పలుమాఱతఁడు వచ్చినందులకు విసుగుపొచ్చెను. రామచంద్రుఁ డింటికి వెళ్ళినపుడు శోభనాచల మగుపడక యింటనుండక యొకవేళ నింటనుండిన లేఁడని పించుచు, వీధిలో నెదురైనప్పుడు పక్కసందులోనికైనను దగ్గఱ యింటికైనను బోవుచు, నట్లుచేయ వీలుగానపుడు ముసుగు వేసికొని

స్నేహితులమధ్యఁ దాఁగుచు మొగమున కేదయిన నష్టము పెట్టుకొనుచుఁ, గాలము గడపుచు వచ్చెను, అతిస్వల్పకాల సంపాదితమైన వారిస్నేహము, క్రమక్రమముగా మొగమోటమై, లజ్జయై, మనస్పర్థయై, నిష్ఠురమై, యాగ్రహమై తుదకు రానురాను కలహముగాఁ బరిణమించెను. తుదకు రాజమ్మయొక్క బాధపడజాలక నొకనాఁ డుదయాస్తమయములు వాకిటఁ గూర్చుండి వేంకటరత్నముతోఁ గూడ వచ్చుచున్న శోభనాచలమును బట్టుకొని రామచంద్రుఁడు విధిలేక యీప్రకారముగా మాటలాడనారంభించెను.

రామ—అయ్యా! శోభనాచలముగారు! ఎంతకాలము తమ యింటిచుట్టు నేను దిరిగినను నామీఁద ననుగ్రహమింకను రాలేదు గదా? రాజమ్మగారు నన్ను నిలువనిచ్చుటలేదు. తేపోమాపో యింట నుండి నన్నామె వెడలగొట్టును. నామనవి చిత్తగించి లెక్క దయ చేయుదురా! తమ రుచితముగ నిచ్చినట్లు సంతోషించెదను. పుచ్చుకొన్న సొమ్ముగాని మఱొకటి కాదు.

శోభ—(ఆగ్రహముతోఁ గన్నులెఱ్ఱఁజేసి) నీకేమయినఁ గొంచెము బుద్ధియున్నదా లేదా? పెద్దపిన్నలున్నారను సందేహమేమియు నక్కఱలేదా? అందఱు నీవలెఁ దుచ్ఛులే యనుకొన్నావా; నీవు బ్రతికిన బ్రతుకుకొద్ది నీపరువుకొద్ది యడిగినావు. నీసాంప్రదాయమెటువంటిది? నీసంగతి నే నాదినముననే గ్రహించినాను.

రామ—అయ్యా! తమకంత కోపమెందుకు? నే నేమన్నాను నావల్లఁ దప్పున్న క్షమింపుడు.

శోభ—మేము నిన్ను క్షమింపదగ్గ వారమా! నీవే నన్ను క్షమించవలెను. చచ్చిచెడి యేలాగో రెండుగుల్లలు తెగనమ్ముకొని నీవుకాగా సొమ్ముసంపాదించినావు. నీదగ్గఱ బదులు పుచ్చుకొనుట నాదే బుద్ధితక్కువ. నీవీస్వల్పమునకు మొగము చెండుకొనుచున్నావు.

కాని యీలాటివి లక్షలు సంపాదించినాము లక్షలు వ్యయము చేసినాము. నావంటివాని కిది యొక లెక్కకాదు.

రామ—అందుచేతనే త్వరగా దయచేయించండిఁ నేరమంతయు నాదే.

శోభ—ఇయ్యక మానుదుమా యేమిటి? ఇచ్చినదాఁక జచ్చినట్లుండు అప్పమనురాదు. నీసొమ్మెంత చేయును? నీ వెంత చేయుదువు? నీనైజము కనఁబఱచుకొన్నావు. నీసొమ్ము వారమునాఁటికి గిరగిరఁ ద్రిప్పి పాఱవేసెదను. నీకంటె నిర్భాగ్యుఁడుగాని నీసొమ్ము నపహరింపఁడు. నీకు గతిలేదుగాని మాకు లేకపోలేదు. ఉపకారమునకు బోగా నపకార మెదురయినదేఁటి! వచ్చినవాఁడు మాయింట నుంచుకొని బంధువుఁడుగదాయని సమస్తవిధముల నాదరించినందుకా యీ మాటలు, సాటి నియోగపువాఁడవని, నీకింత నిర్వాహకము చేయవలెనని అనుకొన్నాను. అయ్యో! వేంకటరత్నముగారు! ఆరాత్రి దొంగలుపడినప్పుడు దాను గుజ్జువాఁడు—భయపడునని దగ్గఱగా మీఁదఁ జెయ్యి వేసికొని పండుకొన్నాను. ఆవిశ్వాసమయిన లేదు. ఈకాలములో నెవరికి నుపకారము చేయగూడదండి; నాయనా! ఱేపు నీసొమ్ము నీకు బంపెదను. ఇప్పటికి వెళ్ళు.

వేం—ఇంత మంచివారు, మీతోనే పడినదికాదు, ఇంక నీ గ్రామమునందెవరితో సరిపడును? బాగానేసాగ్లాపడగలడు. సరసముగానే యున్నది.

రామ—మీ చిత్తము ఇంక నే నడుగను. ఆమాట మీరే దక్కించుకోవలెను,

శోభ—అమలాపురం నీళ్లొంటఁబట్టినవి. పెంకితనము ముదిరినది. మాట దక్కించుకోవలెగాదూ! ఇది జ్ఞాపకముంచుకో,

రామ—మీ రాచంద్రార్కము నాకు జ్ఞాపక ముండునట్లు చక్కనిపనిఁ జేసినారు.

అని మెల్లగా ననుకొని మాటలతోఁ దెమల్చి తన్ను శిక్షింపక దయదలఁచి పోనిచ్చినందులకు మనసులో సంతోషించుచు దేవున కనేక వందనములు చేయుచుఁ బూఁటకూటిదాని కేమిప్రత్యుత్తరము చెప్పుదునా యని యాలోచించుకొనుచు రామచంద్రుఁడు వచ్చెను. రాగానే రాజమ్మ వానినిఁ జూచి యిట్లనియె.

రాజ—లెక్క తెచ్చినావయ్యా?

రామ—శోభనాచలంగారు—

రాజ—(మాటకడ్డమువచ్చి) శోభనాచలము లేదు. గీభనాచలం లేదు. నాయింట దిన్నవాఁడవు నీవా శోభనాచలమా? నాకతనితో నేమి? ఒడలెఱుఁగవు? ఎవరియబ్బసొమ్మనితిన్నావు? డబ్బు పుచ్చుకోకుండ నీకు మూఁడుపూఁటలు వండి కుంభము తోడుట కెవరు నీ కచ్చియున్నారు. పోపో. నాయింటనుండి లేచిపో. చెంబు పట్టుపంచ నేనియ్యను నడునడు

అంతకఠినముగా రాజమ్మ మాటలాడినపుడింక నచ్చట నుండ రాదని చివాలునలేచి రామచంద్రుఁడు వెళ్లుచుండెను. అంతట నాతని మార్గమధ్యమందు వెనుక తనకు రెండురూపాయల నప్పిచ్చిన సహాధ్యాయుఁ డగుపడి రామచంద్రుని నిలువఁబెట్టి తనసొమ్ము తన కిమ్మని యడిగెను. వారిట్లు మాటాడిరి.

సహా—ఏమోయి? అప్పుపుచ్చుకొని తిరిగి యిచ్చినావు కావు? ఒకనాఁడా రెన్నాళ్ళా! అంతగతిలేనివాఁడ వెందుకు పుచ్చుకున్నావు? పోనీ యెగవేయి; దీనితోనీవు పెద్దకాపురముచేయవు; నేనుజెడిపోను. మర్యాదగాదు. నే నేలాటి యవసరములో నీకిచ్చితినో నీవు నాకా

లాగు ఝోడవకంటెవాఁ డెఱుఁగకుండ నీయవద్దా? తేపు నీ వీయక పోతివా నీకు నాకు బాగుగా జరుగదు అని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

అతని యదృష్టమేమో కాని రామచంద్రునకు బదులిచ్చిన వారును, నతనియొద్ద బదులుపుచ్చుకొన్నవారును గూడ నతనిని నిందించుచుండిరి. శోభనాచలము సొమ్మిచ్చునను నాశ వానికి లవమును లేదు. గ్రామమందుఁ దన్నెవరు నెఱుఁగరు రాజమ్మ లేవగొట్టినది. మద్దుల కనకరత్నం మియ్యవలసిన యారూపాయి కూడఁ దా నీయ నక్కఱలేదని చెప్పెను. అందుచేత మహావిచారము గలిగి నిర్వేణ్ణుఁడై సాయంకాలమునఁ అకు భోజనము లేనందున గడుపులో మలమల మాడుచుండగాఁ బ్రదోషకాలమున నెప్పటియట్లాలయమునకుఁ బోయి దేవదర్శనము జేసి తరువాత మంటపముమీఁద నుత్తరీయముఁ బఱచుకొని గ్రుడ్లనీళ్ళ గ్రుక్కుకొనుచు, దలిదంద్రులు చనిపోవు టయుఁ, బినతండ్రి యన్యాయముగ సొత్తపహరించుటయు, ద్రవ్య నష్టమును, బ్రతిష్ఠలమునఁ దిట్లును, దలఁచి తలంచి విచారించుచు వెల్లకిలఁ బండుకొనెను. రామచంద్రుని సంగతి యంతయు నెవరివల ననో విని శరభరాజుగారి కుమారుఁడు గోపాలము గ్రామమంతయు వెదకి దేవాలయమునకు వచ్చి మంటపము మీఁదనున్న రామచంద్రుని గనుఁగొని మొగమాటముచేత నతఁ డేమియుఁ జెప్పకున్నను భోజ నము చేయనట్లు గ్రహించి "రామచంద్రుఁడూ! మా బాబయ్యగారు నిన్నొకసారి రమ్మన్నారు." అని చెప్పి తీసికొని వెళ్ళెను.

నాల్గవ ప్రకరణము

అమలాపురమునందుఁ గల యిండ్లన్నిటిలో మంత్రిప్రగడ శరభ రాజుగారియిల్లే పెద్దది. రెండు వీధి యరుఁగులకు గచ్చు చేయఁబడి

యున్నది. ఇటుకలతోఁ గట్టిన స్తంభములు రెండరఁగులమీఁదను గలవు. జాతిమెట్లతో నిండిన గుమ్మముదాఁటి లోపలికిఁ బోఁగా నెడమచేతివైపునఁ బెద్ద కచేరిచావడి యడుగువేసిన జారునట్లు నున్న నయి తెల్లని పాలగచ్చుతో నిండియుండును. చావడికి రెండుప్రక్కల రెండుగదులుండును. అందులో నొకగదిలో శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠ కుమారుఁడైన రాజగోపాలము చదువుకొనుచుండును. చావడి కెదు రుగా నున్న వాకిట వేసవికాలము గనుక నొక కొబ్బరియాకుల పందిరి గలదు. చావడిమీఁదఁ గూర్చుండుటకు నెమరుపేళ్ల చాపయు, దాని మీఁదఁ దివాసులును గలవు. గోడదగ్గఱ మూడుమూళ్ళ పొడుగున నొక పెద్దదిండు జేరగిలఁబడుటకు వేయఁబడి యున్నది. ఇనుప జాల కట్టులుగల యొక గవాక్షము దిండుపై నుండుటయేకాక, చావడిలో నుండి దొడ్డిలోనికిఁ బోవుటకుఁ గిటికీకి రెండుప్రక్కల రెండు గుమ్మము లును, వానికి రెక్కతలుపులును గలవు. వీధిగుమ్మమునకు నెదురుగా లోగిలియొక్క లోపలిభాగమున్నది. అందు మండువాయును, దాని కిరుప్రక్కలను రెండుగదులును వానికిఁ జేరి పడమటియిల్లు నున్నవి. దొడ్డిలో నొక యుప్పునీళ్ళనుయ్యి త్రవ్వఁబడియున్నది. నూతికిఁ గొంచెము ప్రక్కగాఁ దులసికోట వేయఁబడి యున్నది. ఇంటికి దక్షిణ భాగమందు బశువుసాల యొకటి గలదు. ఈ యింటియందు శరభ రాజుగారు దండ్రితాతల నాటనుండియుఁ గాపురమున్నవారు, శరభ రాజుగారి కిప్పటికి నలువది సంవత్సరము లుండును. మొలకు బంగా రపు గోవత్రాడును, జేతులకు నగిషీచెక్కిన గుల్లమురుగులును, వ్రేళ్ళకు బటువులును, శరభరాజుగా రెప్పుడును దీయక ధరించు చుందురు. ఆయన పచ్చనైన కొంచెము స్థూలశరీరము, బట్టతలయు గలిగియుండును. శరభరాజుగారికిఁ దొలిచూలు మగపిల్లవాఁడుపుట్టుట చేత సంతోషించి రాజగోపాలమని తమతండ్రిగారి పేరుఁబెట్టుకొనిరి. రాజగోపాలము తరువాతఁ దొమ్మిది సంవత్సరములవఱకు శరభరాజ

గారికి బిడ్డలు లేరుగాని పిమ్మట నొకకుమార్తెగలుగ నేడవపురిటినాటికి నాలుగు మాసములక్రిందటఁ జనిపోయిన శరభరాజుగారి చెల్లెలు స్వప్నములోఁ గృష్ణవేణమ్మకు గనఁబడి పేరు పెట్టుమనినందున నీకొమార్తెకుఁ బార్వతియను పేరుపెట్టిరి. ఆమె వెనుక నొక కుమారుఁడు గలిగెను. అతనిపేరు నరసింహము. కృష్ణవేణమ్మ తనశరీరమున ధరించిన యాభరణముల కాంతిని వెలవెలఁ బాఱఁజేయు కాంతిచాయయు నొకర్ణాంతములైన నేత్రములను దానిమ్మగింజలవంటి పండ్లును, సన్నని నడుమునుగలిగి లావణ్యమందేగాక సత్స్వవర్తనమునందును స్త్రీలలో శిరోభూషణమై మగనిమాట జవదాఁటక సత్కార్యములయందు శరభరాజుగారికిఁ దగినప్రోత్సాహమునిచ్చుచు ననుకూలదాంపత్యమునకు నిదర్శనము వీరేయని జనులు స్తోత్రము చేయునట్లు మహాకీర్తిని గాంచెను. శరభరాజుగారికి సంవత్సరమునకు గొబ్బరితోఁటలమీఁదను భూములమీఁదను మూఁడువేల రూపాయలు వచ్చును. గ్రామమునందాయన తగు పెద్దమనుష్యులగుటచే వివాదలు గలవారందఱు శరభరాజుగారియెదుటకు వచ్చి తగవుల పరిష్కరించుకొందురు. వేంకటరత్నము శరభరాజుగారికొక వేలువిడచినపినతండ్రికొడుకు బాంధవ్యమునందేకాక గుణములయందుఁగూడ వేంకటరత్నము శరభరాజుగారికి దూరమే. కనుక నతనిఁ దనయింట నుంచుకొనుటకు నిష్టము లేకపోయినను తల్లిప్రోద్బలముచేత నతఁడింట నుండుట కాయన సమ్మతించెను. చిన్నతనమునందే తల్లిదండ్రులార్జించిన రొక్కమంతయు విచ్చలవిడిగా వ్యయముచేసి యన్నవస్త్రములకు లోపమురాఁగానే వేంకటరత్నము వీరియింటఁ బ్రవేశించెను. వివాహము కాకపోయినను, నతనికి సంసారికంటె నెక్కువతాపత్రయము గలదు. ధనము వచ్చుబడి లేకపోయినను ద్రవ్యముతో నావశ్యక మెక్కువగ నుండెను. రామచంద్రుఁ డమలాపురము వచ్చిననాటిరాత్రి వేంకటరత్నము చెఱువుగట్టున

ప్రవేశించినయిల్లు వానిభోగస్త్రీయైన చంద్రముఖియుల్లే. లావణ్యము నందామెకుఁ జంద్రునితో సమానమైన కాంతి లేశమును లేదు. సరి కదా చంద్రునివలె గుండ్రనిముఖముగలిగి చంద్రముఖనామము సార్థకము జేసికొనునేమో యనుకొన్నను మొగము కొంచె మించు మించుగా మూరెడు పొడుగుండును. కొమార్తెకు సార్థకనామము లేక పోయినను దన చిన్నతనమునుండియు, యింటికి వచ్చిన యనేకనరుల ప్రాణముల హరించిహరించి యప్పటికి జవసత్వములుడిగియున్న దాని తల్లికి నరహరి యనునామము సార్థకమైయుండెను. చంద్రముఖికి జప్పి దవుడ లుండుటచేతఁ దమలపాకుల యావశ్యక మెక్కువగ నుండెను. అట్లు రామచంద్రుఁడు రాజగోపాలముతో రాగానే శరభరాజుగారతనిని దమయింట నుండుమని బలవంతపెట్టిరి. నియోగి కుటుంబము నందుఁ బుట్టిన రామచంద్రునకుఁ బరగృహవాసము చేయుట యభిమానమని తోఁచినను కాలము తప్పివచ్చినందున శరభరాజుగారి యింటనుండి రాజగోపాలముతో గలసి చదువుకొనుచుండెను. వచ్చినప్పటినుండియు రామచంద్రునకును, వేంకటరత్నమునకును గొంచెము సరిపడకుండెను, శోభనాచలమునకు స్నేహితుఁడగుటచేత వేంకటరత్నమునకును రామచంద్రునిమీద గొంచెము కోపముండుటసహజమే. అదియటుండగా వేంకటరత్నము నిలువు బొట్టువాఁడగుటచేత రామచంద్రుఁడాబొట్టు పెట్టుకొననందుకు నాతనిమీద గోపము వచ్చెను. తరువాతఁ గొన్నిదినములకు శరభరాజుగారొకనాఁడు రామచంద్రునితో నేదోరహస్యమును జెప్పిరి. ఆరహస్యముఁ దనకుఁ జెప్పుమని వేంకటరత్నము రామచంద్రు నెంతె బలవంతపెట్టినను, నతఁడు చెప్పనందున వానిపైఁ గోపము ద్విగుణ మయ్యెను. అందుచేత వేంకటరత్నము రామచంద్రుఁ డొంటరిగాఁ దనకంటఁ బడినప్పుడెల్ల బొట్టుకూటికిఁ జేరినవాఁ డనియు, సర్వజ్ఞత్వము మెండనియు, నింక

నిటువంటి యెత్తిపొడుపుమాటలనుటయేగాక రామచంద్రునిగుఱించి తానెవరితోఁ బ్రసంగించినను దన శక్తివంచన లేకుండ నతఁడు మంచివాఁడు కాఁడని వారి మనస్సులయందు నాటుపడునట్లుగాఁ జెప్పుచు వచ్చెను. శరభరాజుగారును, కృష్ణవేణమ్మయు రామచంద్రుని దమ కుమారునితో సమానముగాఁ జూచుకొనుచున్నను వేంకటరత్నము తనయెడఁ జూపుచున్న యసహ్యతవలన రామచంద్రునకు మన స్థిమితము లేకపోయెనుగాని సద్గుణసంపన్నుఁ డగుటచే రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారితో నైనను, లేక తన ప్రాణసమానముగాఁ జూచుకొనుచున్న రాజగోపాలముతో నైనను, నీ సంగతి జెప్పఁడయ్యె. రామచంద్రునకుఁ దనయిల్లు వెడలిన తర్వాత పూర్వము తనకిష్టము లేని వస్తువులెల్ల నిప్పు డిష్టమయ్యెను. అతఁడమలాపురమునఁ జదువుకొనుచున్నకొలఁది విశ్వనాథశాస్త్రులవారికి వాత్సల్యమును, సహాధ్యాయులకు గౌరవమును, శరభరాజుగారికిఁ బ్రేమయు, రాజగోపాలమునకు మైత్రియు, గ్రామస్థులకు మంచియభిప్రాయమును గలుగఁ జొచ్చెను గాని వేంకటరత్నమునకు మాత్రము ప్రేమాదులు చచ్చి యసహ్యత హెచ్చనారంభించెను. ఇప్పటికి రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారియింటికి వచ్చి పదిమాసములయ్యెను. అమలాపురమునందు కొబ్బరి వేళ్ళనీళ్లు పడక దేహమందు రామచంద్రునకుఁ గొంచె మప్పుడప్పు డజీర్ణముగాను, ననారోగ్యముగాను నుండుచు వచ్చెను. ఆ సంవత్సరమునందు జ్యేష్ఠమాసమున నతనికిఁ దీవ్రమైన జ్వరమువచ్చినది జ్వరము తగులగానే శరభరాజుగారు దమదగ్గఱనున్న శీతాంశురసముమాత్రం నిచ్చిరి. విశ్వనాథశాస్త్రులవారు గొంచెము జలము మాత్రము మంత్రించి త్రాగుమని యిచ్చిరి. అంతలోనే యెక్కడనుండియో రెండుపొట్లములు దెచ్చి రాజగోపాలము తేనెతోఁ గలిపి దగ్గఱనుండి మ్రింగించెను. కాని వెంటనే

గుణము కనఁబడనందున సాయంకాలమతఁడు కషాయమునిప్పించెను శరభరాజుగారి తల్లియొక్క పూఁట కంటిలో మిరియములకలికము వేసెను. ఎన్ని చేసినను రోగ మెక్కువే కాని తక్కువ కానందున శరభ రాజుగారు దమయింటివైద్యుఁడు గ్రామమందులేఁడని తెలిసికొని, పూర్వమున వృత్తియేదియు దొరకక వైద్యమారంభించి యనేక జనుల కకాలమరణపూర్వకముగ స్వర్గలోక సుఖముఁ గలుగఁజేసి ప్రాణమువిసిగి వైద్యముచాలించి సంచి మూలఁబడవైచిన యొక ముసలివైద్యునిఁ బిలిపించి కుఱ్ఱవానినిజూపి చేయి చూడుమని చెప్పిరి. అంతట వైద్యుఁడిట్లు పలికెను.

వైద్యు—చేయి చూడనక్కరలేదు. లంకణములగట్టుడి; ఎన్ని లంకణములు గట్టిన నంతమంచిది.

రామ—అయ్యా! చిన్నతనమునుండియు నాకు లంకణములు పడవు. అన్నము దినవలయును.

వైద్యు—ఎందుకు పడవు? కమ్మనిరోగములుఁ దియ్యని మందులు సరిపడఁగలవా? ఉండలేకపోతే జాడ్యము లొంగునా? కన్నులు మూసికొని పరుండు.

శర—అయ్యా! ఎన్నిలంకణములు పడవచ్చును?

వైద్యు—ఇది పురాణజ్వరము. శరీరమున జీర్ణించెను. పది లంకణముల మీఁదిమాట.

రామ—అయ్యయ్యో! నేనుండలేనండి శరభరాజుగారు! నా తత్వమునకది సరిపడదు.

శర—పథ్యముత్వరగా నెపెట్టింతునులే నాయనా యని వైద్యునితో అయ్యా! ఏమిమందు వేయఁదలంచుకొన్నారు? ఆనందభైరవి వేయవచ్చునా?

వైద్యు—ఆనందభైరవి యేమిపనిఁ జేయఁగలదు? ఇది భడవ జాతి జ్వరము. రాకడ వేఱుగానున్నది.

శర—ఏదోయొకటి వేయించండి.

అని చెప్పఁగానే వైద్యుఁడొకమాత్ర నిచ్చి వెళ్ళిపోయెను. జ్వరము కొద్దిదైనను నది యెక్కువ జ్వరమని చెప్పి యెక్కువధనము గ్రహింపవలెనని దురుద్దేశము గలిగి రోగ మెక్కువగుటకు వైద్యుఁడు మందిచ్చెను. తరువాతఁ దాను లొంగఁదీయవలె ననుకొన్నను, రోగ ముత్వరగా లొంగలేదు. ఉష్ణము నిశ్శేషముగాఁ దగ్గినను లంకణము లింకను గట్టించి వైద్యుఁడు పథ్యముబెట్టించుటకు మానిపించెను. ఆ ఆ మహా నీరసముచేత నొకనాఁ డర్ధరాత్రి రామచంద్రునకు నిస్త్రాణ వచ్చి మాటరాక కాలుసేతులు చల్లఁబడెను. ఆసంగతి నెఱుఁగక యీ గుణములు మఱొకవిధముగా భావించి వేంకటరత్నము శరభ రాజుగారి చెవిలో మెల్లగా "రామచంద్రునిపని బొత్తుగా నపస్మార ముగానున్నది. మనకు దక్కఁడని తోఁచుచున్నది." అని చెప్పెను. ఆమాట వినఁగానే శరభరాజుగా రదిరిపడి లేచిరి. ఇంట నందఱుఁ దొట్రుపాటుతో లేచిరి. వేంకటరత్నము చాకలివానిచేత వీధిలో గోడదగ్గర రెండువెదుళ్ళు పాతించి రెండువెదుళ్ళడ్డము వేయించి నాలుగు చాపలడ్డము గట్టించెను. శరభరాజుగారితల్లి చప్పుచప్పున రెండుచేదలనీళ్లు మీఁదబోసికొని తడిగుడ్డతో నటకమీఁద కెక్కి యూరుగాయకుండల దింపుచుండెను. శరభరాజుగారు వైద్యునికొఱకు వర్తమాన మంపిరి. కాని జరుగుచున్న సంగతియంతయు విని వైద్యుఁడు తన యౌషధప్రభావముఁ దానెఱుఁగును కనుక మరణమే కాని మఱొకటి జరుగదని నిశ్చయించుకొని రాక, తుదకు వర్తమా నము లెక్కువకాఁగా శరభరాజుగారికిఁ గోపమువచ్చునని యచ్చటికి వచ్చి, చూచి "చేతిలోఁ జాల జబ్బుగా నున్నది. ఇది విషమజాతి— నెగ్గదని నేను మొదటనే యనుకొన్నాను. మందులియ్యఁగలముగాని యాయుర్దాయము పోయఁగలమా" యని చెప్పి యొకచోట గుమిగాఁ

కూడికొనియున్న రాజగోపాల శరభరాజ వేంకటరత్నముగార్ల దగ్గఱ కూర్చుండెను. అప్పుడు శరభరాజుగారితల్లి యన్నపూర్ణమ్మవచ్చి యిట్లు పలికెను.

అన్న—ఏలాగున్నదిరా నాయనా?

వేంక—ఏమి చెప్పను? ఘడియలమీఁద నున్నది. ఇప్పుడో యింకనో.

అన్న—అమంచము దీసి వీధిలోఁ బార వేయండిరా? యింకా యింట్లో యెందుకు?

శర—తొందర యేమిటమ్మా? ఇకఁ గొంచెము సేపుండు.

అన్న—కొంచెము సేపేమిటి? ప్రాణము గుటగుట లాడు చున్నది,

శర—నాకా పిల్లవానిఁజూడఁ గడుపులో జాలిగానున్నది. అవతలఁ బెట్టింపలేను.

అన్న—సామానంతా తగులఁబడిపోతుంది. ఎక్కడో దిక్కు మాలిన ముండాకొడుకుకోసరము నిక్షేపమువంటి యిల్లు తగులఁ బెట్టుట కాలోచిస్తావేమి? చెప్పినమాట వినరు ఏగంగలో దిగేదమ్మా! మాయసంతవచ్చినది. ఈ నిర్భాగ్యపుఁ జచ్చినవాఁడు యింటి కోసరమే దాపరించినాఁడు.

రాజ—తిట్టకమ్మా యేమియు లేదు? ముందుగాఁ జావుమాట లెందుకు?

అన్న—చావక యీ వెధవ బ్రతుకుతాడు! మీరు కూఁడా వానితోఁ గట్టగట్టుకొని గంగలో దిగండి. ఒక యేడు పేడిచి నోరు మూసికొని యూరకుంటాము.

వేంక—అన్నయ్యా! ఇవాళ త్రిపాద నక్షత్రమఁట. ఇల్లాఱు మాసములు వదలిపెట్టవలెను. పసువుల సాలలో నైనఁ బెట్టించండి. పోవునప్పు డెక్కడయిన నొక్కటే.

వైద్యు—ఆయుర్దాయ మున్నపక్షమునఁ జంపినను జావఁడు. వెనుక నాకొక పర్యాయ మీలాగే ప్రాణముమీఁదికి వచ్చినపుడు మావారందఱు నన్నుఁ గ్రిందఁ బడవేసికొని కూర్చున్నారు. అంతట నాప్రాణము పోయినది. నలుగురు యమదూతలు నల్లలాగులు దొడు గుకొని రోకళ్ళతో వచ్చి నన్నుఁ దీసికొని మాలకాకివలె నల్లని దేహము గలిగి యొక సింహాసనముమీఁదఁ గూర్చున్న యొకరాజున కెదుట నిలువఁబెట్టిరి. అతఁడు యమధర్మరాజు నరకములోబడి యేడ్చువారి కేకలనువిన్నాను. అప్పుడు యముఁడు నన్నుజూచి దూతలతో "ఓరి మూర్ఖులారా! మీరొకనిఁ దీసికొనిరమ్మని పంపిన వీనిని దీసికొని వచ్చినారేమి?"యని చెప్పి నన్నుఁ గ్రిందికిఁ బడఁద్రోసెను. అప్పుడు మావాండ్రు నాశరీరము దీసికొనివెళ్ళుటకు సిద్ధముగా నుండఁగా నే బ్రతికినాను. ఏమో యీలాగున నీతఁడును బ్రతికిన బ్రదుకవచ్చును.

రాజ—ఏమివింతలండీ! ఎవరయిన నమ్మవద్దా?

వేంక—ఆశ్చర్య మేమున్నది? ఈపిల్లవాఁడు బ్రతుకడండి. రాత్రి నాకలలో యమదూతలు మట్టిలాగులు దొడుగుకొని దుడ్డు కఱ్ఱలతో వచ్చి గుమ్మములో నిలుచుండి యెవరినో రమ్మనిపిలుచు చున్నారు. దూతదర్శనమైన నింక బ్రతుకుట యబద్ధము. నేననేక పర్యాయములు చూచినాను.

అని చెప్పినంతలోన విశ్వనాథశాస్త్రులవారికలవరపాటంతయు విని లేచి రామచంద్రునకుఁ దటస్థమయిన యీమహావిపత్తుకు విచా రించి శరభరాజుగారితో నిట్లని చెప్పెను.

విశ్వ—అయ్యా! రామచంద్రుఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు. ఆతని కీలాగున కాలముతప్పివచ్చినది ఇన్నాళ్ళనుండియు మీ రేతండ్రి వలె సంరక్షణఁజేయుచున్నారు. అతఁడుపిల్లవాడయినను యోగ్యుఁడు. అవతలఁ బెట్టించుట భావ్యముగాదు.

వేంక—ఏమిటయ్యా! అంతజాలిగా నున్నపక్షమున మీ యింటఁబెట్టుకొండి. శ్రీరంగనీతులెన్నియైనను జెప్పవచ్చును. మీ యిల్లు కాకపోయినసరి.

అని పలుకుచున్న సమయమునందు శరభరాజుగారితల్లి వచ్చి వేంకటరత్నమును బిలిచి యతఁడును దానును దోడుపట్టి రామచంద్రునిమంచము పశువులపాకలోఁబెట్టి మిక్కిలి పరిశుద్ధమయిన వాయువుగల శుభ్రమయినచోట నుండవలసినరోగిని దీసికొనిపోయి, చుట్టును రొచ్చును దోమలు మొదలగు కీటకముల ధ్వనులును, గడుపులోఁ బ్రేగులు తెగునట్లు వమనము గలుగఁజేయు పేడకంపును గలయా పాకలోఁ బెట్టుచుండగా శరభరాజుగారు చూచియు స్త్రీలమాట కడ్డము చెప్పలేక, స్నేహితునికొఱకు విచారించుచున్న రాజగోపాలము నూరడించుచు విశ్వనాథశాస్త్రులుగారితో మాటలాడుచుండిరి. తరువాతఁ గృష్ణవేణమ్మ రామచంద్రుని యొద్దకుబోయి యాతని స్థితిని జూచి విచారించి యాతనిసంగతిబట్టి యవి సన్నిపాతలక్షణములుగాని మరణచిహ్నములు గావని గ్రహించి, కొంచెము చిట్టుడుకు నీళ్ళు పోసినచో నది కుదురుననుకొని తనయభిప్రాయములు శరభరాజుగారితోఁ జెప్పెను. ఆయన దానికిష్టపడఁగాఁ దరువాతఁ జిట్టుడుకు నీళ్ళు గిద్దెడు రామచంద్రున కామె లోపలఁబోసెను. అవి త్రాగిన నాలుగుగడియలకు రామచంద్రుఁడు కొంచెము తెలివిదెచ్చుకొని యొత్తిగిల్లిపండుకొనెను. తక్కినరాత్రియంతయు రామచంద్రునియొద్ద రాజగోపాలము పరుండవలెననుకొని యది తండ్రితో జెప్పుచుండగా. విని ముసలమ్మ యిట్లని చెప్పెను.

అన్న—ఓరీ! కుఱ్ఱవాఁడా! నీవక్కడ పండుకోకు. అనక జడుసుకొన్నపక్షమున దేవుళ్ళాడలేము. నీవు సావిట్లోపరుండు.

రాజ—అక్కడ పరున్నమాత్రముననే జడిసికొందునా? అంత భయము లేదు.

అన్న—చెప్పినమాట వినవేమిరా? వాఁడెవరు? నీవెవరవు? నీయమ్మవంకచుట్టమా? అబ్బవంకచుట్టమా?

రాజ—నీవు వేయి చెప్పినను నేను వినను. నే నిక్కడనే పండుకొనెదను.

అని రాజగోపాలము చెప్పిన మాటలకు మనసులో సణుగుకొనుచు నామె వెళ్ళెను. ఆమిగిలినరాత్రియంతయు వేంకటరత్నమును రాజగోపాలమును రామచంద్రునియొద్ద పశువులపాకలోఁ బరుండిరి. కాని దుర్వాసనచేతఁ గొంతసేపటికి రాజగోపాల మావలకు వెళ్ళెను. అదివఱకు రామచంద్రుఁడు జబ్బుపడకమునుపు రాజగోపాలముయొక్క యుంగరము దనవ్రేలను బెట్టుకొనెను. అదితీయకముందే రోగపీడితుఁడగుటచే నా యుంగర మతని చేతనే యుండెను. రామచంద్రుఁడు గొంచెము కనుమూసి నీరసముచేఁ బరున్నప్పుడు పంగనామములఁ బెట్టుకొన్న యొకబ్రాహ్మణుఁ డాయుంగరమును మెల్లమెల్లగా లాగుచుండెను. రామచంద్రుఁ డులికిపడి లేచి నీరసముచేత మాట తిన్నగా రానందున నక్షరములు స్పష్టముగాఁ దెలియకున్నను, హీనస్వరముతో నొక కేక వేసెను. పంచప్రాణములు స్నేహితునిమీదనే పెట్టుకొని యున్న గోపాలమామాటలు విని పరుగెత్తుకొనివచ్చి యేమని రామచంద్రు నడుగగా నతఁడేదో గోపాలముయొక్క చెవిలోఁ జెప్పెను. ఆమాట నాలకించి గోపాలము మహాకోపముతో "ఏమయ్యా! వేంకటరత్నము! ఆతనిచేతియుంగరము నీవెందుకు లాగినావు?" అనియడిగెను. వేంకటరత్నము మిక్కిలి కోపముతో నిట్లని చెప్పెను.

వేంక—ఏమిటయ్యా! జబ్బుచేతసంధించి చావునకు సిద్ధముగా నున్న వానిమాటలు నమ్మి నన్నిలాగున ననఁదగినమాట యనరాని

మాట తెలియకుండ నిందించెదవా? ఆతఁడు చెప్పను నీవు నమ్మనువా? బాగున్నది యెంతమాట.

రాజ—పంగనామములఁ బెట్టుకొన్న మనుష్యుఁడు లాగినాఁడఁట. నీవు యింకెవ్వరు?

వేంక—ఆ! ఈమాట బాగున్నది కనులుమూసికొని మత్తుగా నతఁడు పరున్నప్పుడేమో యతనికి వేంకటేశ్వర్లు వచ్చి ప్రత్యక్షమై యుంగరము లాగినట్లు భ్రమ కలిగినది. వేంకటేశ్వర్లు నిలువుబొట్టు దైవమే కాదా. ఈతని కేదో మ్రొక్కున్నది. త్వరగా నాయుంగరము మీఁదుకట్టు. ఇది వేంకటాచలపతి మహాత్మ్యమే.

రాజగోపాలమా మాటనునమ్మి. వేంకటరత్నమునందు నిందారోపణఁ జేసినందులకు నొచ్చుకొనుచు, రాత్రియంతయుఁ గడపెను. కాని, యాపనిఁ జేసినవాఁడు మన వేంకటరత్నమే తప్ప నురొకరు కారు. గోపాలముంగరమును మీదుకట్టి జ్యోతిష్కులు వచ్చినపుడెల్ల రామచంద్రుని నక్షత్రమును జెప్పి యతని కాదినములయందు మరణమున్నదేమో యని యడుగుచు, నిది నీచ మిది ఘనమని యెంచక సమస్త విధములైన యుపచారములను జేయుచుండెను. ఆహాహా! స్నేహమెట్టిదో యోచింపుఁడు. ఇది జరిగిన నాలుగు దినములకు రామచంద్రుని పినతండ్రి జగన్నాథ మమలాపురమున కేదో పనిమీఁద వచ్చి వేంకటరత్నముతో మాటలాడుచుఁ దన యన్న కుమారుఁడు శరభరాజుగారి యింట నున్నాఁడనియుఁ, బ్రాణముమీఁదికి వచ్చినదనియు విని యిట్లనియెను. "వేంకటరత్నముగారూ! వాఁడు మాయన్నకొడుకని చెప్పుకొనుటకు సిగ్గుగా నున్నది. నియోగులయింట బుట్టి సాటివారియింటఁ బొట్టకూటికుండి మా కవమానము దెచ్చినాఁడు. వీఁడు పుట్టకపోయినను బ్రతికిపోదుము" అని చెప్పి వెళ్లిపోవుచుండగా

వేంకటరత్న మతఁడు కూడ రామచంద్రుని ప్రవర్తనాదులలో దనయభిప్రాయములతో నేకీభవించినందులకు సంతసించుచు "మీా పిల్లవానికి జబ్బుగానున్నది చూచిపొండి" యని చెప్పెను. జగన్నాథ ముగా రామాటవిని. 'వానికేమి భయములేదు. వాఁడు మనవంటి వారి నెందఱినో కడతేర్చి కానిపోఁడు' అని చెప్పి పశువులసాలలోనికిఁ బోయి రామచంద్రుని యెదుట నిలిచెను. అతనిని జూడగానే రామ చంద్రుఁడుకన్నులనుండి శుభ్రమున నీళ్ళుతిరుగ, మాటరాక, పక్కమీాద బినతండ్రిని కూర్చుండుమని సంజ్ఞజేసి యతఁడు కూర్చున్న పిమ్మట నాతని మెడమీాఁద జేతులవేసికొని కౌగలించుకొని యిట్లనియెను.

రామ—బాబూ! వచ్చినావా? నిన్నుఁజూడగనే మాబాబ య్యను, మాయమ్మను జూచినట్లు పంచప్రాణములు లేచివచ్చినవి. నాకు రోగము కుదిరినదాక నాలుగు దినములునీవిక్కడనుండు. నిన్ను జూడగనే నారోగము 'సగము కుదిరినది' అని చెప్పిన రామచంద్రుని మాట లతని హృదిగుండెను ఛేదింపలేకున్నను సమీాపమున నున్నవా రందఱికి జాలిబుట్టించెను. అంతట జగన్నాథమిట్లు చెప్పెను.

జగ—నాకుండుటకుఁ దీరుబడిలేదు ఇంకొకమాఱు వచ్చి యుండెదను. నీకువారేతల్లి, దండ్రి. నేను బోవుచున్నాను.' అని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను. రోగము కొంచెము తిరుగ మొగమునకు రాఁగా నేశరథ రాజుగారు రామచంద్రుని మంచమును లోపలబెట్టించిరి. రామచంద్రు నకుఁ గ్రమక్రమముగా నన్నియు హితమై నల్లరక్తము పట్టి బలము చేర నారంభించెను. అతఁడు పూర్ణదార్ఢ్యవంతుఁడగునప్పటికి రెండు మాసములయ్యెను. ఆరోగ్యస్నానముఁ జేసిన తరువాత రామచంద్రు డు యథాప్రకారముగాఁ బాఠశాలకుబోఁయి చదువుకొన నారంభించె ను. ఇప్పటికి లక్ష్మీసహస్రమును, నైషధము ముగించి యలంకార శాస్త్రము చదువఁదలంచి కువలయానంద మారంభించెను. కావ్య

ములయందే కాక వేదములందుం గూడం బరిశ్రమ చేయదలంచి విశ్వనాధశాస్త్రులవారు చతుర్వేద వేత్తలుగనుక రామచంద్రుం డాయన దగ్గర నమక చమకము లారంభించెను, ఈసంగతి వేంకటరత్నమునకు దెలిసి యొకనాఁడు ప్రసంగ వశమున నతం డీప్రకారముగా మాటలాడ నారంభించెను.

వేంక—ఏమోయి నీవుకూడ నమక చమకములు చెప్పుకొను చున్నావా యేమి?

రామ—ఆ! మొన్న విదియనాం డారంభము చేసినాను.

వేంక—సరిసరి బాగుగాం జేసినావు. కొంచెము పెద్దవాండ్ర మున్నాముగదా! మాతో నాలోచనం జేయంగూడదా? మనకేమిటి వేదమేమిటి? అది బ్రాహ్మణులకుం జెల్లినది. మననియోగులకుందగదు

రామ—నియోగులుమాత్రము బ్రాహ్మణులుగారా! మనము వేదములు చదువుకొనంగూడదని యెక్కడనున్నది? అందఱము బ్రాహ్మణులమే.

వేంక—నీకు, దెలియను దెలియదు. ఒకరు చెప్పిన విననువినవు పాత్రలుబట్టి సంభావనకు వెళ్ళువారు బ్రాహ్మణులు. మనము కరణాలము, బ్రాహ్మణుల మగుదుమా? కుఱ్ఱవాఁడవు నీవిటువంటి తెలివితక్కువమాట లాడబోకు. మనవాండ్రువిన్న తప్పుపట్టుకొందురు.

రామ—నియోగులకు వైదికులకు వేదోక్తకర్మ సమానమే కదా ఆచారభేదము లేకాని శాస్త్రభేద మేమున్నది?

వేంక—మీసములను పెంచుకొని లౌకిక వ్యవహారములు చేయుచు వ్రాంత కోంతలు చేతనైనవారు నియోగులు. మనకేమిమహారాజులము. మనయిండ్లలోం బురోహితులుగానుండి ప్రొద్దున్నస్నానము చేసి బిళ్ళగోచులను బెట్టుకొనవలసిన వాండ్రును, నిత్యకర్మలు చేయవలసినవాండ్రును బ్రాహ్మణులు, వారిమంత్రములు మనము నేర్చు

కొనఁగూడదు. ఇంతేకాక నియోగులకు స్వరమురాదు. అపస్వరము నెత్తినణఁచును.

రామ—వైదికులనియా బ్రాహ్మణుల కర్థము. వేదమును జదువుకొన్న మాత్రమున మన నియోగమునకు భంగములేదు. మీసము లెవ్వరును బెంచఁగూడదు. మనము పెంచవచ్చునని ధర్మశాస్త్రములో లేదు.

వేంక—నీదగ్గర నేనీసంగతిఁ జెప్పినపక్షమున నీవు నమ్మవు. నీకు మనవాళ్ళ సాంప్రదాయములు దెలియవు. మఱియెవరినైన నడుగు. తద్దినపుమంత్రము చదువుకొనవలెనని దిక్కుమాలిన బుద్ధి పుట్టినదేమి? ఇంక దేవతార్చనమంత్రములుకూడ నేర్చుకో. మన జేతి క్రింద బ్రతుకు వైదికులకును, మనకును సహాపత్యమా? నీయిష్టము; వింటే విను; లేకపోయిన మాను నీక్షేమముకొఱకే చెప్పినాను.

అని బ్రాహ్మణులకర్థము వేదాదివిద్యాభ్యాసము చేయువారనియు, నియోగులను బ్రాహ్మణు లనఁగూడదనియు, మూర్ఖమైన యభిప్రాయముతో నున్న వేంకటరత్నము యొక్క మనసునకు వాదమూలమున యథార్థస్థితినిఁ దెలుపవలెనని రామచంద్రుఁడు ప్రయత్నము చేసినాఁడుగాని, బుద్ధిహీనులలోఁ జక్రవర్తియగు వేంకటరత్నము ముందట నితనివాదము పనికిరాదయ్యెను. ఇప్పటికిని ననేక నియోగులు తమ్మెవ్వరైన బ్రాహ్మణులన్నప్పుడు, కరణములన నందునకుఁ గోపించి యది నిందాస్పదమనియెంచి, వారితోఁ గయ్యమునకు డీకొందురు. అంతేకాక యాచారసంపత్తిలేని నియోగుల విషయమై మాటలాడుచు వైదికులు "వారికేమి? నియోగప్రభువులు. ఈమంత్రములు వారికెందుకు?" అని చెప్పుచుందురు. సాహిత్యమునకుఁ దోడు సంగీతమును దానికిదోడు వేదమును రామచంద్రుఁడు నేర్చుకొనుచుండెను. ఇట్లుండ గొన్నాళ్ళకు శరభరాజుగారి రెండవకుమారుఁ

డగు నరసింహమునకు నక్షరాభ్యాసము జేసి చదువ వేసిరి. ఆ దినము గ్రామమునందఱిని భోజనమునకుఁ బిలిపించిరి. నాఁడు వేంకటరత్నము గారి సొంతమేళమే యక్కడ గానవినోదమును జరిగించినది. కనుక నాయన యానందము మితము నెఱుఁగదు. అక్షరాభ్యాస మైన వెనుక నాగ్రామమందున్న తెనుఁగుబడి కతనిఁ బంపి యలవాటైనదాఁకఁ బిల్ల వానితోఁగూడ రామచంద్రుని వెళ్ళుమని శరభరాజుగారు బంపుచు వచ్చిరి. ఆగ్రామమునం దిదితప్ప వేఱు పాఠశాలలు లేవు. రమారమి డెబ్బదిసంవత్సరములు వయసుగల యీ బడిపంతులు పూర్వము పెద్దాపురపు సత్రమునందుఁ బద్దులు వ్రాయుటకుఁ గుదిరి, యక్కడ దొంగలెక్కలు వ్రాసినందునఁ దఱుమఁబడి పిమ్మట ముక్తేశ్వరగ్రామ మునం దొకరియింట దేవతార్చన బ్రాహ్మణుఁడుగాఁ బ్రవేశించి పలి వెలగ్రామము వెళ్ళి యక్కడ పరుల కుపకారము జేయుటకు వైద్య మునారంభించెను. ఆయూరిప్రజలట్టి మహానుభావుండు వైద్యముఁ జేయుచుండగా నది వినియోగపఱచుకొనఁజాలక యెవరు నతనియొద్ద మందు పుచ్చుకొననందున వారందఱిమీఁద కోపమువచ్చి చెప్పకుండ నాగ్రామమువదలి యమలాపురమువచ్చి వృత్తులన్నిటిలో సౌఖ్యకర మయినది యుపాధ్యాయత్వమేయని బాలురను బాగుచేయుట కతఁడు బడియొక్కటిపెట్టెను. అమలాపురమునం దాబడి కరణముగారి వీధి యరుఁగుమీఁద నుంచబడెను. బడి స్థాపింపబడినపు డందుఁ జేరినవారు మఱిసంవత్సరమునకుఁగూడ నాపుస్తకమే చదువుచుండిరి. చదువు చెప్పె డుదినములు తక్కువయు, సెలవుదినము లెక్కువయు నుండెను. పిల్ల లాటవిడుపుడబ్బు లెన్నిపర్యాయములు తెత్తురో యన్ని సెలవులుం డును. గనుక సెలవుల నిర్ణయము డబ్బులనుబట్టిగాని పండుగులనుబట్టి కాదు. రామచంద్రుఁ డొకనాఁడు నరసింహమును దీసికొని బడికిఁ బోయెను. ఆపాఠశాల యమలోకమును, జదువవచ్చిన బాలురు నరక

మనుభవింప వచ్చిన పాపకర్మములను, పంతులొక యమధర్మరాజుగా నుండెను. రామచంద్రుఁడు నరసింహామునుదీసికొని వెళ్ళికూర్చుండగానే కొందఱు బాలురు వీపులమీఁద జదరలు వేసికొని, కఱ్ఱపలకలను, జొన్నకలములను, తాటియాకు పుస్తకములను, గంటములను బట్టుకొని కొందఱు గోణములను దట్టుకొనియుఁ, గొందరు లాగులఁ దొడుగుకొని యు, గొందఱుమీఁద రుమాళ్ళు వేసికొనియు, బడికివచ్చి చదరలుక్రింద బఱచుకొని కూర్చుండిరి. ఏడెనిమిది చింతబరికెలను రెండు ప్రక్కలఁ బెట్టుకొని యొక నున్నని బొబ్బిలిపొడుముకాయ నెడమచేతనుంచుకొని వార్ధకదశచేత రక్తమాంసహీనమగు తన శరీర మెముకల ప్రోగువలె జూచినవారికి భయము గలుగఁజేయుచుండఁ గేక నేదైన చిన్నపులికి బడి లేచుచుఁ బంతులొక స్తంభమునకుఁ జేరగిలఁబడి యొక చిరుగు గోనె గుడ్డమీఁదఁ గూర్చుండి కునికిపాట్లు పడుచుండెను. కొందఱు నేలమీఁద ద్రవ్వినగుంట యోనమాలను దిద్దుచుండిరి. పంతులు బాల రామాయణమునం దొక శ్లోకమును జెప్పగా నది బాలురకు నోటబట్టి నందున మహాకోపము వచ్చి యతఁడు శ్లోకములోనున్న యక్షరమున కొకదెబ్బచొప్పునఁ గొట్టి పిల్లలవీపుమీఁదఁ జింతాకంత యెడమైనను లేకుండ దెబ్బలతో నింపి దానితోఁ దృప్తి నొందక కొందఱిని గోడ కుర్చీలు వేయించి మఱికొంద ఱాటవిడుపు డబ్బులఁ దేనందున మొట్టి కాయలతోడను, జెంపకాయలతోడను, తొడపాశములతోడను, వారిని జేతనైనంతశిక్షచేసి చెయ్యినొప్పివెట్టిన తరువాత నెండలోనిలువఁబెట్టి కొంతసేపు కొందఱిని నూరు గుంజీలు దీయించి విసిగి యూరకుండెను. ఇంతలో నొకపెద్దధ్వని వారందఱకు వినఁబడెను. అప్పుడు నలుగురు పిల్ల లొకపిల్లవానిని గాళ్ళిద్దఱును జేతులిద్దఱునుబట్టి తీసికొని వచ్చుచుండిరి. ఆ బాలుఁడు కాళ్ళతోఁదన్నుచుఁ, జేతులకందినవారిని రక్కుచు, నోటికి దొరికినవానిని గఱచుచు, మధ్య మధ్య "అమ్మో! నాయనో! చచ్చి

నానురోవస్తునో''యని యెలుఁగెత్తిఏడ్చుచుదండములపెట్టుచుఁజూచిన వారికండఱకును మహావిస్మయమును గలిగించుచుండెను. అతఁడు బడికి రానందున బంతులవారు పంపిన పిల్లలతని మోసికొని వచ్చుచుండిరి. గ్రామదేవతగుడికి దీసికొనిపోఁబడు మేకపిల్లవలెనేఆబాలుఁడు యమకింకరులవంటి ఆనలుగురుపిల్లలచేతఁ బంతులవారియెదుటనిలువఁబెట్టబడగా నతండు కోదండము దీయించుమని యాజ్ఞాపించెను. వెంటనే యానల్గువురు నిదివఱకే యొకదూలమునకు వేయఁబడిన జనుపనారత్రాడుదగ్గఱకతనిని దీసికొనిపోయి నరహత్యఁ జేసినవారిని నురిస్తంభము నెక్కించునట్లు త్రాడునుబట్టుకొనునట్లుచేసి, క్రింద గంటములఁ బాతిపెట్టి తాటియాకులమంటవేసి కాళ్ళు కింద బెట్టకుండఁ జేసిరి. ఆలోపుఁబంతులవారు బెత్తమునుబుచ్చుకొని చేయవలసినపనినంతను జేసి, నరసింహావతారము వలె శాంతినొందక బడిలోనున్న బాలురందఱిని బక్షపాతములేకుండ జావఁగొట్టెను. అందులో నొకపిల్లవాడు''అయ్యా! నేనల్లరిజేయకుండ కూర్చున్నాను. నన్నెందుకు గొట్టినారండీ''యని యడుగగా బంతులు ''వెధవా! ఆనక నీవు మాత్ర మల్లరి చేయవా? అప్పుడు నీకోసరమింకొకపర్యాయము పని చెఱచుకొని యెవరు రాఁగలరు? అందుకని పనిలోఁబడి యిప్పుడే కొట్టినాను'' అని మఱల గొట్టెను. ఈచిత్రవధ జరుగుటచే బాలు రందరొక మూరింటిమీఁది పెంకు లెగిరిపోవు నట్లు గొల్లున గోలెత్తిరి. వెయ్యేల! దొంగతనము మొదలయిన క్రూర కృత్యములను జేయు మహాద్రోహులును గూడఁ జెఱసాల కంపక యీబడికిఁ బంపిన నేరములు వారెన్నఁడును జేయరు. ఈబడికి వచ్చిన తరువాత నేపిల్లవాఁడును బుస్తకము పట్టి యెఱుఁగఁడు. కనుక పంతులువారి కావిధమైన పంచెలచా పెన్నడును జన్మ మధ్యమున దొరకనే లేదు. ఈవిధముగా నున్న యాపాఠశాల వైఖరి యంతయుఁ జూచి రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యము నొందెను. నరసిం

హమును నోటివెంట మాటలేక నిశ్చేష్టుఁడయ్యెను. కోదండమెక్కిన యాపిల్లవాఁడును కొంతసేపటికి దేహము దెలియక క్రిందఁబడఁగా చప్పున పంతులు చల్లనినీరు తెచ్చి మొగమునఁగొట్టి, చెవులు మూసి, మంచితీర్థము దాహమిచ్చి చావఁగొట్టి చెవులు మూసెననుసామెతను సార్థకముచేసెను. తల్లిదండ్రుల కీసంగతిఁ దెలియనియ్యవద్దని పంతుల వారధికార మంతయును మాని బాలుని బ్రతిమాల నారంభించిరి. ఆపిల్లవానిని శిక్షించునప్పటి కోపముకంటె పదిరెట్లెక్కువగా నున్న యాముసలిబ్రాహ్మణునితొందర చూచితీరవలెను. చెప్పనలవిగాదు. పంతులుగారికిఁ బొగాకును, బండ్లను, మజ్జిగ దాహమును దెచ్చిపెట్టు బాలురందఱు దెబ్బలు తక్కువ దినుచు నాయనదయకుఁ బాత్రులగుదురు. రామచంద్రుఁ డింటికి వెళ్ళినతరువాత మన నరసింహము నీపాఠశాల కంపుటవలన నుపయోగములేదని చెప్పెను. గాని శరభరాజుగారామాటను వినిపించుకొనలేదు. ఈదారుణమైన శిక్షలఁజూచి నరసింహము బడికి వెళ్ళవలసినప్పుడు కడుపునొప్పి వచ్చినదని చెప్పి బడిమానుచు నాలాగునఁ జేయుటకు వీలులేనప్పుడు చద్దియన్నముతిని బడికిపోదునని చెప్పి యెక్కడికోపోయి, యీసంగతి తెలిసినపక్షమున తమవారు కోపింతురని యింటికిరాక యన్నవస్త్రములులేక యెండలపాలై తిరుగుచుఁ దల్లిదండ్రులు వెదకినపు డేదొడ్డిలోనో తోటలోనో కనఁబడుచు, దనప్రాణములకుఁ గూడ భయము కలుగునేమో యని తలిదండ్రులకుఁ దోఁచునట్లు నడచుచుండెను. ఒకానొకదినమున రామచంద్రుఁడు పంతులవారితో నిట్లు ప్రశంసించెను.

రామ—అయ్యా! పంతులుగారూ! మీరీలాగునఁ గొట్టినపక్షమున పిల్లలు రారండి. పిల్లలమీఁద నింతకంటెఁ గొంచెము దయగా నుండవలెను.

పంతు—నాకంటెఁ బిల్లలమీఁద నింకా దయగా నెవ్వరుండగలరయ్యా? నేనెప్పుడయిన గొంచెము బెత్తముతో బెదరించి యొక

ముక్క చెప్పుతాను గాని గట్టిగా కొట్టను. అయినను "దండం దశ గుణం భవేత్" అని శాస్త్రమున్నది. ఎంతకొడితే యంతమంచిది. దెబ్బ దేవేంద్రలోకము.

రామ—అంత చేటు కొట్టఁగూడదు. చక్కగా బోధించి పాఠములు చెప్పవలయును.

పంతు—ఏమి బోధించనండి? ఉత్త బండముండాకొడుకులు. ఎన్నిపరియాయములు చెప్పినను ముక్కరాదు. మాచిన్నతనములో మేము చదువుకొన్నసంగతులు కథలు విన్నపక్షమునమీరేమందురో! పంతులుపేరు చెప్పిన గడగడవణకి లోపలికి పారిపోయేవారము. నేను కొట్టేదెబ్బ లోకదెబ్బలా?

రామ—మానరసింహ మేమయినఁ జదువుకొనుచున్నాఁడా?

పంతు—నరసింహమున కేమి! మహారాజు అతనికి జదువెందుకు? పిల్లవాఁడు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడు ఆటవిడుపుడబ్బు లెప్పటి వప్పుడిచ్చివేయును. ఎన్నడు నాలస్యము చేయఁడు.

రామ—అతనికి నాలుగునెలల క్రిందట నక్షరాభ్యాసమయినది కదా, ఇప్పటి కోనమాలయిన రాలేదేమి?

పంతు—తొందరేమిటి? చదువు రాకపోతే మిగిలిపోయిన దేమిటి? అన్నమునకు లోపమా? వస్త్రమునకు లోపమా? ఎవ్వఁడో కూడుగుడ్డలేని నిర్భాగ్యునకుఁగాని హాయిగాజరుగు వానికి జదు వెందుకు?

రామ—చదు వందఱికిని గావలయును. విద్యలేనివాఁ డెంత ద్రవ్యవంతుఁడైనను గౌరవింపఁబడఁడు. విద్యవంటిదింకొకటిలేదు.

విద్యావిహీనులగు మూర్ఖులు విద్యాభ్యాసమువలన మహోపయోగము లెఱుఁగక భాగ్యవంతులు చదువుకొన నక్కఱలేదనియు నుద్యోగముఁ జేయదలఁచిన వారే చదువుకొనవలె ననియుఁ జెప్పు

చుండురు; ఆబడికిఁ బోవుటవలన నరసింహమున కభివృద్ధి కనఁబడనం దున రామచంద్రుఁడింటియొద్ద కూడఁ దగుశ్రద్ధతోఁ బాఠములను జెప్పుచుండెను.

ఐదవ ప్రకరణము

ఈప్రకారముగ రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠకుమారునకు సహాధ్యాయుఁడై రెండవకుమారునకు గురువై యందరకును దలలోనాలుకవలె మెలఁగుచుండెను. శరభరాజుగారి కుమార్తెయగు పార్వతి కిప్పటికి తొమ్మిది సంవత్సరములు దాఁటి పదవయేఁడు ప్రవేశించెను. వివాహము చేయవలయునని శరభరాజుగారు సంబంధముల నిమిత్తము వెదకుచుండిరి. కాని తగిన సంబంధము దొరకదయ్యెను. అదివఱకువచ్చిన సంబంధములలోఁ బిల్లవానికి భూస్వాస్థ్యము, ద్రవ్య సంపత్తియుఁ గలిగియున్నయెడల విద్యాగంధములేదు. విద్యగలవానికి ద్రవ్యములేదు. శరభరాజుగారి తల్లికి విద్య లేకపోయినను ద్రవ్యవంతునకీయవలెనని యున్నది. కృష్ణవేణమ్మకు విద్యాధనసంపత్తులు రెండునుగలవాఁడే కావలెననియున్నది. శరభరాజుగారి యాలోచనయు రాజగోపాలంయొక్క యాలోచనయు నీ విధముగా లేదు. ద్రవ్యవంతుఁడుగాకున్నను విద్యయు సౌందర్యమును గలవానికీయవలెనని వారి కభిప్రాయమున్నట్టు వారప్పుడప్పుడు మాటలాడుచున్నమాటలనుబట్టి కృష్ణవేణమ్మ దెలిసికొనెను. రాజగోపాలము పార్వతి కింటివద్ద చదువు జెప్పుచుండుటచేత నానాటికిఁ బాలిక చదువను వ్రాయను నేర్చి శుక్లపక్షచంద్రునివలె వృద్ధిబొందుచున్నందున విద్యావిశారదుఁడగు వానికిచ్చి పెండ్లిచేయుట యావశ్యకమయ్యెను. ఇట్లుండ రామచంద్రు

డొకనాఁడు రాజగోపాలముతోఁ గూడ సాయంకాలమున దేవాలయ మునుండి యింటికి వచ్చుచుండగా నొకబ్రాహ్మణుఁడు కనబడి రా మచంద్రునిజూచి 'నాయనా! రామచంద్రుండవు నీవేనా?' అని యడిగెను,

రామ—అవును నేనే ఏమండీ మీ రేయూరు?

బ్రాహ్మ—మాది రాజవోలు. మీరింకనిక్కడ నేయున్నారా?

రామ—(భయముతో) అలాగనుచున్నారేమి? రాజవోలులో మామామయ్య పిల్లలు బాగున్నారా?

బ్రాహ్మ—ఇంకను నీకుఁ దెలియదా? మీ మేనమామగారు మొన్నరాత్రి తెల్లవారు జామున లోకాంతరగతులయినారు. ఆదుః ఖము బట్టఁజాలక మీ మేనత్త కూడ నూతిలో దిగినది కాని వెంటనే దగ్గఱనున్నవారు దిగి యామెను దీసినారు. ఆకస్మిక మరణమగుట చేత నెక్కడ నేటుయూ స్థితియున్నదో చెప్పలేను. మరిడీజాడ్యము వచ్చిపోయెను.

రాజ—అయ్యో! మేనమామగారే, మొన్న మధ్యాహ్నము రాజవోలునుండి వచ్చినరాజు మీమామనుజూచి వచ్చినానని చెప్ప లేదఁటోయి రామచంద్రుఁడు!

బ్రాహ్మ—రాత్రిపాముగఱచి చచ్చిపోయినాఁడు. అన్నట్లు మఱచిపోయినాను. మరిడీజాడ్యము వచ్చినదండో.

రామచంద్రుఁడా మాట వినగానే నేలఁజదికిలఁబడి మాటరా క చెప్పరాని దుఃఖముతో వాపోవుచుండెను.

రాజ—మీ పేరేమండీ? మీ కాపురము రాజవోలేనా?

బ్రాహ్మ—నాపేరు, కర్రా రామయ్య. అందులో మీకనుమాన మెందుకు? మాది రాజవోలే కాపురము. నేను దహానమైనదాఁక

దగ్గఱనుండి వచ్చినాను. నేను ముక్తేశ్వర మీఁరాత్రి వెళ్ళవలెను. అని చెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

నడచుటకైన సత్వములేకయున్న రామచంద్రుని చేయిఁబట్టుకొని మధ్యమధ్య నూరడించుచు రాజగోపాలమింటికిఁ దీసికొనిపోయి తల్లిదండ్రుల కావార్త నెఱిఁగించెను. వారందఱుఁగూడ రామచంద్రుని స్థితికి విచారించిరి. రామచంద్రుఁడు సావడిమీఁదఁ బోరగిలఁబండుకొని కంటికి నేలకు నేకధారగా నేడ్చుచు మధ్యమధ్య సేనమామగుణములను రాజగోపాలమునకు, శరభరాజుగారికి నీప్రకారముగాఁ జెప్పుచు వచ్చెను. "అయ్యా! నాచిన్నతనమునందే మాతండ్రి చనిపోయెను. ఆయన పోయినతరువాత మాపినతండ్రి నాయావదాస్తిఁ దన స్వాధీనము జేసికొని యింటికిఁ దాళము వేసి మాతల్లిని నన్ను లేవఁగొట్టెను. అప్పటినుండియు మా మేనమామ తనకు మాఱుగివలెనే నన్నాదరించుచు నాతల్లిని నన్ను సంరక్షించెను. ఆయన నేనడిగినదెల్ల నిచ్చి మాతండ్రి పోయినలోపము లేకుండఁ జేసెను. మాతల్లి యింతలోఁ జనిపోయినది. మంచివాఁడగుటచే మామామకు ఋణముకూడ హెచ్చినందున నాయనకు భారముకలుగఁ జేయఁగూడదని నేనిటువచ్చినాను. నాకర్మ మెప్పుడు నీలాగున నేయున్నది. తల్లినిదండ్రిని జిన్నతనమునందే దిగ మ్రింగినందుకు, నాక్షేమముగోరు బంధువుఁడు మా మేనమామ యొక్కఁడే యనుకొన్నాను. అతనికి నాకుఁగూడ ఋణము నేటితోఁ దీరిపోయినది" అని చెప్పి యేడ్చుచుండగా శరభరాజుగారు రామచంద్రునితో "నాయనా! నీవిప్పుడు రాజవోలు వెళ్ళవలెనా? ఆలాగైన పక్షమున రేపుదయమున మనుష్యుని సహాయమిచ్చి పంపుతాను; వెళ్ళవచ్చును" అని చెప్పగానే రామచంద్రుఁడు వెళ్ళుటకిష్టపడెను. ఇంతలో వేంకటరత్నమువచ్చి సంగతియంతయు విని మైలవాఁడవు చావడిలోఁ గూర్చున్నా వేమని యతనిని గూకలు వేసి యావల

కూర్చుండఁబెట్టెను. అప్పుడు శరభరాజుగారితల్లి వచ్చి మైలవార్త వినగానే స్నానముజేయవలెను. గనుక రెండుబిందెలు చల్లనినీరుదెచ్చి దుఃఖభారముచేత శరీరమెఱుఁగకయున్న రామచంద్రునిమీద బోసి స్నానము చేయించెను. భోజనముఁ జేయుమని యింటనున్నవారందఱు బలవంతపెట్టినందున పక్షిణిగనుక వాకిట విస్తరి వేయించుకొని కొంచెమెంగిలిపడి యతఁడు లేచిపోయెను.

తెల్లవాఱినదాఁకఁ గంటిమీఁద నొక్కమాఱయినను గునుకు లేక విలపించుచు రామచంద్రుఁడు కోడికూయఁగానే రాజగోపాలమును లేపి తనకు మనుష్యుఁడక్కఱలేదనియుఁ, దాను మార్గమంతయు నెఱుఁగుదుననియుఁ జెప్పి యతనియొద్ద కొంచెము లెక్క పుచ్చుకొని దొడ్డవరము వెళ్ళి మధ్యాహ్నమక్కడ భోజనముచేసి కొంచెము చల్లఁబడిన తరువాత గోదావరిని దాటుటకు వెళ్ళెను. అప్పుడు గోదావరి జ్యేష్ఠమాసమగుటచే విస్తారభాగ మెండిపోయి తాను ధవళేశ్వరము దగ్గఱ నీప్రకారముగనే పాయలయితినని తెలియ జేయుఁటకో యనునట్లు చిన్న చిన్న చీలికలయ్యెను. కాలము మాఱిపోయి నప్పుడు గొప్పవానికైన దిప్పలు గలుగుట సత్యమని తెలుపుటకుఁ గాబోలు నడుమ నిసుకతిప్పలు గలవు. ఈపాయలన్నిటి యందును జివరపాయ మిక్కిలి వెడల్పుగలదై యున్నది. కాని తక్కినవన్నియు బేరునకుమాత్రము నీరుగల్గి మనుష్యులు చులకనగా నడిచి పోవుటకుఁ బాటిరేవులు పడియుండెను. మెత్తని మనస్సు గలవారి నేమన్నను నీప్రకారముగనే నాటునని తెలియఁజేయుటకో యను నట్లడుగులు నేయగానే దించుకొనిపోవుచున్న యిసుకతిప్పలనుండి మూటలు దలమీఁదఁ బెట్టుకొని పాటిరేవులదాటి చివర పాయ దాఁటవలెనని రేవుపడవ నెక్కుట కనేకమార్గస్థులు బోవుచుండిరి.

వారితోఁ గూడ రామచంద్రుఁడు పోవుచుఁ బూర్వకాలమునందు వఱదలువచ్చి యిద్దరద్దరులకు నీరు దాసినపుడు దేరి చూడనైనజాలని బాలకులుగూడ నేడు సుఖాయాసముగ దాటుచున్న యామహానది యొక్క శుష్కస్థితిని జూచి తనతండ్రిగారు సజీవులగునపుడు దన్నతి గౌరవముతో నాదరించినవారును, తనతో మాటలాడుట కర్హులైన వారును నేఁడు తన్నవమానపరచుచున్నందునఁ దన దీనావస్థ జ్ఞాపకమువచ్చి కొంచెము విచారించి యూరకుండెను. ఆవచ్చిన జనులలో ముక్తేశ్వర గ్రామవాస్తవ్యుఁడగు నొక బ్రాహ్మణుఁ డుండెను. అతడు లక్షాధికారి యని చుట్టుప్రక్కలనున్న జనులందఱుఁ జెప్పిరి. కాని యతఁడు కట్టుకున్న జేవురుపంచెను. మీఁదనున్న మాసిన చిరుఁగుల యుత్తరీయముఁ జేతిలోనున్న పెద్దమూటను జూచి రామచంద్రుఁడు భిక్షాధికారిగ నుండఁదగిన యామహాలోభియొక్క సంపద కాశ్చర్య పడెను. మూట దెచ్చిపెట్టుట కొక్క చాకలినైన నతఁడు దెచ్చుకొన లేదు. వారందఱు నీటియొద్దుననుండగా నింతలోఁ బడవ యద్దరినుండి రాగాఁ బడవవాండ్రదివఱ కచ్చట గుట్టవేయఁబడియున్న చింతపండు కంట్లములను బడవ పడిచెక్కలవరకును మునుఁగునట్లు వేసిరి. పడవ పూటముకాగానే తెఱచాపఁ ద్రొక్కి పడవవాండ్రు దానిని నడపఁ జొచ్చిరి. పడవనడచినకొలఁది దానితోఁ గదలి నడచి వచ్చుచున్న ట్లుగ గట్టుమీఁది వృక్షములును, లంకలో మేసి గోదావరియందు నీరు ద్రాగుచున్న పశువులును, లంకలయందుఁ గాఁపులు వెట్టిన పుచ్చ, దోస, గుమ్మడిమొదలగు పచ్చని పాదులును "అత్యుచ్ఛ్రయఃపతన హేతు"వను నీతిని దెలియఁ జేయుటకోయన మొదట నుత్తుంగముగా లేచి తుదకు పడిపోవుచున్న కెరటములును నదిమీఁదనుండివచ్చుచున్న మలయమారుతమును, రామచంద్రుని దుఃఖమును గొంత పోగొట్టెను. తప్ప త్రాగి స్మారకముఁ దెలియకుండనున్న యా ముగ్గురు పడవ

వాండ్రలో నొకఁడు కూర్చుండి కునుకుపాట్లు పడుచుఁ జుక్కానిఁ బట్టుచుండెను. తక్కిన యుద్దఱును బడవలో మర్యాదగల స్త్రీలు కూర్చున్నను సందేహములేక నోట నుచ్చరింపరాని బండబూతులు గల కీర్తనలను బాడుచుండిరి. కొంతదూరము పడవ నడవగానే సరంగు డబ్బులను పుచ్చుకొనుటకు వచ్చెను. పాపమొక కాపువాని దగ్గఱ నాల్గు డబ్బులను బుచ్చుకొనుటకు నొప్పుకొని సగము నదిని దాఁటిన తరువాత నాఱు డబ్బులను బుచ్చుకొందు ననియు, నట్లియ్యని యెడల మధ్య నొకతిప్పమీఁద దిగుమనియు నతఁడు బాధపెట్ట నారంభించెను. అతనిదగ్గఱ సొమ్ము పుచ్చుకొని సరంగు రెండవ వానిదగ్గఱకుఁ బోయి యడిగెను. అతఁడు "నేను రేవుదగ్గఱ పడవ యజమానుని కిచ్చినాను. అతఁడు నీతోఁ జెప్పలేదా?" అని యడుగగానే సరంగు కోపముతో "నా కీసంగతి పనికిరాదు. డబ్బు లియ్యగలిగిన నియ్యి; లేనిచో దిగిపో" అని చెప్పి మొదట పడవ యజమానుఁడు డబ్బులు పుచ్చుకొన్నసంగతిఁ దా నెఱిఁగియుఁ దిరిగి సొమ్ము పుచ్చుకొనెను. ఇట్లు నడిచెక్కవఱకును బూటమైనపడవ దైవవశముచేత సుడిగాలికి వశమయ్యెను. రామచంద్రుఁడు దనకు దాహమగుటచేత ముక్తేశ్వరగ్రామ నివాసునిదగ్గఱనున్న చెంబొక మారడిగెను. అతఁడు మహాకోపముతో "మైలవాఁడవు నీకు బ్రాహ్మణులము చెంబెలాగున నియ్యగలము." అని చెప్పెను. తరువాత నెండబాధచే రామచంద్రుఁడా బ్రాహ్మణుని యొద్ద కూర్చుండుటకు రాగా నతఁడు కోపముతో. "ముట్టుకొంటావు కళ్లు కనపడవూ! యెవ రనుకున్నావు" అని కోపపడి వానిని లేవఁగొట్టెను. అప్పుడు సుడిగాలితో గాలిదుమారమువచ్చి భూమ్యాకాశ మధ్య మంతయు నొక యిసుక తెరతో పడవ కపాయమును గలుగఁజేయునట్లు చేసెను. ఆసమయ మిట్లుండెను.

మ. నటదుత్తుంగతరంగసంఘ మలరన్ ♦ బాత్రౌఘమై; రంగ ము
ద్భట గోదావరి గాఁగ భూగగనమ ♦ ధ్యవ్యాప్తధూళివ్రజం
బట నేపథ్యముగాఁగ; రౌద్రరస దృ ♦ శ్యగ్రంథ మాడించెడున్
బటుజంఘానిల సూత్రధారుఁడు మహా ♦ పాండిత్య మేపారఁగన్.

కెరటములు మహోత్తుంగముగ లేచి పడవ పగులునట్లు కొట్టుచుండెను. దోనె యిటునటు నొరగుచు గొంచెముకొంచెము నీరువోసికొన నారంభించెను. పడవలో స్త్రీలు, బాలురు, వృద్ధులు నల్లకల్లోలముగా ధ్వనిఁజేయుచు సరంగును దెఱచాప దింపుమని ప్రార్థించిరి. కాని యతఁడు భయము లేదనియు త్వరగా దింపుమనియు జెప్పెను. ఒకపర్యాయము ఎదికి వంగివంగి నమస్కారము చేయుచున్నదో యనునట్లు దోనె మిక్కిలి మెరుగఁగా నందఱకును బెద్దపెట్టున గోలపెట్టి యేడ్చిరి. పడవ మునుఁగకమానదని యందఱకును దోచెను. ఆసమయమందు దల్లులను గౌఁగలించుకొని యేడ్చు బిడ్డలును, బిడ్డలను జూచి యేడ్చు తల్లులును, బడవవాండ్రను గట్టిగాఁ దిట్టి కొట్టబోవు వారును నారాయణనారాయణ యని ధ్యానము చేయువారును, గంగాస్తవము బఠించువారును, కొబ్బరికాయలు, పసుపు, కుంకుమ, చీరెలు గంగకు సమర్పించువారును, దేవతలకు మ్రొక్కువారును జేయు ధ్వనులు ప్రతిధ్వనులిచ్చుచుండెను. ఆ సమయమందు ముక్తేశ్వర బ్రాహ్మణుఁడు రామచంద్రునియొద్దకువచ్చి యతనికేమైన గొంచెమైన వచ్చునేమో యని యడిగెను. రామచంద్రుఁ డూరకుండెనుగాని యతని శాంతమును మనస్థిమితముజూచి యీఁతవచ్చునని యూహించి యాబ్రాహ్మణుడు రామచంద్రునిగడ్డమును, గాళ్లును, జేతులును, బట్టుకొనితనప్రాణము నెట్లయిన రక్షింపుమని బ్రతిమాల నారంభించెను. ఇప్పటికి దోనె దాదాపుగా నొడ్డున కేబదిగజములదూరములోనుండెను. పడవమునుగుటకు సిద్ధముగా నుండినపుడును రామచంద్రుడు జందెము మెడకుఁజుట్టి

నదుమునకు బట్ట గట్టిగాఁగట్టి ముందుగా నదిలోనికి దుమికి పడవలో నున్న యిద్దఱుపిల్లలను దనమీఁద నెక్కించుకొని యీఁది యొడ్డున దించెను. అదిచూచి యందఱను 'మమ్ము రక్షింపు మమ్ము రక్షింపు' మని వేఁడుకొనిరి. ఈలోపుగా నొకపెద్దగాలి రాగా బడవ తలక్రిందై మునిగిపోయెను. త్వరగా దింపుదునని వాగ్దానము చేసిన సరంగు తన మాట దప్పకుండ వారిని త్వరలో గంగలోదించెను. ముక్తేశ్వర బ్రాహ్మణుఁడు రెండు మునుఁగులు మునిఁగి నాలుగుగ్రుక్కలు నీళ్ళుత్రాగి మూడవమాఱు తేలినతోడనే, పిల్లలనుదింపి తిరిగియెవరికైనసహాయము జేయుటకు బడవదగ్గరకువచ్చుచున్న రామచంద్రుని గొంతుగట్టిగా బట్టుకొనెను. రామచంద్రుఁడు వదలుమని ప్రార్థించెనుగాని వదలుమను కొలది మఱింత గట్టిగా బ్రాహ్మణుఁడు పట్టుకొనసారంభించెను. రామచంద్రుఁడును బ్రాహ్మణుఁడును గూడ జచ్చిపోవునట్టి సమయమువచ్చినట్లు కనఁబడెనుగాని రామచంద్రుఁ డుపాయశాలిగనుక బ్రాహ్మణుఁడెంతకును వదలనప్పుడు వానిని గట్టిగాఁ గఱచెను. తోడనే బ్రాహ్మణుఁడు పట్టు వదలెను. రామచంద్రుఁడు భూతదయాళుఁడు కాబట్టి యాబ్రాహ్మణునియందు మహాదయగలిగి వెనుకకువచ్చి రెండుమూఁడు తన్నులతో నొడ్డునకు బంపెను. పిమ్మట రామచంద్రుఁడు బ్రాహ్మణుని గట్టున కెత్తికొనిపోయి నీరుత్రాగుటచే నెత్తుగా నుబ్బియున్న పొట్ట మీఁద నడుగువేసి త్రొక్కి నీటిని వెలికిఁదీసి వానిని బ్రతికించెను. ఇంతలో నొక పడవవచ్చి యాజనులను రక్షించుటకుఁ బ్రయత్నము చేసెనుగాని సగముకంటె నెక్కువజనులాదుర్దినమునందుమృతినొందిరి రామచంద్రుఁడు సహాయ మియ్యనియెడల ముక్తేశ్వర బ్రాహ్మణుఁడు పడవ వచ్చునప్పటికి స్వర్గంబునఁ బాఁతకాపై యుండును. అంతట బ్రాహ్మణుఁడా రామచంద్రునితో 'అయ్యా మీ ఋణము నేనెప్పటికైనను దీర్ప లేను. నాయావదాస్తిని మీ కిచ్చినను మీఋణముదీరదు

మీకుఁ దగినబహుమాన మేదైన నియ్యవలెననియున్నది. మీరు నా కోఁగూడ ముక్తేశ్వరము దయచేయవలెను. నాప్రార్థన మంగీకరింపవలసినది' అని చెప్పగా రామచంద్రుడు 'సరిసరి యీమాత్రపుంబనికి బహుమాన మీయవలెనా? నాచేతనైన సహాయమును నేను జేసినాను. మీ రేమియు నియ్యనక్కఱలేదు. దయమాత్రముంచండి తమ్మరు పెద్దలు' అని ప్రత్యుత్తరము చెప్పి యెకత్తృణమైనను బుచ్చుకొనకయే రామచంద్రుఁడు రాజవోలునకు బోయెను. ఆబ్రాహ్మణుఁడు గూడ శివకోడు గ్రామమును జేరెను రామచంద్రుఁడు రాజవోలు వెళ్ళునప్పటికి సాయంకాలమైనందున మేనమామకుమారుఁడు వీధియరఁగుమీఁదఁ గూర్చుండెను. ఆపిల్లవానిని జూడఁగానే రామచంద్రుడు 'నాయనా! ఎంతకష్టమువచ్చిన'దని యతనిని కౌఁగలించుకొని యేడువనారంభించెను. ఈతఁ డెందు కేడ్చుచున్నాఁడో తెలియకుండఁ గుఱ్ఱవాఁడుకూడఁ బెద్దపెట్టున నేడువసాగెను. ఇద్దఱును లోపలికిఁ బోగా నేవారినిజూచి మహావిపత్తు తటస్థమైనదనుకొని మేనత్తగూడ నేడవనారంభించెను. చుట్టుప్రక్కలనున్న మనుష్యులందఱును జేరి 'యేమిగొబేమి?' అని యడిగిరి కాని, వారు ప్రత్యుత్తరమును జెప్పకయే వెక్కి వెక్కి యొకరిసంగతి నొక రెఱుఁగకుండ వారందఱును దుఃఖపడుచుండిరి. ఆవినోదమును జూడవచ్చినవారును, గష్టమేమొకలిగినదని యూరడింప వచ్చినవారును సంగతిఁ దెలిసికొనవలెనువారును గుమిగూడి యింటిచుట్టును జేరిరి. కానియొకరికిని దుఃఖకారణమేమో తెలియదయ్యెను. అప్పుడు రామచంద్రునివలె యున్న యొకనలువదియేండ్లబ్రాహ్మణుఁడు గుంపుగూడిన జనులందఱిని జేతులతోఁ దోసికొని యతిత్వరితముగా వచ్చి గుండెబాదుకొనుచు 'ఏమినాయనా! ఏమి నాయనా! యని రోజుచు లోనికివెళ్ళెను. అతనిఁజూచి రామచంద్రుఁడు మిక్కిలి యాశ్చర్యపడి నోటివెంట మాటరాక నిశ్చేష్టుఁడై తెలివిదె

చ్చుకొని లేచి యావచ్చినమనుష్యుం గౌగిలించుకొని 'మామయ్యా! నీ వుబ్రతికి యున్నావా? ఎవరో దుర్మార్గులు నీవు చచ్చిపోయినావని జె ప్పినారు. అందుకు నేనిక్కడకువచ్చినాను' అని చెప్పి యావిపరీతవృ త్తాంతమునంతను మేనమామకుఁ జెప్పి యెవరో విరోధులాపనిఁ జేసినారని నిశ్చయించి యింటనందరిని నూరకుండుఁడని చెప్పినతరువాత రామ చంద్రుఁడును దానును గష్టసుఖములఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. మేనల్లుఁడు మేనమామతోఁ దాను రాజవోలునుండి బయుయిదేరి వెళ్ళినది మొ దలుకొని యానాఁటివఱకు జరిగిన యావద్వృత్తాంతమును బూసగ్రు చ్చినట్లు చెప్పగా మేనమామయు, శోభనాచలము మొదలైనవారి చరిత్ర విన్నపుడాశ్చర్యమును, గష్టములు విన్నప్పుడు విచారమును, గ ష్టనివారణమగునపుడు సంతోషమును గనబరచుచు, శరభరాజుగారి యుదారగుణములస్తోత్రముచేయుచు, రామచంద్రునితో మాటాడు చుండెను. అతఁడక్కడ నొకవారము దినములుండెను. ఆలోపుగా నా గ్రామనివాసుఁ డొకఁడు మంత్రిప్రగడ వేంకటరత్నమునకుఁ దమపిల్ల నియ్యవలెనని యాతనిగుణాదులను గూర్చి రామచంద్రు నడుగఁగాన తఁడు వేంకటరత్నముయొక్క దుర్గుణాదులను గుఱించి తనకుఁ దెలిసి నంతమట్టుకు నిజము చెప్పెనుగాని కల్లలాడియిల్లునిలుపుమను శాస్త్రము నతఁ డనుసరింపలేదు. వారముదినములక్కడ నిలచినతరువాత మేన మామదగ్గర సెలవు దీసికొని ప్రయాణమై సుఖముగా రామచంద్రు డమలాపురము జేరి యక్కడివారందఱితో నీఘోరవృత్తాంతమును జె ప్పి వారందఱి నాశ్చర్యమగ్నులఁ జేసెను. రాజవోలులో రామచం ద్రుఁడు వేంకటరత్నముయొక్క వివాహమునుగురించి మాటలాడిన మాట లతనికి నేలాగుననో తెలిసినందున రామచంద్రుఁడు తనకుఁ జే సిన మహోపకారమునకు నిక్కిలి కోపగించి యతడొకనాడు రామచం ద్రునితో నిట్లుమాటాడ నారంభించెను.

వేంక—ఏమోయి! రాజవోలు విశేషములు. మీమామ గారు బాగున్నారా?

రామ—ఆ! బాగున్నారు విశేషము లేమియు లేవు.

వేంక—రాజవోలులో నాకు వివాహవిషయమై సహాయము నీవు చక్కఁగాఁ జేసినావు.

రామ—నేను జేసిన దేమున్నది. వారు నన్ను వచ్చియడిగి నారు.

వేంక—అడిగితే నన్నుగురించి నీవేమి చెప్పినావు? నీకు నా మీఁదనున్న కసియంతయుఁ దీర్చుకొన్నావు కాఁబోలును.

రామ—నాకు మీమీఁద గసి యేమున్నది? నాపెద్దలను మీరు చంపినారా? మీపెద్దలను నేను చంపినానా? నాకు మీమీఁదఁ గోపముండుటకు నేనెంతవాఁడను?

వేంక—ఎంతవాడవు గాకేమి? ఎంతవాడవు గాకుండ మా యమలాపురమువచ్చినావు? నీపొట్టకూటికి మాయింటియొద్ద నున్నను నీకున్న గీర్వాణ మెవరికిని లేదు. నీకు గన్నులు నెత్తికివచ్చినవి. నీ ముందర మేమెంతవాళ్ళము? పీటలమీఁది పెండ్లి చెడగొట్టి యేమి బాముకొన్నావు? నీకు సిగ్గుబిడియములు లేవేమి?

రామ—అయ్యా! తమకంత కోపమెందుకు? నాకుఁ దోఁచిన యభిప్రాయమును నేను దైవముఖమును జూచి నిశ్చయముగాఁ జెప్పినాను.

వేంక—నీకు నాసంగతి యేమి తెలుసును! నేను ముండనుంచు కుంటే నీకేమి? నాయంతవాఁడను నేను. నీయంతవాడవునీవు. ఒకరి దగ్గఱ నా ప్రచారము నీవెందుకెత్తవలెను? నీవు మంచివాఁడవా యేమిటి? గురివెందగింజ దనక్రింద నలుపెఱుఁగదఁట! నీయిష్టమువచ్చి నట్లు ప్రేలుటకు నేనెవరనుకొన్నావు? పెండ్లివచ్చినప్పుడు వేయి యబద్ధములాడియైన నొక కొంప నిలువఁబెట్టవలెనన్న మాటయయి

నను నీవు వినలేదు నీ చదువెందుకు తగులబెట్టనా? ఒకరు పచ్చగా నున్నపక్షమున నీవింత యోర్వలేవేమి? ఆహాహా! ఎంత బుద్ధిమంతుడ వయ్యా? సత్రములో రాళ్లు వేయునట్టి మచ్చులాగున నున్నది.

రామ—నేను మీయందుగల మొగమాటముచేత నబద్ధము చెప్పిన పక్షమున నాప్రాణమున కుసూరుమని యాపిల్ల యేడ్చును. నూరేండ్లు బ్రతుకవలసిన బ్రతుకు.

వేంక—సత్యవాదివి నీవు బయలుదేరినావు. భూలోక హరిశ్చంద్రుఁడవు. తిన్నయింటివాసములు లెక్కపెట్టుటలోఁ దెలివిగల వాఁడవు. తల్లిపాలు త్రాగి రొమ్ముగుద్దినాఁడన్న సామ్యము నీదగ్గఱనె నిజమైనది. ఇందుకె నియోగపువానిని జేరఁదీయగూడదన్న శాస్త్రము చెప్పినవాఁడు వెఱ్ఱివాఁడా?

అని యిట్లు వేంకటరత్నము తానుగూడ శరభరాజుగారి యింట బొట్టకూటికి జేరినవాఁడె యనుమాట మరచిపోయి రామచంద్రుఁడు దనయింటనే యుండినట్లును, వానిని దానే సంరక్షించుచున్నట్లును దలఁచి తలవాఁచిపోవునట్లు వానిని చీవాట్లుపెట్టి మాటలతోఁ దనవాదమును ముగింపక చేతులుకూడఁ గలపుటకు సిద్ధముగ నుండెను. కాని, రామచంద్రుని యదృష్టము బాగుండి యింతలో లోపలినుండి వచ్చిన శరభరాజుగారు వేంకటరత్నమును రామచంద్రుని గూకలువేసి వారి వివాదము నివారింప జేసిరి. రామచంద్రుని సత్యవాద మతనిని మహాపదల పాలుచేసెను. ఒకనాడు వేంకటరత్నము మనస్సులో నేదో తలచికొని రెండువ్రేళ్ళు చాచి యిందులో నొక వ్రేలు పట్టుకొమ్మని నరసింహము నడిగెను. అతడు రెంటిలో బొటుగువ్రేలు పట్టుకొనగా నది యతని మనస్సులోనున్న యభిప్రాయమునకు సరిపడనందునను, నశుభ సూచకముగా నున్నందునను వేంకటరత్నము కోపము వచ్చి "శకున పక్షి విధవా! ఎప్పుడింతే చవటచేతుల పెద్దమ్మ" యం టంగున

నొక, మొట్టికాయ మొట్టెను. దానితోఁ గుఱ్ఱవాఁడు గెవ్వున గుక్క దిరుగకుండ నేడ్వఁగా లోపలనుండి కృష్ణవేణమ్మ గారు వచ్చి యెవరుకొట్టినారని యడుగఁగా రామచంద్రుఁడు సంగతి యంతయుఁ జెప్పెను. కృష్ణవేణమ్మ వేంకటరత్నమును గొంచెము చీవాట్లు పెట్టెను. ఇట్లొకదానికంటె నొకటి బలమైన కారణములచే వేంకటరత్నమునకు రామచంద్రునకును మనస్పర్థ హెచ్చగుటచేత వేంకటరత్నము దనకసి దీర్చుకొనుటకు రామచంద్రుఁడు చదువుకొను చున్నప్పుడతని కేదైనపనిఁజెప్పి యతఁడు సేయుటకు వీలులేదనఁగానే యావార్త శరభరాజుగారితోను; వారితల్లితోను జెప్పి "తిండికి సిద్ధముగా నుండును గాని పసవల్లగాదు. మాయింట నున్నవారికి మాకంటె నెక్కువ రాజనము" అని చెప్పచుఁ దన చేతనైన యిబ్బందులఁ బెట్టుచుండెను. దేవుఁడు వరమిచ్చినను బూజారి వర మియ్యఁడన్నట్లు శరభరాజుగారికి దయయున్నను వేంకటరత్నమునకు గటాక్షము లేకుండుట యొక పెద్ద చిక్కుగానే యుండెను. ఒకనాడు రాత్రి భోజనములయిన తరువాత శరభరాజుగారు లోపల చావడిలోఁ బచారుసేయుచుండగా రామచంద్రుఁడు దీపము వెలుఁగునఁ జదువు కొనుచుండెను. అప్పుడు వేంకటరత్నము రామచంద్రుని మెల్లగాబిలిచి యిట్లని చెప్పెను.

వేంక — అబ్బాయీ! ఆమధ్య నిన్ను నే ననినమాటలు మన స్సులో నుంచుకొనవద్దుసుమీ! నామనస్సులోఁ గల్మషములేదు. అప్పటికప్పుడు గోపమువచ్చినప్పుడు పిచ్చిముండాకొడుకువలె నాలుగు కేకలు వేయడమేకాని దీర్ఘక్రోధ ముంచుకొనను. మనమందఱము గూడి యొకయింట నుండువారము. ఈ వేళ, నాలుగనుకొన్నను రేపు తిరిగి కలిసేవాళ్ళము మనమే. నన్ను నీ వన్నను నిన్ను నే నన్నను నది లెక్కలోనిది కాదు. నేను పయి కీలాగున గోపముతో గనఁబడు టేకాని నీవిషయమైన సంగతి నేదయిన శరభరాజుగారితోఁ బ్రసం

గించవలసినపుడు నేనెంత కష్టదిట్టముగఁ జెప్పుచుందునో పరమాత్ము నకుఁ దెలియును.

రామ—చిత్తము. మీదయయున్న పక్షమున నాకేకొఱంతయు నుండదు. నేను మిమ్ము నందఱను నమ్ముకొన్నవాఁడనే కనుక నా భారమే మీది.

వేంక—ఒకపర్యాయము వీధిలోనికి రా. అని వీధిలోనికిఁ దీసికొని వెళ్ళి సూర్యనారాయణగారూ! దయచేయండి.

అని యతఁడు పిలువగానే తెల్లనితలపాగానుబెట్టుకొని, నిలువు టంగీ దొడిగికొని, మంచి జరీపంచెఁ గట్టి, చేతిలో నొక వెండిపొన్ను వేసిన కఱ్ఱఁ బట్టుకొని యున్న యొక బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చెను. ఆతనిని జూచి రామచంద్రుఁడు "తివాసిపట్టుకొనిరానా?" యని యడిగెను. గాని వేంకటరత్నమును, బ్రాహ్మణుఁడును, వద్దని చెప్పగా వారందఱు వీధియరఁగుమీఁద మూలఁ గూర్చుండిరి.

వేంక—రామచంద్రుఁడూ! నీవొక సహాయముఁ జేయవలయును. ఈయన దేసిరాజు సూర్యనారాయణగారు. వీరు దేశపాండ్యులు. కోటిపల్లి కాపురము తాతముత్తాతలనాటినుండియు శ్రీవిజయనగర మహారాజుగారి దగ్గఱ పెద్ద యుద్యోగములను జేయుచున్న వారే. వారిది నూఱుపుట్ల భూమి. వెనుకటి సంవత్సర దుర్భిక్షము నకు వీరుచేసిన యన్నదాన మింతింతయని చెప్పనలవికాదు. మూఁడేండ్లు జనులు గుటుంబములతో వచ్చి వీరిగ్రామములోఁ గాపురమున్నారు. విని యుందువు. జగత్ప్రసిద్ధులు.

రామ—నే నెన్నఁడు నెఱుఁగను. మహానుభావులుమీరు.

సూర్య—అవి యన్నియు నెందుకు? ఆదినములు వేఱు. ఆ కథలు వేఱు. చావలేక యీలాగున బ్రతుకుచున్నాను. ఈస్థితి, యీ వేషము వేఱు.

వేంక—అందుచే నప్పు విస్తారముకాఁగా భూములు తాకట్టు లోనున్నవి ఇంటనున్న జవాహిరీ యంతయు విక్రయించి వీరు కాల క్షేపము చేయుచున్నారు అయితే యీనగలు కోటిపల్లిలోను జట్టు పట్టను మాత్రమమ్మను. పూవులమ్మినచోట నే కట్టెలమ్మవలసివచ్చె ను. ఆనగలు మాగ్రామము దెచ్చి యమ్ముచుందురు.

రామ—నేనిప్పు డేసహాయము జేయవలయును? పాపము నాకు విచారముగానే యున్నది.

వేంక—మఱేమి గొప్పసంగతి కాదు, నీయందు గోమట్లకు మహాగౌరవము కలదు. నీ వమ్మినపక్షమున మోసము చేయరు నీకు బంగారము నాణెము తెలుసును. ఈవస్తువులు నీ వమ్మిపెట్టి యతని మర్యాదఁ గాపాడవలెను.

రామ—ఈమాత్రపుబని కింతమనవి కావలెనా? నాచేతనైన దానిలో మీకుఁ దగినంత సహాయము చేయఁగలవాఁడను.

సూర్య—అయ్యా! ఇది రెండవవానికి దెలియనియ్యఁవద్దు. నాకు సిగ్గుగా నున్నది. అందుచేత నే యీవస్తువులనంతదూరమునుండి యింతదూరము దెచ్చి యమ్ముచున్నాను. అక్కడధర రాకపోలేదు.

రామ—మీరు చెప్పినతరువాత నెవరికైనఁ దెలియనిత్తునా? నాకుబంగారము నాణెము చక్కగాఁ దెలియదు.

వేంక—తెలిసినంతమట్టుకు చాలు. రాజగోపాలమునకైనఁ దెలియనియ్యకు. ఇవిగో వస్తువులు. కంటె నూరు రూపాయలధర. ఉంగరము మేబదిరూపాయలు. ఈయన తిరిగి రేపు రాత్రి మనదగ్గఱకు వచ్చి యీసొమ్ము బుచ్చుకొందురు. రేపు పగల వీనిని విక్రయించుము.

రామ—ఆయన రాత్రి రావడ మెందుకు? పగలు రారాదా?

వేంక—పగలు వచ్చినపక్షమున శరభరాజుగారు బలవంతపెట్టి భోజనమునకు రమ్మనుమని సిస్తురములాడఁగలరు. ఎందుకు రాత్రియే మంచిది.

ఈసంభాషణము ముగిసినతరువాత సూర్యనారాయణగారు వెళ్ళిపోయిరి. రామచంద్రుఁడావస్తువులను రాత్రి జాగ్రత్తపెట్టి మఱునాఁడుదయమునఁ గోమట్లకుఁ జూపించి నాకు చెప్పిన ధరప్రకారముగా రెండువస్తువులను నూటయేబది రూపాయలకొక బ్రాహ్మణునకు విక్రయించి యాసొమ్ము మరునాఁడు రాత్రి సూర్యనారాయణ రాగానతనిచేతి కిచ్చెను. ఆపనియైనతరువాత వేంకటరత్నము రామచంద్రునిపిలిచి 'నాయనా! ఇంకొకపని యున్నది. గంటము నాకు నొక్కపర్యాయము పుచ్చుకొనుము. పెద్దాపురమునుంచి జగన్నాథరాజుగారు వచ్చినారు, ఆయనతోఁ గూడ మామేనల్లుడు వచ్చినాఁడు. అతని కక్కడ ముప్పది రూపాయలు పని వాఁడొక్కమారు నాకు మోముఁ జూపించి తిరిగి కనబడలేదు. ఒకయుత్తరము వ్రాసి పంపెదను నీవు వ్రాసిపెట్టవలెను. అనఁగానే రామచంద్రుఁడు గంటమును దాటేయాకును బుచ్చుకొని సిద్ధముగా నుండగా వేంకటరత్నమీప్రకారముగ వ్రాయించెను 'నీవు నాకీవేళ నొక్కమాఱు మొగముజూపించి తిరిగి లోపలికి వెళ్ళినావు. నీతో మాటాడవలెనని యున్నది. నీకు వీలెప్పుడో తెలియ జేసినపక్షమున నేను దప్పక వచ్చెదను నీతో మాటాడకుండ నేనుండలేను.' ఆయుత్తరము వ్రాసి రామచంద్రుఁడు 'వ్రాలు చేయ్యండి వేకటరత్నముగారు' అని యడుగగా 'వ్రాలెందుకు. ఈమాత్రపుఁ జీటిముక్కకు వ్రాలును బైపేరును గూడఁ గావలెనా?' అని చెప్పి చీటిని బుచ్చుకొనెను. ఇదియైన నాల్గు దినములకు నరసింహము పుట్టినదినము వచ్చెను. అతఁడాశ్వయుజబహుళత్రయోదశినాఁడు జన్మించినందున నాదినము

బిల్లవాని కభ్యంగనము జేయించి గ్రామమున నున్న నలుగురు నియోగులను శరభరాజుగారు భోజనమునకు బిలిచిరి. మధ్యాహ్నము నరసింహమునకు సంపెంగనూనెతోఁ గృష్ణవేణమ్మ తల దువ్వి బంగారు కుప్పెలుగల నల్లపట్టు జడబొందుతో జడ వేసి జడమీఁదఁ జిన్న చేమంతిపువ్వును, దానికి పైభాగమున నడినెత్తిమీఁద మొగలి రేకును నమర్చి, మొగమునఁ జక్కని యగురుచుక్కను బెట్టి రావి రేక వేసి పచ్చని పట్టుచొక్కా తొడిగి దానిమీఁద జందెమువలె వరహాలపేరు వేసి, మెడలో మిరియాల పేరును, జంద్రహారములను వేసి దానిమీఁద బంగారు కడ్డీకంటె పెట్టి, కుడిచేతిమీఁద బంగారపుఁ బుజబందు కట్టి, రెండుదండలమీఁదఁ వంకిలు పెట్టి, చెవులకు వజ్రపు బొడులు వేసిన తమ్మంట్లనుంచి కుడిచేతి వ్రేలికి బటువులుంచి మణికట్టు దగ్గఱనుంచి బంగారు కడ్డీ మురుగులును, మురడీ గొలుసులును, ధగధగలాడుచుండ నెఱ్ఱపట్టు లాగు దొడిగి బంగారపు బిళ్ళల మొలత్రాడు లాగుమీఁదికిఁదీసి కాళ్ళకు వెండియందెలును, గజ్జెలను గడియములును గీలించి, మెడకు దెల్లచారలుగల యెఱ్ఱపట్టురుమాలు ముడివేసి శృంగారించి కుమారుని బడికి పంపెను. పిల్లవానిమీఁద వైచిన వెండిబంగారము లంతకంటె బరువుగానున్నందున వస్తువులను మోయలేక వగర్చుచుఁ బుస్తకములు మోయలేనందున జాకలివాడు వెనుక పుస్తకముల దెచ్చుచుండెను. తమలపాకులవంటి చెక్కిళ్ళను, దాంబూలము వేయనక్కఱలేకయే దొండపండువలె నెఱ్ఱగానున్న క్రిందిపెదవియు, బూర్ణచంద్రసమానమైన గుండ్రనిముఖమునకందము నొసంగఁ గాలియందియలుఘల్లుఘల్లుమని మొఱయ దుర్మార్గులకనులు కుట్టునట్లును, విరోధుల కసూయగలుగునట్లును, బిడ్డలులేని స్త్రీలు ముచ్చటపడునట్లును ముద్దులుమూటఁగట్టుచు బాలుడు బడికిబోయెను. బడిలో నెన్నఁడును జనుపులేదు కనుక పంతులవారు గాఢముగా

గుఱ్ఱుపట్టి నిద్రబోవుచున్నందునఁ బిల్లలందఱును దాహాముణ కనియు నింకఁ గొన్ని పనులకును నానాముఖములై పారిపోయిరి. నరసింహాము కూడ నొకమూలకుఁ బోగా నెవరో యొక బ్రాహ్మణుఁడు చేతిలో నొక పటికిబెల్లపుగడ్డయు, నొక పంచదార చిలుకయు, నాలుగు చక్కెరకేళిపండ్లును బట్టుకొని నరసింహామును రమ్మనుమని చేతితో సంజ్ఞచేసెను. ఎఱుఁగో ఱకుఁబోయిన చేపవలెనే నరసింహాము గూడ నాబ్రాహ్మణునియొద్దకుఁ బోయి యతఁడు పెట్టినపంచదార చిలుకను దినుచుండగా నాబ్రాహ్మణుఁ డతని నెత్తుకొని ముద్దాడి తనయింటికి దీసికొని పోయెను. పాపము ముద్దుచేత వదలలేకయే కాఁబోలును బిల్లవానిని బ్రాహ్మణుఁడు వదలనేలేదు. అతనితోఁ గూడ వెళ్ళిన చాకలివాఁడు నరసింహాము పుట్టినదినము గనుక శరభరాజుగారు బహుమతిగా నిచ్చిన నాలుగుడబ్బులతోఁ గల్లునీళ్ళుత్రాగి బాలకుని సంగతి స్మరణకురాక యెక్కడనో దొర్లుచుండెను. పిల్లవాఁ డెంత సేపటికిని నింటికి రాలేదని కృష్ణవేణమ్మ విచారించుచుండగా జాకలి వాడక్కడికి వచ్చెను. నరసింహా మెక్కడ నున్నాడురాయని చాకలి వాని నామె యడుఁగగా వాఁడేదో కొంప మునిఁగినదనుకొని 'నే సిం దాకఁ దీసికొనివచ్చి యింటిదగ్గఱ దిగఁబెట్టినానండి' యని చెప్పెను. కాని, వానిమాటయందు నమ్మకము చాలక శరభరాజుగారితో నీసం గతిఁ గృష్ణవేణమ్మ చెప్పెను. ఆమాట వినఁగానే యింటనందఱుఁ గలవరపడ నారంభించిరి. నగలు శరీరమునిండ నుండుటచేత నెవరో గొంతుబిసిగిచంపి నగలనుదీసికొనిరని కృష్ణవేణమ్మ యేడ్చుచుండెను. శరభరాజుగారు కదులుటకుఁ గాళ్ళాడక దిగులుమొగముతో నుండిరి. శరభరాజుగారితల్లి కృష్ణవేణమ్మను నగలుపెట్టి పిల్లవానిని బడికిఁ బంపినందుకుఁ దిట్టసాగెను. వేంకటరత్న మొక ప్రక్కకును జాకలి వాఁ డింకొక ప్రక్కకును, నిరుగుపొరుగు వారందఱుఁ దలొక

ప్రక్కకుసుబోయి సందులు, గొందులు, బాడుదొడ్లు, బ్రాతయిండ్లు బోడిగోడలు, దోటలు మొదలయిన రహస్యస్థలము లన్నియు వెదకిరి. కాని యెందును బాలుఁడగుపడలేదు. నగలు బోయిననుసరే జీవముతో మనకుమారుఁడు గనఁబడినఁ జాలునని తల్లి యూరడించుటకు వచ్చిన స్త్రీలతోఁ జెప్పిజెప్పి విలపించుచుండెను. రాజగోపాలమును రామచంద్రుడును గూడ నమలాపురమంతయు వెదకిరిగాని పిల్లవాఁడు కనఁబడలేదు. తుదకారాత్రి జాముయినతరువాత రామచంద్రునకొక్క యీడిగవాఁడగుపడి నాలుగు ఘడియల ప్రొద్దువేళఁ దాను దాటి చెట్టునెక్కి కల్లుదీసికొనుచుండగా నొక నగలపిల్లవానిని, మఱి యిద్దఱు మనుష్యులను దాటెతోఁటలో జూచితినని చెప్పి పోయెను. ఆతోటలోపలికి రామచంద్రుఁ డొక్కఁడును బోయి నాలుగుమూలలు వెదకి తుదకొక ముండ్లకంచెదగ్గర నోటిలో గుడ్డలు గ్రుక్కబడి యున్నందున మాటరాక దిగంబరియై నిలిచిన యొక బాలకునిజూచి చీఁకటిచేత మొదట తాటిమొక్కయేమో యనుకొని సందేహనివారణార్థము దగ్గఱకుఁ బోయి చూచి పిల్లవాఁడేయని తెలిసికొని 'నరసింహము' అని పిలిచెను. మాటలాడుటకు వీలులేక యతఁడు గన్నీళ్ళతోఁ బ్రత్యుత్తరమిచ్చి యెత్తుకొమ్మని చేతుల జాచెను. రామచంద్రుఁడు నరసింహము నెత్తుకొని నోటిలో గుడ్డలు దీసివేసి నగలింతపనిఁ జేసినవిగదాయని పిల్లవాని స్థితికిఁ గొంచెము కన్నీళ్ళుదెచ్చుకొని దొరికినందున సంతోషించుచు నింటికిఁ దీసికొని పోయెను. పిల్లవాడు కొంతదూరమున నుండగనే యీసంగతి తెలిసి యింట నందఱువచ్చి పిల్లవాని నెత్తుకొని ముద్దాడిరి. కృష్ణవేణమ్మ యుఁ దొట్రుపాటుతోవచ్చి బాలుని జూచి దుఃఖము పొరలిపొరలి రాఁగా నెత్తుకొని కంటబడి సుఖముగా నున్నందుకు మహాసంతోషముతో లోపలికిఁ దీసికొనిపోయి కొంచెమన్నము దిగఁదుడిచివైచి గుప్పెడు మిరపకాయలను లోపలనున్న వారందఱు గొంతులు బ్రద్ద

లగులాగున దగ్గఱనున్న ప్రోయిలోబోసి, పిల్లవానిని జరిగిన సంగతి నడుగుచుఁ మధ్య మధ్య నేడ్చుచు వచ్చిన స్త్రీలకు వానిని జూపుచుండెను. తరువాత మగవారందరు గాగడాలు వేయించుకొని యా తాఁటితోఁటకు బోయిరి. కాని దొంగవాఁడును బుద్ధిమంతుఁడు గనుక పొరపాటుచేనైన నొక్కనగనైన దిగబెట్టకుండ నన్నిటిని దీసికొని పోయెను. కాని నరసింహము యొక్క చొక్కాయు, లాగును, రుమాలును విడిచిపోయెను. ఆతొందరలో దొంగలు తమచేతి తెల్లగుమాలు కూడ విడిచిపోయిరి. అది రామచంద్రుని కంటఁబడగా నతఁ డదరిపడి శోధించి చూచి యొక కొంగున జీడితో వేసిన పేరుయొక్క పొడి యక్షరములు చా, జ. యని చదివి యాపేరెవరిదో యెఱుఁగక యందఱును త్వరితముగా నింటికి వచ్చిరి. ఆ మరునాఁడు నరకచతుర్దశియు, దానితరువాత దీపావళియు నైయుండెను. నగలు దొరకక పిల్లవాఁడు మాత్రమే దొరకినందుకు శరభరాజుగారితల్లికి విచారముగా నున్నందున నాసంవత్సరము పండుగ జెయ్యవద్దని చెప్పినది కాని శరభరాజుగారును కృష్ణవేణమ్మయుఁ బిల్లవాఁడు దొరకుటయే చాలునని మునుపటికంటెఁ పండుగ ఘనముగా జేసికొనుటకుఁ బూనిరి. వారందఱుఁ దమకుమారుని వెదకి తీసికొని వచ్చినందులకు రామచంద్రున కనేకవందనములు జేసి వేయి విధముల వానిని స్తోత్రముఁ జేసి యతని ఋణముఁ దీర్చుకొనలేమని చెప్పిరి. నరకచతుర్దశినాఁడు తెల్లవారుజామున నే లేచి యెంతమందికిఁ దలలంటిన నంత పుణ్యము గనుక తన స్నేహితులను బంధువులను బిలిచి శరభరాజుగారు కొందఱికినిఁ గోపాలము కొందఱికిని స్వయముగాఁ దలల నంటిరి. కొందఱికి మంగళ్ళచేతఁ దల లంటించిరి. అభ్యంగన సమయమందు శరభరాజుగారికిఁ బార్వతి మంగళహారతిఁ బట్టగా నాయన పాతిక రూపాయలు పళ్ళెములో వేసిరి. రామచంద్రుఁడును రాజగోపాల

మును బాణసంచు కాల్చి దొడ్డినంతను వెలిగించిరి. ఆ మఱునాఁడు దీపావళి యమావాస్య యయ్యెను. అమావాస్య యింక నొక నెలకు వచ్చుననఁగా బనిపాటలను మానుకొని గంధకమును సురేకారముఁ గొని బొగ్గు తెచ్చి పాళ్ళు వేసి టపాకాయలను, దక్కిన యితర బాణసంచును గట్టువారును, గుండులను ముండిగలోఁ బోసి నూఁరువారును మందు కూరువారును, దాము గట్టిన వస్తువులు చక్కఁగాఁ గాలునో లేదో యని పట్టపగలు చీకటిగదిలోనికిఁ బోయి తలుపులు మూసి, యావస్తువుల నక్కడ గాల్చి, వానిసార మెఱుఁగువారును, దప్పుపాళ్లు పడుటచేఁ బాడైన మందులను గుఱించి నగుచువారును, జలరేఁగి యుండిరి. పట్టణమందుఁ బ్రతిగృహమున గంధకపువాసన గొట్టుచుండెను. అమావాస్యనాఁ డుదయమునఁ గొంచెము మబ్బు వేసినందున వర్తకు లందఱికి దమసొమ్ము నమ్ముకొనుటకు వీలుండదని గుండెలలో రాయిపడిన ట్లుండుటయేగాక బాలురందఱును సంతోషభంగమగునేమో యని మేఘుని దిట్టుచుండిరి. కాని కొంతసేపటికి వర్తకుల పాలిటి యదృష్టదేవతయో యనునట్లు ఫెళ్ళుమని యెండ రాఁగా వర్తకులు దుకాణములను దెఱచి సరకు లమ్మ నారంభించిరి. భాగ్యవంతులు దమ బిడ్డలకు విస్తారధనము వ్యయపఱచి వస్తువులను గొనిపెట్టుచుండుటఁ జూచి బీదల బిడ్డలు దమ తలిదండ్రుల బాధ పెట్టఁగా వారు బిడ్డలకుఁ దగిన యుత్సాహము దీర్పలేకపోయినందులకు విచారించుచు స్వల్పముగాఁ గొని యిచ్చుచుండిరి. గొప్ప యుద్యోగస్థుల యనుగ్రహము సంపాదించవలెనని చిన్న యుద్యోగస్థులు దమ పిల్లలకు లేకపోయినను బహుమతుల పేరుపెట్టి వారియిండ్లకుఁ బెద్ద పెద్ద బాణసంచు బుట్టలను బంపుచుండిరి. అంతకంటె మహాభిమానముగల పౌరుషవంతులు తాము సేవించుచున్న ప్రత్యక్షదేవతలగు వేశ్యకాంత లేమనుకొందురో యనియు, మంచివస్తువులఁ బంపనియెడల

మఱువాఁడు వారి మొగమెల్ల చూతుమనియుఁ దలంచి పదిమందిలో
నగుబాటు రాకుండఁ బరువు నిలువఁబెట్టుకొనుటకు ధనములేకున్నను
ఋణము జేసియో, యింటనున్న వస్తువులను దెగనమ్మియో బాణ
సంచు కొని యొక రసికునికంటె నొక రసికుఁ డెక్కువగానుండవలెనని
వర్తకుల దగ్గఱ బదులుపుచ్చుకొని పెద్దపెద్ద బుట్టలను వారియిండ్ల
కంపిరి. తాటిచిగులను సంపాదించి కాల్చి పొడుముచేసి గుడ్డలు వేసి
తాటికమ్మ చీరి యందులో నీ గుడ్డపెట్టి పొట్లముగాఁ జుట్టికట్టి పైఁబేడ
బూసి బాలు రెండబెట్టుకొనుచుండిరి. వృద్ధులగువారు తాటియాకుల
యీనెలఁదీసి చిత్రముగాఁ గత్తిరించి యడ్డముగా నొక యాకును
నిలువుగా నొకయాకును వేసి గుమ్మడిపండుగట్టి వ్రేలాడదీయుచుండిరి.
పురుషులందఱుఁ దమతమ గుమ్మమున ముందఱ నరటిచెట్లు తెగఁ
గొట్టించియు, బొప్పాయిచెట్లు నఱికించియుఁ బాతించి వానికి వెదురు
కఱ్ఱముక్కలను దిగగొట్టించి వానిమీఁద బ్రమిదలను రాగిడిమట్టి
బురుజులను బెట్టించియు యంతతో దృప్తినొందక రెండువీధి యరఁ
గుల క్రిందను గడలను బాతించి వానికడ్డముగ వెదురుకఱ్ఱలను నాలుగై
దంతస్తులుగఁ గట్టించి వానిమీఁదఁ గుమ్మరివాండ్రుఁ దెచ్చియిచ్చిన
క్రొత్తప్రమిదలఁ బెట్టించుచుండిరి. అప్పుడు సాయంకాలము కాఁగా
నారాత్రి పెట్టఁబడుదీపముల కాంతిముందు తనకాంతి వెలవెలఁబోవు
నను సిగ్గుచేతనో యన సూర్యుఁ డపరసముద్రముఁ బ్రవేశించెను. స్త్రీ
లందఱును మడిగట్టుకొని దీపములు పెట్టిరి. ఆకాశమండలముననున్న
నక్షత్రములెల్ల భూమండలమునఁ బ్రతిష్ఠించుచున్నట్లు దీపములు
గోట్లకొలఁది వీధుల కిరుప్రక్కలను వెలయుచుఁ దమ మధ్యమున
సువర్ణభూషణములతోనున్న స్త్రీల యవయవముల కపూర్వమైనలావ
ణ్యముగలిగించుచు బట్టపగటియందువలె సమస్తవస్తువులనుగాన్పింపఁ
జేయుచు సొగసు మిగిలియుండెను. మహారాష్ట్రదేశవర్తకులు దమ

కొట్లనలంకరించి పళ్ళెములయందు వెండిబంగారునాణెములనుంచి ధన పూజఁ జేయుచుండ బ్రాహ్మణోత్తములు పూజజేయించి సంభావనల గ్రహించి బొజ్జల నాడించుకొనుచు నిండ్లకుఁ బోవుచుండిరి. ఈదీపికా సమూహమునకు వెఱచి యంధకారమంతయు వారివెనుక శరణార్థము దాగియున్నదన్నట్లు క్రీనీడ దీపములవెనుక నుండెను. ఎక్కడజూచిన దీపముల వెలుతురు, నెక్కడ జూచిన రంగురంగుల మహతాబుల కాంతియు, నెచ్చోటఁగాంచిన నానందమును, నేచాయఁగను గొన్న మహాధ్వనియు గ్రామమున నిండియుండెను. బాలకులుగాల్చుటఁ కస మర్థులగుటచే నగ్నిబాణములు వెదురుకఱ్ఱలకుఁగట్టించి కాల్పించు తండ్రులును, జమత్కారముగాఁ గాల్చుచిన్నబిడ్డలను జూచి సంతో షించు తల్లులును, వస్త్రువులయిపోయిన వని గోదనము జేయు బాల కులును భార్యయొద్దను, దమరుంచిన వేశ్యకాంతలయొద్దను దమ చమత్కారమంతయుఁ జూపదలంచి చిత్రచిత్రముగా నగ్నిబాణముల గాల్చి వారిమెప్పు నొందుచున్న మహారసికులును, మార్గమున పోవు చున్న జనులకాళ్ళనడుమ దూటాలను, సిసింద్రీలను వేసి వారు తత్తర పడి పరుగెత్తుచుండఁ జూచి యానందించుకొంటెవాండ్రును, సంభావ నలకుఁ బోయివచ్చుచు దూరమందెక్కడనో గాలుచున్న యగ్నిబాణ ములఁజూచి, తమయొద్దకు వచ్చుచున్నవని పరుగెత్తు పిరికి బ్రాహ్మ ణులును, జిన్నబట్టలఁగట్టుకొని దుప్పటుల గప్పుకొని వినోదముజూడ వచ్చిన శృంగారపురుషులును, నడివీధులయందు ధూర్తులగ్నిబాణ ములఁ గాల్చుటచేతఁ దమగృహములు పరశురామప్రీతి యగునని భయపడి కేకలువేయు నార్తజనంబును, జనుల కుపకారముఁ జేయ దలంచి చేతులయందు నవనీతములుంచుకొని శరీరముల గాల్చుకొను వారి కిచ్చునట్టి పుణ్యజనులును, గ్రామమం దంతటను బిక్కటిలి యుండిరి. ఊరున కుత్తరపు దిక్కుననున్న మందబయలు మీఁదికి

బోయి, మహావీరులందఱు నొకరి దేహముల నొకరు తగులఁ బెట్టుకొనుటకు రెండుకక్షులయిరి. మెడను గట్టుకొన్న సంచిలోనుండి తూటాలనుదీసి కత్తితోఁ బారను దెగగోసి, జానకిత్రాటనున్ననిప్పుతో నంటించి రెండుచేతులను రెంటి నుంచుకొని నోటనొకటి పెట్టుకొని చిత్రవిచిత్రముగాఁ ద్రిప్పుచుఁ గూర్చుండియు, వంగియుఁ జిత్రమైన కసరత్తులఁ జేయుచు వానిని కొందఱు కాల్చుచుండిరి. తోలు చేతుల తొడిగికొని, లాగులను గట్టుకొని తలలకు టోపీలు దాల్చి, తమ కెన్నడపకారము చేయక యాదినముమాత్ర మెదుటికక్షిలో నిల్చిన జనులమీఁద వెలగకాయలు, గారకాయలుఁ, దూటాలును, విసరి వారిదేహములను గాల్చుచు వారు తమ మీఁద వైచిన వానిని మరల నందిపుచ్చుకొనియుపయోగించుచు, మధ్యమధ్యనంటుకొన్నసంచులను దెగఁగొట్టి పారవైచుచు, దేహములను గాల్చుకొన్న తమ మిత్రుల నిండ్లకుఁ బంపుచుఁ దమదగ్గర సరకు ముగిసినవెనుక స్నేహితులవద్ద పుచ్చుకొనుచు జంకలక్రిందనున్న పొట్టికఱ్ఱలతో నెదుటివారుప్రయోగించిన వానిఁ నాఁపుఁ జేసికొనుచు, మీఁదికి బాణము వచ్చు నపుడు పరుగెత్తుచుఁ గోయుటకు వ్యవధిచాలక తూటాలను నోటితోఁ గీఱుచు, జూచుటకు వచ్చిన జనసమూహమును బరుగెత్తించుచుఁ గొందఱు వినోదసముద్రమగ్నులయిరి. ఆసమయమునందా భూమి కేవల మగ్నిహోత్రమయమై నిప్పులు గ్రక్కు మనుష్యులతోఁ గూడి యాగ్నేయాది మహాస్త్రసమేతమగు రామరావణ మహాభారత యుద్ధభూమివలెఁ దేజోవంతమై, యతిభయంకరమై ప్రజ్వరిల్లుచుండెను. అప్పుడు రామచంద్రుఁడును వెంకటరత్నమును, రాజగోపాలమును జూచుటకు వచ్చి దూరముగా నిలుచుండిరి కాని యొకగారకాయ మహావేగముతో రాజగోపాలుమీఁదికి వచ్చెను. అది చూచి రామచంద్రుడు దనప్రాణమునకు వెఱవక స్నేహితునిమీఁదికి వచ్చుచున్న

యాతాయ కెదురుగాఁబోయి చేతికఱ్ఱతో దానిని గొట్టెను. అది వెంటనే పగుల రామచంద్రుఁడు శరీరమునిండ నగ్నిహోత్రవుముద్దలు పడెను వెంటనే బట్ట యంటుకొన్నందున రామచంద్రుఁడు పరుగెత్తగా గాలితగిలి మఱికొంచె మంటుకొనెను, అప్పుడు రాజగోపాల మతని నాఁపి చేతితో నలిపివైచెనుగాని శరీరమందక్కడక్కడ కాలెను వెంకటరత్నము మంచియుద్దేశముచేతనే త్వరగా బాధనివారణకావలె నని కొంచెము నీళ్లు మీఁదబోసెను. అంతట బాధ బోవుటకు బదులుగాఁ గాలినచోట వెంటనేపొక్కులెక్కి ద్విగుణమయ్యెను తరువాత వారందఱు నింటికిఁ బోఁగా శరభరాజుగారు నవనీతమును దెప్పించి శరీరమంతటఁ గాలినచోట్ల పట్టించివారి నా ఘోరసమయమునందు నిర్భయముగా వీధులయందుఁ ద్రిప్పిన పడుచుదనపుగర్వమును నిందించుచుఁ దన కుమారుని రక్షించిన రామచంద్రుని ధైర్యసాహసాదుల కాశ్చర్యపడెను. రామచంద్రుని శరీరమున బాధ నెలనాటికిఁ గుదిరెను.

౨౧వ ప్రకరణము

పార్వతి వివాహవిషయమై శరభరాజుగారు బెంగబెట్టుకొనిరి. పిల్లకు దాదాపు పదిసంవత్సరములు వెళ్ళవచ్చినను దగిన సంబంధ మెక్కడను దొరకకపోవుటయే కాక, యింట నొకరియభిప్రాయముతో నొకరి యభిప్రాయ మేకీభవించుటలేదు. భాగ్యవంతులగు నియోగు లందఱుఁ దమ కుమారులు కురూపులై, విద్యావిహీనులై యేవిషయమునందును బార్వతితోఁ బోలకున్నను రెండువేల రూపాయలు, వెయ్యిన్నూటపదార్లు గట్నమిచ్చినఁగాని, శరభరాజుగారిపిల్లను జేసికొనమని చెప్పుచుండిరి. సత్సంప్రదాయమునఁబుట్టి ప్రస్తుతము కొంచెము నీరసస్థితిలోనున్న నియోగులు, శరభరాజుగారితో వియ్యమందవలె ననుకొన్నను దమస్థితికిని వారిస్థితికిని గల తారతమ్యమును బట్టి

తమకు వారు పిల్లనియ్యరని యడుగుటకు సందేహించి యూరకుండిరి శరభరాజుగారితల్లి 'పిల్ల కట్టుదప్పిపోవుచున్నది మన మందరము గంగాప్రవేశముఁ జేయవలసివచ్చును తర్వగా ముడిపెట్టు' మనితొం దరచేయుచుఁ గట్న మెంతయిచ్చిననుసరే కొంచెమన్న పత్రములకు లోపములేనివారి కియ్యవలెనని చెప్పుచుండెను. రాజగోపాలము రామ చంద్రునకు దన చెల్లెలి నిప్పింపవలెనని తల్లిదండ్రులతో నప్పుడప్పు డామాట చూచాయగాఁ జెప్పుచు వచ్చెను శరభరాజుగారు విశ్వనా ధశాస్త్రులవారితోఁ గుమార్తెవివాహవిషయమై ప్రసంగించునపుడు శాస్త్రులవారును, రామచంద్రుని గుణముల శ్లాఘించి యతనిని దమ మనసులోనుంచుకొని యన్యాపదేశముగ 'భాగ్యవంతులను బ్రతిమా లుటకంటె బీదవానికిచ్చుటే మంచిది' యని చెప్పుచు వచ్చిరి. శరభ రాజుగారును బిల్లను ధనమునుగూడ గ్రహించి తెగనీల్గి సకలహింసను బెట్టువట్టి భాగ్యవంతులను రాక్షసులతో వేఁగుట కష్టమని యెంచి కుమార్తె యొక్కతే కనుక, తమకు లోకువయైనవాని కెవ్వనికైన నిచ్చి పెండ్లిచేసి యల్లు నిల్లరిక ముంచఁదలఁకొను భాగ్యము తప్ప తక్కిన శుభలక్షణము లన్నియు రామచంద్రునియం దుండుటచే నతి నికిభార్వతి నీయఁదలఁచి యావార్తఁ దల్లి కెఱుకఁజేయగా నామె ప్ర తిదినమును గలహమాడుచుఁ; గొడుకును గోసిపెట్టుచు, రామచంద్రు నిఁదిట్టుచుఁ తన వార్ధకలక్షణము లన్నియుఁ జూపుచుండెను, వేంకట రత్నమువివాహమెట్లయిననఁ గానీయకుండవలెనని మనసులోసంకల్పిం చుకొని సహజముగ వీనియం దయిష్టముగల శరభరాజుగారి తల్లి చెవిలో విషపుమాటలు చెప్పి యామె కసహ్య మెక్కువ జేయసా గెను. చుట్టుప్రక్కలనున్న యమ్మలక్కలందఱుఁ; బార్వతి కనఁబడి నపుడెల్ల 'ఓహోహో! రామచంద్రునిగారి భార్య గాఁబోలు! మాచిరాజువారి కోడలా!' యని పరిహాసముచేయు నారంభించిరి.

హార లట్లనుకొనుట మొద లదివరకు రామచంద్రునితో స్వేచ్ఛగా మాటలాడుచున్న పార్వతి కెక్కడినుండియో మిక్కిలి సిగ్గువచ్చి మాటలాడుట మానెను. మాటలువోఁగానే చూపులుకూడఁ దప్పెను. తన స్నేహితులెవరయిన దన్నాలాగుచున్నప్పుడు వారితో గలహ మాడుచు బెద్దలన్నప్పుడు సిగ్గునఁ దలవంచుకొనుచుఁ దల్లిదండ్రుల దగ్గర నెవరైన హాస్యమాడునపుడు వారిచాటునకుఁ బోవుచుఁ బార్వతి లజ్జాచిహ్నములఁ గనఁబరచుచుండెను. అదిగాక త్రోవలో రామచంద్రుఁడు దారసిల్లునపుడు తలుపుచాటునకైనను, గోడమూలకైనను నొదుఁగుచు వచ్చెను. రామచంద్రుఁడు దన స్నేహితులు దన్ను బార్వతిమగఁ డనుటచేతఁ గొంచెము సిగ్గుగల్గి తానేవస్తువైనఁ బార్వతి నడుగవలసివచ్చినపుడు ముఖావముగా నడుగుచువచ్చెను. ఆమెయు గోడచాటుననుండి ముసిముసినవ్వులు నవ్వుచు ముఖావముగనే ప్రత్యుత్తరముఁ జెప్పుచువచ్చెను. అది యట్లుండ శరభరాజుగా రొకనాఁడు మధ్యాహ్నము నిద్రలేచి గదిలో మంచముమీఁదఁ గూరుచుండఁగా గృష్ణవేణమ్మ తలుపునకుఁ జేరగిలఁబడి నిలుచుండెను. వేంకటరత్నముకూడ నక్కడ నొక బల్లమీఁదఁ గూర్చుండెను. వారిట్లు మాటాడిరి.

శర—ఏమిరా వేంకటరత్నము? జ్యేష్ఠమాసమునందుఁ దప్పకుండఁ బార్వతికి వివాహము జేయవలెను. రామచంద్రున కియ్యడము నీకిష్టమేనా!

వేంక—నాయిష్టము చెల్లగలదా! అదిగో మావదిన యున్నది గదా! ఆమె నడగండి.

కృష్ణ—నామాట పాటికిరాదు. మీయన్నగారు మీరు నాలోచించండి. మీకిష్టమైన సంబంధము.

శర—అయ్యో! మనమందఱముఁ గూడబలుకుకొనవద్దా. వాఁడు సద్గుణములు గలవాఁడు, బుద్ధిమంతుఁడులాగే కనుపడుతాఁడు.

వేంక—అగపడుటమాత్రమే నామనమున కతని కియ్యుడము మంచిదికాదని తోఁచుచున్నది. ఏమిటండీ కూడు గుడ్డ లేక యిల్లు వాకలి లేక పొట్టకూటికిఁజేరిన దిర్భాగ్యునకు మాణిక్యమువంటి పిల్లను గట్టిపెడుతామంటారు? ఎవ్వరైన నవ్వరఁటయ్యా? యావజ్జీవ మాపిల్ల మన జీవమున కుసూరుమనిపోదా?

శర—అదృష్ట ముున్నపక్షమున వాఁడే బాగుపడుతాఁడు. లక్షరూపాయలు యాస్తి యున్నవానికిచ్చిన, నదృష్టము చాలక పోతే ముష్టిచెంబు చేతికి రాకమానదు.

వేంక—అలాగని ముష్టిముండ కొడుకునకుఁ గట్టిపెట్టవచ్చు నఁటయ్యా?

కృష్ణ—ఎలాగాలోచనచేసినను సరే, పిల్ల యరిపేదది. కష్టమున కోర్వలేదు. పనిపాటలు చేయనక్కరలేకుండనుండే యిల్లు చూచి యియ్యండి.

ఇంతలో రాజగోపాలము వచ్చి "బాబయ్యా! నాగరాజు మామగారు వచ్చినారు" అని చెప్పెను. తోడనే శరభరాజుగారు కృష్ణవేణమ్మను లోపలికివెళ్ళుమని తానెదురుగాబోయిఁ మూలనున్న తివాసి వెంకటరత్నముచేతఁ జావడిలోవేయించి నాగరాజుగారినిజూచి "బావగారు! దయచేయండి" యని తివాసిమీదఁ గూర్చుండఁబెట్టెను. వారికిఁ క్రింది సంభాషణ జరిగెను.

సర—బావగారు! అక్కయ్యపిల్లలు సంతోషముగా నున్నారా?

నాగ—మీదయవల్ల బాగున్నారు. మీకు శరీరములో సుఖముగా నున్నదా?

శర—సుఖముగానేయున్నది! మీరేపనిమీంద దయచేసినారు?

నాగ—పనియేమున్నది. మీలోపలకార్య మీరోఁడు చేయవలెనుఁగదా మీకు మాకు మూడుతరములనుండి సంబంధములు విడి

పోకుండఁ గలసి వచ్చుచున్నవి. మాకంటె మీకత్యావశ్యులు వేఱే లేరు. మీయిష్టము వచ్చిన యంత వరదక్షిణ యిచ్చి మీపిల్లను మా పిల్లవాని కియ్యండి.

వేంక—ఔను. వీరిపిల్లవానిని నేనే జూచినాను. మన పార్వతి కంటె నాలుగేండ్లు పెద్ద కాని; పిల్లవాఁడు కొంచెము పొట్టివాఁడు తెలివిగలవాఁడు.

శర—ఏమిచదువుకొనుచున్నాఁడు. ఆంధ్రమా? గీర్వాణమా?

నాగ—చదువున కేమి నాలుగేండ్లయినది. రఘువంశ మారంభించినాఁడు. కాని మధ్యమధ్య నభ్యంతరములు వచ్చి మానుటచేత విస్తారము చదువలేదు. అయినను వానియీడునకు దగినచదువున్నది.

శర—ఈయేఁడు వివాహము చేయుటతప్పదు. ఒకనెలలోఁగా మీకు వర్తమానము నంపుతాను.

నాగ—మీయమ్మగారెక్కడ నున్నారు?

వేంక—ఆమె పరున్నది. నేను వెళ్ళి లేపుతానుండండి' అని వెళ్ళి వేంకటరత్న మన్నపూర్ణమ్మను లేపి నాగరాజుగారు వచ్చినారని చెప్పఁగా నే యామె లేచి యొకగదిలోనికి వెళ్ళి రెండు రెక్కతలుపు లలో నొకతలుపుతీసి రెండవతలుపుచాటునఁ గూర్చుండెను. అంతలో నాగరాజువచ్చి గదియవతల గోడదగ్గఱ గూర్చుండెను. తోడనే యన్నపూర్ణమ్మ యెలుగెత్తి 'అయ్యో! కూఁతురా! యెంతపనిజేసితివే యమ్మా! నాకడుపులోఁ జిచ్చువెట్టిపోతివే యమ్మా' యని రోదన మారంభించెను.

నాగ—అత్తా! ఊరకో ఇదియొకనాఁటితో బోయేదికాదు. నీవున్ననాళ్లు నీలాగున నుండేదే. పెద్దదాన వైనంచుకు వాళ్లచేతి మీఁదుగా నీముప్పుదాఁటలేదు.

అన్న—నాగరాజు తండ్రి చెట్టంత బిడ్డను దిగమ్రింగి సిగ్గులేక తిరుగుచున్నాను.

నాగ—నీవు కడుదుఃఖింపకు. ఆపిల్లలను బెట్టుకొని కాలక్షేపము చేయవలయునుగాని దుఃఖపడితే కార్యమేమున్నది? చచ్చినవాళ్లు లేచి రారుగదా?

అని నాగరాజు జెప్పఁగా విని దుఃఖమును జాలించి గద్గదస్వరముతో నన్నపూర్ణమ్మ, నాయనా! కృష్ణవానికిఁ బెండ్లయినదా? నాకే సంగతి దెలియడములేదు.

నాగ—కాలేదు. శరభరాజుగారితోఁ జెప్పి మీపార్వతిని మాపిల్లవాని కిప్పింపు. కలసినసంబంధము విడగొట్టఁగూడదు.

అన్న—శరభరాజు, పెండ్లాము నున్నారు. వాళ్ళయిష్టమేగాని నాపెత్తన మేమున్నది? సగముచచ్చి నేనున్నాను. మునుపటి యన్నపూర్ణమ్మనుగాను నామాట వింటారా నాయనా? లోపము లేకుండ జెపుతాను.

నాగ—సరే! యోగమున్నపక్షమునఁ గాకమానదు. నేను వెళ్ళుతాను. అని చెప్పి శరభరాజుగారియొద్ద సెలవుదీసికొని వెళ్ళిపోయెను. అన్నపూర్ణమ్మ యేడ్చినకారణమిది అప్పటికి రమారమి పదునొకండు సంవత్సరములక్రిందట అన్నపూర్ణమ్మ కుమార్తె పార్వతి చనిపోయినది. అప్పటినుండి నాగరాజెన్నఁడు నామెను జూచి పరామర్శ చేయలేదు. కుమార్తెపోయిన తరువాత నాగరాజామెనుజూచుటకదే ప్రథమము గావున దనకుమార్తె యాదినముననే చచ్చినట్లు రానిదుఃఖమును దెచ్చుకొని యొకవిధముగా నన్నపూర్ణ సంప్రదాయమును నిలిపెను. తరువాత జాము ప్రొద్దుండగాఁ జుట్టుప్రక్కల నున్న స్త్రీలందఱు శరభరాజుగారి యింటి కెప్పటివలెనే వచ్చుచుండిరి. అన్నపూర్ణ తులసికోట దగ్గఱ తాటియాకుల వత్తులపెట్టె

ముందుంచుకొని వత్తులు చేసికొనుచుండెను. కృష్ణవేణమ్మ మొక్కల పీటమీఁదఁ గూర్చుండి నరసింహమునకు జడ వేయుచుండెను. అప్పుడు రంగమ్మవచ్చి యిట్లనెను.

రంగ—అన్నపూర్ణమ్మత్తా! నీమనుమరాలికిఁ బెండ్లివారు వచ్చినారఁట. చెప్పనే చెప్పవైతివి.

అన్న—ఏమిగడుసుదానవే యమ్మా! ఇంకనువచ్చి కూర్చోనైనలేదు. ఇంతలోనె యెప్పుడు చెప్పను?

రంగ—అయినా మనుమరాలి పెండ్లిముందర నీకుఁ గనఁబడ తామా యేమిటి.

అన్న—మరే, పెండ్లంతా నా మొగముమీఁదనే పడుస్తుంది. మధ్య నాకు గర్వమెందుకు? ఆవుదూడ, యుండగా గుంజార్చినదఁట.

రంగ—ఆలాగనకత్తా! పెద్దదానవు. ఈ చలవంతా నీది. నీ తరువాతనే యెవరైనా. అయితే యేమి నగలుపెడుతామన్నారు?

అన్న—నాకుఁ దెలియదు. ఆసంబంధము వీరికిసరిపడదమ్మా. మాయింటనున్న రామచంద్రునకిస్తారఁట. ఈలాటి సంబంధము దొరకదని కోరి తెచ్చినారు.

ఇంతలో మంగమ్మ వచ్చెను.

రంగ—మంగమ్మా! విన్నావఁటమ్మా. వీళ్ళ పార్వతిని రామచంద్రుఁడను పిల్లవాని కిస్తారఁట.

మంగ—(బుగ్గను జేయిబెట్టుకొని)ఆ యెఱ్ఱపిల్లవాని కా? ముష్టి సంబంధ మదేమి సంబంధమమ్మా కొంచె మయిన యింటివానికిఁ బిల్లనియ్యవలెనుగాని వీని కేమిటి? పిల్లయేమిటి ?

అప్పుడు పాపమ్మ కూర్చుండి యిట్లు మాట్లాడ నారంభించెను.

పాప—కృష్ణవేణమ్మా! నీకూఁతుని రామచంద్రునకియ్యడము నిజమేనా?

కృష్ణ—నా కేమి తెలుసును? మా యత్తగారున్నారు. తల్లికొడుకులు యోజించి యెవరి కిచ్చుకుంటారో నాకెందుకమ్మా! నామాట వినేవారెవరు?

అన్న—పైకి నా పెత్తనము. మగడు పెండ్లాము కూడఁ బలుకుకొని చేస్తారమ్మా. నామాట లక్ష్యమెవరికి? నేనింత పిడచదాననే.

రం—నీ కేమి యదృష్టవంతురాలవు. మనుమలు, మనుమరాండ్రు నీ కేమమ్మా?

ఇంతలో శరభరాజుగారు వచ్చి "అమ్మా"యని పిలువగానే తల్లి వెళ్ళిపోయెను. అప్పుడు కుడిపైఁటను వేసికొని జానకమ్మ వచ్చి కృష్ణవేణమ్మా! నీకుమార్తెకుఁ బెండ్లిచేస్తారట, మీవారిబొజ్జ కరఁగుతుంది.

కృష్ణ—నా బ్రతు కేలాగున్నదో వివాహ మాలాగున్నది.

రంగ—ఓబిడా కృష్ణవేణమ్మ! మీ యింటికెవరమ్మా వచ్చినారు. అప్పుడేడ్చినవా రెవరు?

కృష్ణ—మా యింటికి బంధువులు వచ్చినారు. మా యత్తగారి కుమార్తె పోయినతరువాత నామెను పరామర్శ చేయలేదు. అందుచేత నాబిడ దుఃఖపడినది జానకమ్మా! యేమైన పాటలు పాడుదూ నీకంఠము బాగా సన్నముగా నుంటుంది.

రంగ—లంకాయాగము పాడవో.

మంగ—గోవిందనామములు పాడవమ్మా! నీకు బాగావచ్చును.

పాప—సీతసమర్త పాడవమ్మా. కొంతసేపది పాడి తరువాత దక్షునియజ్ఞము పాడవచ్చును.

జాన—మీరు పసుచుపాళ్లు; పసుచుపాటలు పాడమంటారు. కృష్ణా రామా యని రెండుముక్క లనుకోనియ్యరుగదా! తరుణోపా

యము చూచుకొన వద్దటమ్మా గోవిందనామములు పాడుతాను. మొన్న పాడి వదలిపెట్టినదగ్గఱనుండి పాడుతాను.

'ఉగ్రుఁడై శత్రుఘ్నుడు గోవిందారామ
కండ్లెఱ్ఱజేసెను గోవిందా
కండ్లు తెఱవని పసిబాల గోవిందరామ
శ్రుతకీర్తి కడుపగుసేమో గోవిందా

అంతట పాటలు వినకుండనే పాపమ్మ యిట్లు మాట్లాడ నారంభించెను.

పాప—మంగమ్మా! నీకూఁతురుకు నెల దప్పినదఁట, నిజమేనఁటో!

మంగ—అప్పుడే యేలాగు తెలిసినదమ్మా? ఎంత దాఁచవలెనన్నను దాగదు. మాకర్మము. నీకు వీరమ్మ చెప్పినదాయేమి? పెద్దదిగదాయని వీరమ్మతోఁ జెప్పినాను.

రంగ—వింటేనేమమ్మా? ఇంతలో తప్పా? వినిపంతోషించేవాళ్ళముగాని విచారింపము. పోనీ! మాకెందుకమ్మా జానకమ్మా! పాట పాడవమ్మా ఈగొడవలెప్పుడు నీలాగుండేవే.

పాప—నీకు మనుమరాలు పుట్టినపక్షమున నాకొడుకున కిప్పించవమ్మా కలసినవాళ్ళము.

మంగ—నీకొడుకు పాతిగేండ్లవాఁడు. ఏలాగున నియ్యగలమమ్మా?

పాప—అదొక పెద్దటమ్మా! నామగనికి నాకు ముప్పదేండ్లు హెచ్చుతగ్గు. నేనాఱునెలలపిల్లనై యుండగా మాతల్లి నన్ను చేతిలోఁ బెట్టుకొని పెండ్లిచేసినది.

మంగ—మాపిల్లను మేమియ్యము. మీకున్న భాగ్యమునకుఁ దోడు పిల్లకూడానా?

పాప—(కోపముతో) నీపిల్లయెంత? నీవెంత? ముష్టిపిల్ల యెవరికి గావలె. నీభాగ్యము నీది. నాభాగ్యము నాది నాకొడుకు పెండ్లిగాకపోతే బ్రహ్మచారియై యుంటాఁడు.

మంగ—బ్రహ్మచారి కాకపోతే సన్యాస మిప్పించుకో నాకేమి!

పాప—అట్టే మాటలు రానీకు. కావలిస్తే నీకొడుకునకు సన్యాసమిప్పించుకో (కృష్ణవేణ్ణమ్మవైపు దిరిగి) చూచినారమ్మా. నేనన్న మాటలలో తప్పేమున్నది? లోపముంటే నానోటిలో గడ్డిపెట్టండి.

మం—కృష్ణవేణమ్మగారు! దీనికి వచ్చినయేం డ్లెవరికి వచ్చిన వమ్మా? ఆబిడన్నమాటలు విన్నారా?

కృష్ణ—ఆలు లేదు చూలు లేదు. కొడుకుపేరు సోమలింగ మన్నట్లు, మొదలు పిల్లపుట్టనైనా లేదు. దెబ్బలాటలెందుకు? ఊరు కోండమ్మా. అవతల చావడిలో మావారున్నారు. నాగొంతుఁ బిసికి చంపుతారు.

రంగ—నేవెళ్ళిపోతానమ్మా! సాయంకాల మైనది. సందె గుమ్మము లూడ్చుకోవలెను.

ఇట్లుమూర్ఖురాండ్రగు స్త్రీలు వృథా ప్రసంగములతోడను, వ్యర్థకలహములతోడను, నసంబద్ధ ప్రలాపములతోడను కాలము గడపి యిండ్లకుఁ బోయిరి. అన్నపూర్ణమ్మకు రామచంద్రునియందుఁ గోపమునిర్హేతుకముగానే వచ్చినది. రామచంద్రునియం దేమి లోపము లేకున్నను వేంకటరత్నముతోడి సహవాసముచేత నతనికిఁ గొన్నిక్రొత్తకష్టములు కూడ వచ్చెను. ఒకనాడు జాముప్రొద్దెక్కిన తరువాత, శరభరాజుగారు సావడిలో గూర్చున్నప్పుడు బ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు విరిగిన కంచెను జేతబట్టుకొని, ఱాయి నూడఁదీసిన రెముకయుంగరమును బుచ్చుకొని యతి త్వరితముగా వచ్చి శరభరాజుగారి యెదుట నిలచి యీప్రకారముగాఁ జెప్పనారంభించెను.

బ్రాహ్మ.—అయ్యో! శరభరాజుగారు! చూచినారా! మీ యింటనున్న పిల్లవాఁడు చేసినపని.

శర—ఎవరు? మా రామచంద్రుఁడా! ఏమిపని చేసినాఁడు?

బ్రాహ్మ—రెండు నెలలక్రిందట నాకొకకలుఁ టెను, ఱాయి చెక్కిన యుంగరమును దెచ్చి యమ్మినాఁడు. ఆపిల్లవాఁడు మీయింటిదగ్గఱ నున్న వాఁడేకదాయని నేను సందేహింపక యావస్తువులను గొన్నాను. ఇది కరఁగించ ని త్తడివస్తువై పోయినది. ఇ త్తడికంటె నాకమ్మినాఁడు. ఇది వజ్రమని యుంగరములో ఱాయి చూపించినాఁడు. ఇదిగో గాజు ఱాయి. నాకొంప ద్రవ్వినాఁడు. ఆయవారము జేసిచేసి యాచించిన సొమ్ము పెట్టి యీనగలు కొనుక్కొన్నాను.

ఈమాటలు వినఁగానే శరభరాజుగారాశ్చర్యపడి రాజగోపాలమును బిలిచి యతని కేమయిన నీసంగతి దెలియునేమోయని యడిగెను. కాని యతఁడును మహాశ్చర్యనిమగ్నుఁడై తానెఱుఁగనని చెప్పఁగా రామచంద్రుని బిలువుమని యాతనికి శరభరాజుగా రాజ్ఞ నిచ్చిరి. రామచంద్రుఁడు స్వచ్ఛమైన మనస్సుతోను, భయముతో వెలవెల బాఱు మొగముతోను వచ్చి శరభరాజుగారి యెదుటఁ గూర్చుండెను. అతనిఁ జూడఁగానే బ్రాహ్మణుఁడు గుండె బాదుకొని "ఎంతవాడవురా నాయనా! నాకొంప ద్రవ్వినావురా" యని యఱచెను. శరభరాజుగా రావస్తువును చేతఁబట్టుకొని యతనిమీఁదవచ్చిన యానేరమునంతను జెప్పి యిట్లని మాటలాడ నారంభించెను.

శర—రామచంద్రుఁడూ! ఈవిషయములో నిజము చెప్పు. ఈ వస్తువుల నీబ్రాహ్మణున కమ్మినావా లేదా?

రామ—ఆవస్తువులను నేనీ బ్రాహ్మణునకు విక్రయించినాను.

బ్రాహ్మ—చి త్తగించండి. నేనబద్ధ మాడలేదు. అయ్యో! అయ్యో! చంపినావురా.

రామ—వేంకటరత్నముగారిని బిలిపించండి. రాజగోపాలము! వేంకటరత్నముగారిని దీసికొనిరావయ్యా!

అని రామచంద్రుఁడు చెప్పగా రాజగోపాలము వేంకటరత్నమును దీసికొనివచ్చెను.

రామ—అయ్యా! నేను దీనిరహస్యమంతయు మీకుఁ దెలియఁ జెప్పెదను. వినండి రెండు నెలలక్రిందట నొకరాత్రి నేను దీపము వెలుగునఁ గూర్చుండి చదువుకొనుచుండఁగా, వేంకటరత్నముగారు నన్నుబిలిచి సూర్యనారాయణగారి చేతిలోనుండి యీవస్తువులను బుచ్చుకొని నన్నమ్మిపెట్టమన్నారు.

వేంక—ఛీ! నోరుముయి నామీఁద.

శర—(మాటకడ్డమువచ్చి) అతఁడు చెప్పదలఁచుకొన్న దంతయుఁ జెప్పనిమ్ము. ఆసూర్యనారాయణ యెవరు? అతని దే గ్రామము? వారియింటిపేరేమి?

రామ—ఆయన యింటిపేరు నేనెఱుంగను. ఆయన కోటిపల్లి కాపురస్థుడనియు, మిక్కిలి గొప్పవాఁడనియు నాతో వేంకటరత్నముగారు చెప్పి నాచేత నీవస్తువుల నమ్మించిరి.

శరభ—వేంకటరత్నము! నీవే మెఱుఁగుదువు!

వేంక—అన్నయ్యా! వస్తువులను గొన్నవాఁడు దగ్గఱనున్నాఁడుగదా! నేనమ్మినానో బేరముచేసినానో యందులో నాజోక్యమున్నదేమో కనుఁగొనుఁడు, నే నిందులో నాప్రమాణముగా నేపాపము నెఱుఁగను. ఆసూర్యనారాయణ యెవరో యిప్పుడు విన్నాను.

రామ—నాప్రమాణముగ నేనింతకంటె నేమియు నెఱుఁగను. ఆవస్తువులు నావికావు. నన్ను మీచిత్తమువచ్చినట్లు శిక్షచేయవచ్చును. కాని న్యాయము కనుగొనండి.

బ్రాహ్మ—అయ్యో! ఈపనియంతయు రామచంద్రునిదే కాని మఱియొకరిదిగాదు. వేంకటరత్నముగారు దీనిలో నేమియు నెఱుఁగరు.

రాజ—బాబయ్యా! ఈవిషయము పూర్తిగా విచారించిన గాని యేపని జేయవద్దు.

శర—విచారించుట కేమున్నది? వస్తువు లమ్మినవాఁడు రామచంద్రుఁడే. ఇటువంటి దొంగపిల్లవానిని మనయింట పెట్టుకొనుట మనకు ముప్పే.

వేంక—మహారాజులాగ మీరింత యన్నముబట్టపెట్టి సంరక్షణ జేయుచున్నందుకు దినియుండలేక దొంగపని జేయమొదలుపెట్టినాఁడు. తినగాఁ దినగా గారెలు చేదైనవఁట. ఓరి రామచంద్రుఁడు! నీకింత డబ్బు కావలసినపక్షమున వారి నడిగితే వారే యిత్తురుగదా. దొంగగడ్డి దిని నామీదఁగూడ నేరము పెట్టవలెనని యనుకొన్నావు. నేను లేచినవేళ మంచిదే.

బ్రాహ్మ—ఓరి దిక్కుమాలిన ముండాకొడుకా? నాకు నీవు డబ్బెక్కడనుండి యియ్యగలవు! శరభరాజుగారా! మీరింటిలోనుండి యీనిర్భాగ్యుని లేవఁగొట్టఁ వేసెదరు సరే. నాడబ్బుమాట యేమిటి? నేనీక నీళ్ళు వదలుకొనవలసినదేనా?

శర—నేనేమి చేయను.

బ్రాహ్మ—అయ్యో! అయ్యో! నూట యేబది రూపాయలు నీపిండాకూడుమీఁద బెట్టినాను. నీజీవమున కుసూరుమన నేడ్చుచున్నాను (అని యేడ్వఁజొచ్చెను.)

ఇంతలో నొకదాసి చేతితోఁ జీటిపట్టుకొనివచ్చి "రామచంద్రుఁడుగారెక్కడ నున్నారండి" యని యడిగెను.

శర—ఎందుకు? ఆచేతిలోని చీటియేమిటి?

దాసి—మాయమ్మగా రుత్తర మిచ్చినారు. ఆయనకేగాని నే నియ్యను.

శర—మీయమ్మగారెవరు? నీవెవరిదాసివి?

దాసి—చంద్రముఖమ్మగారిచ్చినారు ఆయన యెక్కడండి?

శర—ఆచీటి నీలాగియ్యి (అని లాగికొని చదువుచున్నాఁడు.) "ప్రాణేశ్వరా! మీరు వ్రాసినయుత్తర మందినది. ఈవేళసాయంకాలము మీరును రాజగోపాలముగారును రావచ్చును. వేంకటరత్నముగా రపు డింటివద్ద నుండరు" అని చదివి యిదేమిటి? భోగముదాని కుత్తరము వ్రాసి తెప్పించుకొనుటఁ గూడ సాగించినావు? విధవా! రాజగోపాలము! అతఁడు, నీవు జేసిన స్నేహమిందుకా? ఓరీ! దౌర్భాగ్యుడా! ఆవిధవను గూడి చెడిపోయినావా?

రామ—అయ్యో! నేనెన్నఁడు దాని కుత్తరము వ్రాయలేదు. ఇది యంతయు వేంకటరత్నముగారి మాయోపాయము. నేనేమియు నెఱుఁగను.

శర—వేంకటరత్నము! ఇతఁడు వ్రాసినయుత్తరముతోఁగూడఁ జంద్రముఖిని దీసికొనిరా?

తోడనే వేంకటరత్నము రామచంద్రునికి జరిగినమహాపరాభమునకు సంతోషించుచుఁ దనప్రియురాలిని బిలుచుకొనివచ్చి వారి యెదుట నిలువఁబెట్టెను.

శర—ఏమి చంద్రముఖీ! నీకితఁ డుత్తరమును వ్రాసినాఁడా?

చం—(తలవంచి) వ్రాసినారండీ ఇదిగో—

శర—(చీటి బుచ్చుకొని యిట్లు చదివెను)

"నీవు నాకీవేళ నొక్కమారు మొగముచూపించి తిరిగి లోపలకు వెళ్ళినావు. నీతో మాటాడవలెనని యున్నది. నీకు వీ లెప్పుడో దెలియఁ జేసినపక్షమున నేను దప్పక వచ్చెదను. నీతో మాటాడకుండ నేనుండలేను" ఈవెనుకటి యుత్తరమును జదువగానే శరభరాజుగారు రామచంద్రునితో నిట్లనెను.

శర — రామచంద్రుఁడూ! నీవ్రాఁత యిదిగాదా?

రామ — వ్రాఁత నాదేకాని, వేంకటరత్నముగారు దనమేనల్లు నకు నాచేవ్రాయించినారు పైపేరును గ్రిందివ్రాలు నక్కడ లేదన్నారు.

చంద్ర — ఈయుత్తరము నాకీదాసి పట్టుకొని వచ్చినదండి.

శర — ఏమే! దాసిదానా; నీకీయుత్తర మెవరిచ్చినారు?

దాసి — ఆబాపనయ్య నాచేతికిచ్చి మాయమ్మగారి కిమ్మన్నా డండి.

శర — ఏగుణములున్నను దొంగతనము, లంజతనము, లేక పోతే భరింపవచ్చును. కాని యవి యున్నవానిని భరింపలేము. రామ చంద్రుఁడూ! ఈదినము మొదలు నీవు మాయింట నుండవద్దు. నీ దారి నీవు చూచుకో.

ఆమాట వినఁగానే రామచంద్రుఁడు దనమీఁదఁ బిడుగుపడి నట్లు దేహమెల్ల ఝల్లుమనదుఃఖము బట్టజాలక వీధిలోనికి లేచిపోయెను ఇంతలో విశ్వనాథశాస్త్రులుగా రీసంగతి యంతయు విని వచ్చి కోపా వేశములో నోటమాటరాకయున్న శరభరాజుగారిని జూచి మాట లాడుట కదిసమయముగాదని కొంచెము సేపూరకుండెను.

శర — ఎంతపనిఁ జేసినాడండీ? ఏమోమంచివాడనుకొన్నాను.

వేంక — నేను మొదటినుండి యీలాగే యనుకొన్నాను వాని నాలిముచ్చు గుణములు, నంగినంగిమాటలుఁ దొంగదొంగచూపులు, నక్కవినయములుఁ జూచి వీఁడుత్తతుంటరియని నేనిదివరకే యను కొన్నాను. మీరే పొరపాటుపడినారు.

విశ్వ — ఇంతపనిఁ జేసేవాఁడుకాఁడు చిన్నతనముచేఁ బొరపడ వచ్చును.

వేంక — చిన్నతనమా? వాఁడెక్కడి చిన్నవాఁడు? టంకం ధరణమేండ్లున్నవి, సిద్ధాన్నము బోర్లదోసికొన్నాఁడు. మీనుమిక్కిలి

రాజగోపాలమునుకూడఁ జెఱచుచున్నాఁడు, ఇంటఁదిని యింటివాసములు లెక్కపెట్టినాఁడు. ఎంత బాగుచేయఁ దలఁచుకొన్నాము. వానికి యోగము లేదు.

శర—మా పార్వతి గొంతుకఁ గోసినాను గాను నయమే. నా మెత్తఁదనము బోకువగట్టి యిష్టమువచ్చినయాట లాడినాఁడు దొంగతనము దాఁగదండి చిత్రము.

వేంక—ఎప్పటికయినఁ బాపము బ్రద్దలవక మానదు.

బ్రాహ్మ—అయ్యో! నే సెలవు దీసికొని వెళ్ళనా? శరభరాజుగారు! నాకర్మ మింతే ఈముండకొడుకు నాకొరకు దాఁపరించినాఁడు అని వెళ్ళెను.

అందఱును రెండుజాములయినందున భోజనములకు లేచిరి. వేంకటరత్నము। మా యోపాయమునందుఁ దనకుగల ప్రజ్ఞనుజూపించి యిత్తడివస్తువును, గాజురాయి వేసినయుంగరమును రామచంద్రుని చేత నమ్మించి రామచంద్రుఁ డాదినమున వ్రాసిన యుత్తరమును దాఁచి తుదకాలాగునఁ జంద్రముఖి కతఁడు వ్రాసినాఁడని చెప్పి విపత్సముద్రము త్రివ్వి యందులోఁ గుజ్జువానిని పడవైచి కృతకృత్యుఁడై సఫల మనోరథుఁడై సుఖముగా నుండెను. రాజగోపాలము మాత్రము కంటెను రామచంద్రుఁ డమ్ముటచేతను, జీటిలోనున్న వ్రాఁత యతని దే యగుటచేతను, రామచంద్రునిమీఁదగొంచెమనుమానపడుచు యతనట్టివాఁడు కాఁడని దృఢపరచుకొనుచుఁ దండ్రిగారు తగిన విచారణ జేయక తొందరపడినారని నొచ్చుకొనుచు, స్నేహితుని కొఱకు విచారించుచు, దనఁమీఁదఁగూడ నిందవచ్చినందులకు సిగ్గుపడుచుఁ దండ్రిగారు భోజనానంతరమున నిద్రించునపుడు విశ్వనాథ శాస్త్రిలవారి వీధియరఁగుమీఁదఁ గూరుచున్న రామచంద్రునియొద్దకు మెల్ల మెల్లగా బోయి యతనియొద్దఁ గూరుచుండెను. రామచంద్రుఁడును సిగ్గుచే

వంచినతలయెత్తక నేత్రములనుండి బాష్పములురాల గోడకుఁ జేరగి లబడి యుండెను. రాజగోపాలముకూడ మిక్కిలి విచారించుచుఁ దు దకు దానే ముందుగాఁ బలుకరించెను.

రాజ—రామచంద్రుఁడూ! ఎందుకు విచారించెదవు; కాలవశ ముగాని నీలోపములేదు. ఇదిగో జరిగినసంగతి నీ వామూలాగ్ర ముగ నాకుఁ దెలియజెప్పు స్నేహితులదగ్గఱ దాఁచవలసిన సంగతు లుండవుగదా!

రామ—రాజగోపాలమూ! నీకుఁ గూడనామీఁద ననుమాన మున్నదిగదా. ఈవిషయమునం దేదోషము నాయందులేదు. అని రామచంద్రుఁడు యావద్వృత్తాంతమును రాజగోపాలమునకు దెలియ జెప్పెను అదివిని రాజగోపాల మిట్లనియె.

రాజ—బాబయ్య తొందరపడినాఁడు; చక్కఁగా నాలో చింపలేదు.

రామ—నన్ను మీయింటనుండి పొమ్మనుటలో నాకన్నవస్త్ర ములకు లోపము వచ్చినదని విచారములేదు. లోకములో నామీఁద వచ్చిన యీనింద యాచంద్రతారార్కమును బోదుగదా యనియు, నన్నందఱు దుర్మార్గుఁడనుకొందురనియు నాకు విచారముగా నున్నది దాదాపుగా రెండు సంవత్సరములు మీయింట నున్నను శరభరాజు గారు నాగుణ మంతమాత్రము తెలిసికొనలేకపోయిరి. పయిగానిన్ను గూడఁ బాడుచేయుచున్నానని యన్నారు. ఈవిషయమై నేనేమియు నెఱుఁగను. వేంకటరత్నముచేయుచున్నమాయ నెఱుఁగక యందులో బడిపోయినాను. ఏమొగము బెట్టుకొని యీ గ్రామమం దుందును; నన్నెవ్వరు గుమ్మములోనికి రానియ్యరు. నాకర్మగతి యింతవట్టుకు వచ్చినది. ఈయవమానమును నే భరింపజాలను ఈ గ్రామమునుండి ఈవేళనే వెళ్ళిపోయెదను. అని కన్నీళ్ళుదెచ్చుకొని నాకు దమ్ముని

వలెనున్న నిన్నువిడిచి యేలాగునఁ బోగలను? నేఁటికి నే నమలాపుర మునకు దొంగనయినాను. నాకుఁ నేటితో ఋణము దీరినది. నేను జేసిన తప్పులన్నియు క్షమించి నామీఁదఁ గటాక్షముంచు.

రాజ—(కన్నీళ్ళతో) రామచంద్రుఁడా! నీవు నన్నేలాగున వదలఁజాలకున్నావో నేను నిన్నాలాగునే వదలలేకున్నాను మనల నిద్దఱిని దైవమింత క్రూరముగా నెడఁబాపినందులకు నాదుఃఖమునకు బరిమితి లేదు. నీసద్గుణములు, నీప్రవర్తన నేను మఱువఁగలనా? నేను నిన్ను క్షమించుటకు నీవు నాకెన్నఁడు నేయపరాధముఁ జేయలేదు. నిజము నిలకడమీఁద దెలియును గ్రామమున నింకెవ్వరికి ననుమాన ములేదు. నీవీ దినమున విశ్వనాథశాస్త్రులవారియింట భోజనముచె య్యి నాతోఁ జెప్పకుండ నీవీగ్రామము వదలబోకు. సాయంకాలము నీకు నేనేసంగతియు వర్తమానము పంపెదను. మా బాబయ్య లేచే వేళ యయినది. నేను వెళ్ళవలెను అని వెళ్ళెను.

రామచంద్రునకు జరిగిన మహావమానమునకు నాతని స్నేహి తులు జాలిపడుచుండగా శోభనాచల వేంకటరత్నములు నిర్విచార ముగా నుండుటయేకాక తమకతఁ డదివఱకుఁ జేసిన యుపకారమునకు వాని నొకమాఱు కొట్టవలెనని నిశ్చయించిరి గాని శరభరాజుగారి యింట నున్నంతకాలము వారికి వీలయినదికాదు. నేఁడు రామచం ద్రుఁడు శరభరాజుగారి యింటినుండి వెళ్ళిపోవుటచేత వారి స్వాధీన మయ్యెను.

రామచంద్రుని సంగతి యంతయు విని కొందఱువచ్చి యాతని జూచి పరామర్శ చేసిరి. కొందఱతనిస్థితికి విచారించిరి. విశ్వనాథశా స్త్రులవారు రామచంద్రుని గొంచెము బ్రతిమాలి లోపలికి దీసికొని పోయి యన్నముపెట్టించిరి. శరభరాజుగారిఇంట రామచంద్రుఁడున్న ప్పుడతనియొద్దకువచ్చి యిచ్చకములాడు వారందఱును, దనకుఁ బ్రాణ

స్నేహితులనినవా రందఱును లేశమును వానికి సహాయముఁ జేయరైరి. రామచంద్రుఁడు సద్గుణుఁడనియు సత్ప్రవర్తన గలవాఁ డనియు స్తోత్రముఁ చేసినవా రిప్పు డితఁడు మహాదుర్మార్గుఁడని నిందించిరి. అప్పుడు సాయంకాలముకాఁగా దేవదర్శనముచేసి రామచంద్రుఁడు శాస్త్రిలవారి వీధియరఁగుమీఁదఁ గూర్చుండఁగా నతని సహాధ్యాయుఁ డొకఁడువచ్చి రామచంద్రునితో నిట్లు మాటాడెను.

సహా—రామచంద్రుఁడూ! నీకుఁ దటస్థమయిన మహాపదను గుఱించి నాకు విచారముగా నున్నది. నీవమలాపురములోనే యుందువా? ఎక్కడికయినను బోఁదలంచుకుంటివా?

రామ—నేనీరాత్రి ముక్తేశ్వరము వెళ్ళిపోతాను. ఈ యవమానమును నేను భరింపలేను.

సహా—నిజమే. నామాట విని నాలుగు గడియలరాత్రి యయిన తరువాత బయలుదేరి ముక్తేశ్వరము వెళ్ళు. ఇఁక నీవీ గ్రామమునం దుండఁగూడదు. నీకు నేనొక యుపాయమును జెప్పఁ దలంచు కొన్నాను. నీక్షేమము కోఱకే, నీయిష్టమైన పక్షమున వినుము.

రామ—అయ్యో! వినకేమి? ఈసమయమునందు నామేలు గోరువారు రాజగోపాలము, నీవు గాక యింకెవ్వరు?

సహా—నాతోఁగూడరా అని చెప్పి యతఁడు రామచంద్రుని జెఱువుగట్టునకుఁ దీసికొనిపోయి యొక చెట్టుక్రిందఁ గూర్చుండఁ బెట్టెను. సందెచీఁకటి గనుక మొగమున మసిబూసికొని యిద్దఱు మనుష్యులు కఱ్ఱలుబుచ్చుకొని తప్పత్రాగినకంటె ముందుగా వారి రాకను దెలియఁజేయ వచ్చి గట్టుక్రింద గూర్చున్న సహాధ్యాయుని బట్టుకొని తలమీఁద దయాదాక్షిణ్యములు లేక కొట్టుచుండిరి. అప్పుడు సహాధ్యాయుఁడు "నేనురో! నేనురో కొట్టకండిర్రో" యని కేకలు వేయుచున్నను స్మారకము దెలియదు కనుక వారి కామాటలు తెల్లి

యుక తమపని మానరైరి. అట్లు వారు తమపనిఁ గడతేర్చి పోయిన వెనుక రామచంద్రుఁడు దనకు సహాయముఁ జేయవచ్చినవాని కింత మహాపద గలిగినదని విచారించుచు నతనితల పగిలి రక్తము వచ్చు చున్నందున దానిమీఁద దడిగుడ్డ వేయఁదలచి గుడ్డ తడుపుటకయి చెఱువుగట్టునకు వచ్చెను. నీళ్ళలోదిగి గుడ్డనాడిపి మరల గట్టెక్కు చుండఁగా నొక చాకిలివాఁడు పరుగెత్తుకొనివచ్చి రామచంద్రుని జూచి యిట్లనియె.

చాకలి—అయ్యా! రాజగోపాలముగారు తమ కీచీటిని, నీ మాట నిమ్మని జెప్పినారు అని రహస్యముగా జెప్పి వెళ్ళిపోయెను.

రాజగోపాల మిచ్చిన యుత్తరమును జెరువుగట్టున నెవరో దృష్టి తీయుటకుఁ బెట్టిన యొక మూకుడులో నున్న దీపముముందఱ చదువుకొనుచు బాధపడుచున్న సహాధ్యాయుని మొగముఁ జూడక తిరిగి యక్కడకు రాక వెళ్ళిపోయెను.

ఏడవ ప్రకరణము

శోభనాచలమును వేంకటరత్నమును వారి మిత్రమండలమును, రామచంద్రునిమీఁదఁ గసిదీరక, యతఁ డారాత్రి ముక్తేశ్వరము వెళ్లు ననుకొని వారుగూడ వెంబడింపవలెనని నిర్ధారణచేసికొనిరి. రామ చంద్రుఁ డారాత్రి విశ్వనాథశాస్త్రిలవారి యింటికి భోజనమునకుఁగాని పరుండుటకుగాని రాలేదు. శాస్త్రులవారి శిష్యులు గ్రామమునం దంత టను వెదకిరిగాని రామచంద్రుఁడుమాత్రము వారికగపడలేదు. శాస్త్రు లవారు రామచంద్రుఁ డెందులోనో దిగి చచ్చినాఁడని యోచించిరి. రామచంద్రుఁ బట్టుకొనుట కిద్దఱు మనుష్యులను వెంటఁబెట్టుకొని

శోభనాచల పూర్ణరాత్రి జామయిన తరువాత బయలుదేరెను. ఎంత దూరము వెళ్ళినను రామచంద్రుడు వారి కగపడలేదు గాని చీకటిలో వచ్చుచున్నవారి కొకవిధమైన యాపద తటస్థమైనది. ఒకపుంతమార్గమునుండి కొంతదూరము పోయినతరువాత మార్గమున కిరుప్రక్కలను గ్రిక్కిజిసి, యొక్కదాని యగ్రము నొకటి స్పృశించి పొదరిల్లునలెనల్లుకొనియున్న దట్టమైన చెట్లక్రిందనుండి వారు నడచుచుండగా దైవవశమున శోభనాచలమునకు గాయముగలచెను. కలచినతోడనే యతడు తనతోఁగూడ వచ్చుచున్నవారి కాసంగతిఁ దెలియఁజెప్పి యొక యడుగైనను బెట్టఁజాలక, యొకచెట్టుక్రింద బయిమీఁద బట్టను బఱచుకొని పరుండెను. అక్కడ నౌషధములేవియు లేవు అతని చెలికాండ్రిద్దఱును శోభనాచలమునకై విచారించుచు మార్గమున నెవ్వరైన వత్తురేమో వారిసాహాయ్యము బుచ్చుకొందమని రెండువైపుల జూచుచుండిరి. అప్పుడిఱువది సంవత్సరములవయస్సుగల యొక వైష్ణవుఁడామార్గమున బోవుచు మాటిమాటికి వెనుకకుఁ దిరిగి చూచుచుఁ జీమ చిటుక్కుమన్న నక్కడ కొంతసేపు నిలిచి, యాధ్వనికారణమును దెలిసికొనుచు. ధ్వనియైనపుడెల్ల నులికిపడుచు, సన్నని పట్టెనామములు బెట్టుకొని, శరీరమున ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రములు లేకయే దక్షిణదేశపుపంచె నొకటి గట్టుకొని రెండవపంచెను దలఁమీఁదకు ముసుఁగు వచ్చునట్లు శరీరమునిండఁ గప్పుకొని మార్గమున బోవుచుండెను, అతనిజూడగనే శోభనాచలముయొక్క స్నేహితులిద్దఱును సంతోషించి యతనిసమీపమునకుఁ బోఁగా వైష్ణవుఁడు భయముతో పడవడ వణక నారంభించెను. అంతట వారిట్లు మాటలాడ నారంభించిరి.

ఒకఁడు—అయ్యా! మేము దొంగలముకాలము. మీరు భయపడనక్కఱలేదు. మేము మిక్కిలిఅవసరమైనపనిమీద ముక్తేశ్వరము

నుండి యమలాపురమునకుఁ బోవుచున్నారము. దైవవశముచేత మా యజమానుని బురుగుముట్టుకొన్నది. తమకేమైన మంత్రమువచ్చిన పక్షమున నాయనను బ్రతికింపవేడెదము.

వైష్ణ—అయ్యయ్యో! నాకు మంత్ర మేమియు రాదు. నా దగ్గఱ మందున్నది. ఆమనుష్యుని నన్ను జూడనియ్యండి. ఆమందు నూరిపోస్తాను.

రెండ—తమ పేరెవరండీ యాచార్యులుగారు?

వైష్ణ—రామానుజాచార్యులు నన్ను మీ రేమైన నెఱుఁగుదురా?

రెండ—ఎఱుఁగను కాని మొగము చూచినట్లున్నది. అమలాపుర మెప్పుడైన వచ్చినారా?

వైష్ణ—అమలాపురములో నన్ను మీరు చూడలేదు. మాది తాటిపాక కాపురము; నీవు నన్నెఱుఁగవు. మాది యమలాపురము గాదు.

ఒకఁడు—అయ్యా! ఈలాగు దయచెయ్యండి ఇదిగో బాము గఱచిన మనుష్యుఁడిక్కడ బరున్నాఁడు బొటనవ్రేలిమీఁదఁ గఱచి నది. దేహమంత చెమటలుపట్టినది. కాలువాఁచినది. నోటనుండి నురుగులు గ్రక్కుచున్నాఁడు.

వైష్ణ—స్మారకము దెలియనట్లున్నది. అని దగ్గఱకు బోయి చూచెను.

సర్పదష్టుడైన శోభనాచలమును జూడగనే వైష్ణవునకు మొగ మున వికాసము దప్పిపోయెను. శోభనాచలమునకు స్మారకము దెలి యకపోవుట వైష్ణవున కావహించెను. ఆ సేవకు లిద్దఱును శోభనా చలమున కెట్లున్నదనియు మందు వేయుమనియు వారనుచున్న మాట లతనికి వినఁబడవయ్యెను. కాని కొంతసే పాలోచించి ధైర్యము

దెచ్చుకొని, మూటనున్న కుప్పె లోకదాని తాటియాకు నదుగఁదీసి మందుపోసి, మొదటి మోతాదు కొంచెము పనిజేయువఱకును వైష్ణవు డక్కడవుండి, తా నతిత్వరితముగ ముక్తేశ్వరము పోవలయునని వారితోఁ జెప్పి మఱిరెండు మోతాదుల యౌషధము వారికిచ్చి రెండు గడియల కొకసారి మందిమ్మని చెప్పి తాను వెళ్ళిపోయెను. అతఁడు పోకముందే శోభనాచలమునకుఁ గొంచెము నెమ్మదిగానుండెను. పొరపాటుచేత నావైష్ణవుఁడచట దన తాటియాకుల పుస్తక మొకదానిని వదలిపోయెను. కొంతసేపటికి శోభనాచలమునకు జలివేసినందున స్నేహితు లిద్దఱును దాటియాకులను బ్రోగుచేసి చలిమంట వేయుచు, దాని వెలుతురున నాపుస్తకమును జూచి యందులోదోపఁబడిన యొక తాటియాకు చీటిని దీసి వారిలో నొకఁడిట్లు చదువనారంభించెను.

“రామచంద్రుఁడూ! నీవీరాత్రి అమలాపురమున నున్నపక్షమున బ్రతుకలేవు. నీవొక సహాధ్యాయునితోఁ దిరుగుచున్నావట. వాడు నీస్నేహితుఁడు కాఁడు. శోభనాచలము మొదలగువారు నిన్నుఁ గొట్టవలెనని యోచించి నిన్నుఁ జెఱువుగట్టునకుఁ దీసికొని రమ్మని వానిని బంపినారు. నీవీరాత్రి యెకాయెకీని ముక్తేశ్వరము వెళ్ళవలసినది. నేను బంపిన మూటలోఁ దిరుచూర్ణము,దిరుమణి, దక్షిణదేశపు పట్టుబట్టలు, దేలు పామువలని భయము రాకుండఁ గొన్ని మందులున్నవి వైష్ణవవేషమును వేసికొన్నపక్షమున వారు నిన్నానవాలు పట్టలేరు. నిన్ను నేను ద్వరలోనే చూడఁగలను.” అని యా మనుష్యుఁడు చదువగానే రెండవవాఁడు నాలుకఁ గఱచుకొని, చేయి జాడించుకొని విచారసూచకముగా నిట్లు మాటాడెను.

రెండ——అయ్యయ్యో! తెలివితక్కువ నిర్భాగ్యులము. ఇప్పుడు మనకు మందిచ్చిన యీవైష్ణవకుఱ్ఱవాఁడే రామచంద్రుఁడు. మన మెంతయదృష్టహీనులము. ఆకుఱ్ఱవాఁడు మంచియదృష్టవంతుడు

వాఁడు చెరువుగట్టునఁ బోవుచున్నప్పుడు మనము పంపిన మనుష్యులు త్రాగి రామచంద్రుఁడనుకొని మనమనుష్యునే కొట్టినారు. వాఁడు సెప్పినది నిజమే. వీఁడు ముక్త్యేశ్వరమే వెళ్ళుచున్నాఁడు. వీనిని దిరిగి తెలుసుకొని వెళ్ళుదమా?

ఒకఁడు — వద్దు వద్దు. ఈవల శోభనాచలముయొక్క స్థితి బాగుండలేదు. ఆవైష్ణవుఁడు దప్పకుండా రామచంద్రుఁడే ఆహాహా! ఎంత మంచివాఁడో చూడు! శోభనాచల మతనికిఁ బరమశత్రువైనను వాని కెంతమంచిమందు లిచ్చి వానిప్రాణము నిలిపినాఁడో చూడు. ఆతఁ డూరకున్నపక్షమున శోభనాచలము చచ్చును.

రెండ — వాఁడు వీనికి విరోధి. చావవలెనని మందులిచ్చినాఁడేమో. ఆమందు వేయవద్దు అనక ప్రాణభీతి రాఁగలదు. వాఁడు దొంగముండకొడుకు.

ఒకఁడు — రాజగోపాలము కొన్నిమందులఁ బంపినట్లు తాను జాబువ్రాసినాఁడు. అవి మంచి మందులు. అవే రామచంద్రుఁడు మన కిచ్చినాఁడు. అతఁడు మహానుభావుఁడు. ఆతనికి మనము నమస్కరించవలెను.

రెండ — శోభనాచలమూ! ఇప్పుడేమి జేయుచున్నావు?

శోభ — మాయింటికిఁ దీసికొనిపోయి మాయమ్మను జూపించండి. నేను బ్రతుకను.

అంతట వారిద్దఱును శోభనాచలము నెట్లయినఁ దీసికొని పోవలెనని యాలోచించుచుండగా నొకబండి యామార్గమునఁ బోవుచుండెను. ఆబండివాని కర్ధరూపాయి నిత్తుమని చెప్పి శోభనాచలమునాబండిమీఁద వేసి తీసికొనిపోయిరి.

అట్లు శోభనాచలము మొదలగువారిచేతఁ దెలియఁబడకుండ దాఁటి రామచంద్రుఁడు ముక్త్యేశ్వరమునకుఁ బోవుచుండెను. ఆదినము

కృష్ణపక్ష నవమిగనుక పదునెనిమిదిగడియల రాత్రివేళకు శత్రువుల దప్పించుకొని వచ్చినందులకు రామచంద్రున కుదయించిన యల్ప సంతోషమువలెనే చంద్రోదయమయ్యెను. కాని రామచంద్రునిముఖ వికాసమువలెనే చంద్రకాంతియు వికాసహీనముగా గ్రుడ్డివెన్నెల వచ్చెను. గ్రుడ్డిలోమెల్ల యన్నట్టు లాస్వల్పకాంతికే రామచంద్రుఁడు సంతోషించుచుండఁగా నప్పుడుత్తరభాగమందుఁ జేటంత మబ్బుపట్టి యాగ్రుడ్డివెన్నెలను దిగమ్రింగుటయేగాక, వృద్ధియై మునుపటికంటెఁ బదిరెట్లెక్కువ చీఁకటిదెచ్చెను. శోభనాచలాదుల యపకీర్తి వలెనే యంతకంత కాచీఁకటి యెక్కువకాఁగా, రామచంద్రుఁడు గోదావరి యొడ్డునకుఁ బోయి రేవుపడవ వీలైనపక్షమున దాఁటి యారాత్రి కోటిపల్లె పోవలెనని యోచించుచు, దారితప్పి రేవుస్థలమునఁగాక మఱియొకచోటఁ గూర్చుండెను. ఆకాశమందలి నక్షత్రగణంబులన్నియుఁ, దమస్వల్పకాంతులను జూడ నిచ్చుటమాని రామచంద్రుని స్నేహితులవలెనే క్రమక్రమముగాఁ గనఁబడుట మానెను. అంధకారమంతకంతకు మిక్కుటమై, త్రోవనేకాక, యెదుటనున్న వస్తువును గూడఁ గనఁబడనిచ్చుటలేదు. నల్లని మబ్బులును, మబ్బులలోనుండి మధ్యమధ్య గుండెలు వ్రక్కలు సేయునట్లు బయలువెడలుచున్నయుఱుములును, మొగమునెత్తకుండ వీచుచున్న ఝంఝూమారుతములును, రామచంద్రుని మనస్సును గలఁచనారంభించెను. తన్నుఁ గప్పుచున్న యిసుకచే నది యిసుకతిన్నెయనియు, మహావాయువుచేతఁ గదల్పఁబడుచున్న తరంగముల ధ్వనిచేఁదన యెదుటనున్నది గోదావరియనియు, రామచంద్రుఁడు దెలిసికొనెను. అతఁడక్కడఁ గూర్చుండి కొంచెము కాలుజాచగాఁ గాలికేదో మెత్తగాఁ దగిలెను. అది యేదో పరీక్షించి చూచునప్పటికది కచిక యయ్యెను. తన ముందున్నస్థల మతఁడు బాగుచేసికొనుచుండగాఁ జేతికొక చిన్న యెముకముక్క గ్రుచ్చుకొ

నెను. అంతటితోఁ బోక కఱ్ఱతోఁ నతఁడు తడవి యవతలగొట్టగా నా దెబ్బ యొకకుండమీఁదఁ దగుల నది ఫడాలునఁ బగిలెను. దానితోఁ నాతని కాస్థలము శ్మశానమైయుండునని యనుమానము తోఁచెను. భయపడి పరధ్యానముగా యోజించుచున్న యాబాలుని వెనుక చెవులుగింగురుమన నొక నక్క గూసెను. అదికూయఁగానే యతని యనుమానము నిజమయ్యెను. అది స్మశానమను నమ్మకము గలిగినతోడనే రామచంద్రునికి ముచ్చెమటలు వోసెను. గుండె ఝల్లు మనెను. ధైర్యము చెదరిపోయెను. లేచి పారిపోవుటకైనఁ గాళ్ళలో సత్తువలేకయుండెను. చేతులాడవయ్యెను. నీపనిఁ జేయుటకును దోఁచదయ్యెను దీపము లేదని విచారించుచుండెనుగాని, మధ్యమధ్య వచ్చిన మెఱుపులు వాని భయమునుతగ్గించి ధైర్యమును హెచ్చించుటకు మారుగా నా రుద్రభూములయందున్న సగముసగము కాలిన కొఱవులను శవములను, గాల్చిన స్థలములను, గట్టుత్రాళ్ళను, గపాలములను రామచంద్రుని కగుపఱచి భయమును వెయ్యిరెట్లధికము చేసెను. ఆయర్ధరాత్రమునంతా భయంకరమైన శ్మశానమందు గాఢాంధకారమునం దొంటరిగా గూర్చున్న యాకుమారునకు, భయంకరముగాఁ జచ్చినవారిచరిత్రములును, ముసలమ్మలు సెప్పిన దయ్యములకథలును నప్పుడప్పుడుఁ దానువిన్న దయ్యముల రూపములును, జ్ఞాపకమువచ్చి, భయోద్రేకముచేత, దన కక్కడనే మరణము గల్గునని రామచంద్రుఁడు నిశ్చయించుకొనెను. నడుమనడుమ మబ్బులనుండి మెఱపులువచ్చి, క్రొత్త వస్తువులను జూపించునట్లే పరవశముజెందిన యతని కప్పుడప్పుడు దెలివివచ్చి కొత్తసంగతులు జ్ఞాపకమై భయమధిక మగుచుండెను.

ఇంతలో రామచంద్రుని కన్నులనుండి వచ్చిననీళ్ళవలెనే యాకాశమునుండి వర్షబిందువులు పడ నారంభించెను. చినుకులంతకంత

కెక్కునై యాకాశము చిల్లుపడునట్లు కుంభవృష్టిగా నేనుగుతొండము లావు ధారలతో వర్షము గురిసెను. ఆవర్షమున భూమినంతను దేజో వంతముగా జేసి యొక మెఱుపు వచ్చి రామచంద్రుని కన్నులు మిఱు మిట్లు గొలిపెను. దానితోడనే దిక్కులు ప్రతిధ్వనులు జేయ బ్రహ్మాం డము బ్రద్దలగునట్లు పెద్దపిడుగు పడెను. అప్పుడు రామచంద్రుఁడు తెలివిగా నుండుటచేత "అర్జునః ఫల్గునః పార్థః కిరీటి శ్వేతవాహనః" అను శ్లోకమును పఠించి పిడుగు దనమీఁదకు రాకుండ జేసికొనెను గాని, యా మెఱపుచేతఁ గన్నులకుఁ జూచునట్టి శక్తియుఁ, జెవులకు వినునట్టి శక్తియుఁ దప్పి. నాల్గునిమిషములవఱకు దిరిగి రాలేదు. కీడులో మేలన్నట్లు ప్రకాశమానమైన యా మెఱుపువలన, నొక దిబ్బమీఁద వేయఁబడిన యొక తాటియాకులపాక వాని కగుపడగా, వర్షములోఁ గూర్చుండుట కష్టమని గుడ్డలన్నియుఁ దడిసినందున గజ గజ చలిచేత వణకుచుఁ బ్రాణ మున్నిటికంటెను నెక్కువతీపి గనుక యాబాధ పడజాలక యాపాకముఱుగునఁ దలదాఁచుకొన వలెనని నిశ్చయించి లేచి మెల్లగాఁ బోయెను. అక్కడయినను వానికి మన స్థిమితము కలుగమిఁ బెద్దబానలవంటి కడుపులును, జిన్ననోళ్ళును వంకరకాళ్ళునుగల పిశాచములును గన్నులకు గట్టినట్టు లాతనికి మానవవీథిని గనఁబడఁ జొచ్చెను.

అప్పుడొక నల్లని బ్రాహ్మణుఁ డంగవస్త్రమును గట్టుకొని యొక యంగవస్త్రమును మీఁద వేసికొని "నారాయణ నారాయణ" యనుచుఁ బాకవైపునకు వచ్చుచుండెను. వానినిజూచి రామచం ద్రుఁడు చేతిలోఁ గోఱవిలేనందునఁ గొఱవిదయ్యము గాదని నిశ్చ యించి, యా బ్రాహ్మణుఁడు దిన్నగా నడచుచున్నను దన భయము చేత నతఁడు వంకరగా నడచుచున్నట్లు కనఁబడినందున నేదో దయ్య మనుకొని తరువాత మనుష్యుఁడని యెఱిఁగి, శోభనాచలమో వాని

మిత్రులతో తన్నుఁ జంపుటకు వచ్చుచున్నారని భయపడుచు, నిశ్చేష్టుఁడై యుండెను. ఆ బ్రాహ్మణుఁడు పాకలోనికి వచ్చి దుఃఖముతో "ఎంత పని జరిగినది దైవమా!" అని విలపించుటచేతఁ దన శత్రుఁడు గాఁడని రామచంద్రుఁడు హీనస్వరముతో నిట్లు పలుకరించెను.

రామ—అయ్యా! మీరెవరు? బ్రాహ్మణులేనా?

బ్రాహ్మ—బ్రాహ్మణులమే. నీవెవరవు? ఇక్కడెందుకున్నావు?

రామ—నేనారువేల నియోగుల చిన్నవాఁడను. అమలాపురమునుండి వచ్చుచున్నాను.

బ్రాహ్మ—అయ్యా! మేము వైదికులము. నేను మిక్కిలి బీదవాఁడను. నాభార్య యీవేళకు తొమ్మిది దినములక్రిందట ప్రసవమైనది. మగపిల్లవాఁడు కలిగినాఁడు. లేక లేక కలిగిన యీమగపిల్లవాఁడీదినమున సందుగొట్టి చనిపోయినాఁడు. నాభార్యకు ప్రాణముమీఁదికి వచ్చినది. చచ్చినపిల్లవానిని దీసికొనిపోవుటకైనను, మా జాతివారును, మా బంధువులును రాలేదు. కడుపుదుఃఖముతో నేనే యీపసికూనను బాతిపెట్టవలసివచ్చెను. అని యేడ్చుచుండెను.

రామ—అయ్యా! దుఃఖపడకండి. మీరు పెద్దలు. అన్నియుఁ దెలిసినవారు. నావలెనే మీరును దురదృష్టవంతులు.

బ్రాహ్మ—నాయనా! నీకేమి కష్టములు గలిగినవి? ఇక్కడి కెందుకు వచ్చినావు?

అని బ్రాహ్మణుఁ డడుగఁగా రామచంద్రుఁడు తన వృత్తాంతమంతయుఁ జెప్పి తనమీఁదికివచ్చిన యీయపనిందను, శరభరాజుగారు దన్ను లేవఁగొట్టుటయు, శోభనాచలాదుల వైరమును దెలియజేయ బ్రాహ్మణుఁ డాశ్చర్యపడి యితనిఁగూర్చి విచారింప నారంభించెను. తరువాత వారిట్లు మాట్లాడిరి.

బ్రాహ్మ—పూర్వజన్మకృత మెవరు తప్పింపఁగలరు. నీవు మాయింటికివచ్చి రేపు మాయింటినుండి వెళ్ళుము నీకుఁ బొడిగుడ్డల నిచ్చి యీపూఁట కొంచెము చలిమంట వేస్తానురా.

రామ—అయ్యా! నాకొరకు నాశత్రువులు వచ్చుచుందురు. ముందు మీరునడువుఁడి, మీవెనుక నే నేరువచ్చెదను. ఎవరయినవచ్చి నాజాడలడిగినపక్షమున వెనుకనున్నానని చెప్పవద్దు. నాకేదో సంజ్ఞ చేయండి. 'రామానుజాచార్యులు' అనునన్నుబిలచిన నేనుపారిపోగలను.

బ్రాహ్మ—నాప్రాణము నీప్రాణమునకడ్డువేసి రక్షించెదను.

ఇట్లిద్దఱునుబోవుచు గోదావరిగట్టుమీఁద కెక్కునప్పటికిజాము ప్రొద్దుమాత్రమే యున్నది. అప్పుడు దాటిమూఁకులగొడుగు వేసికొని యొకపురుషుఁడు వెండిమురుగులుఁ బెట్టుకొనియున్న చాకలివానిని వెంటబెట్టుకొని వచ్చుచుఁ దనయెదుటవచ్చుచున్న బ్రాహ్మణుని జూడక చీఁకటిచేత నాముసలిబ్రాహ్మణుని కెదురుగాఁ బోయినందున గొడుగు కామగ్రుచ్చుకొనెను. బ్రాహ్మణుడును దెబ్బతగిలినందున 'అబ్బా! యెవరురానీవు? చంపివేసినావు కన్నులుకనఁబడవా!' యని యఱచెను. రామచంద్రుఁ డదివిని యెవరో వచ్చినారని దిగఁబడి రాడయ్యెను.

పురు—అయ్యా! చూడలేదు. క్షమింపవలెను.

బ్రాహ్మ—నీదేయూరు? నీవెవరవు?

పురు—మా దమలాపురము. మీకిరువదేండ్ల కుఱ్ఱవాఁ డగు పడినాఁడా?

బ్రాహ్మ—నే నెఱుఁగను. మీపిల్లవాఁ డెవరో నీవెవరో నాకు దెలియదు. చేతిలో కఱ్ఱలు మీరు నెవరినొంపద్రవ్వుటకు వచ్చినారు. బుఱ్ఱలు పగులఁగొట్టుటకువచ్చినారా? దిక్కుమాలినారా?

పురు—అయ్యా! తిట్టకండి. మే మెవనిని గొట్టుటకు రాలేదు.

వేటేపనియుండి వచ్చినాము. మీరా రాపిల్లవానిఁ జూచినపక్షమునఁ జెప్పండి.

బ్రాహ్మ—నేను చెప్పను. ఇప్పుడు నాగ్రామమునందు నా తల్లిదగ్గఱనున్న వాళ్ళను గేకవేసి మీకుఁ దగినట్లు బుద్ధిచెప్పిస్తాను.

చాక—(కోపముతో) నోరుముయ్యి బాపనయ్యా? తెగనీలుగు తావేమి?

పురు—ఓరీ! ఆయనజోలికిఁ బోకురా. మనకుఁ గావలసిన మనుష్యుఁడుదొరకలేదు. మధ్య నాముసలిబ్రాహ్మణునిజోలికి వెళ్ళడ మెందుకు?

బ్రాహ్మ—అయ్యో! దుర్మార్గుఁడా! నీకు గావలసినవాఁడు దొరకలేదూ? దొఁకితే చంపివేస్తావా? నీకింతపాయ్యే కాలమేమిరా. అని మాటాడుచున్న బ్రాహ్మణుని దాఁటి యాక్రొత్తపురుషు లిద్దఱును ముందుకుఁ బోవుచుండగాజూచి బ్రాహ్మణుఁడు 'ఆలాగు వెళ్ళడమెందుకు? అక్కడవాడులేడు. అలా వెళ్ళవద్దు వద్దంటేమానవేమయ్యా' అని చెప్పెను. అతని యాటంకమునుజూచి యాపురుషులు రామచంద్రు డక్కడనున్నాడని నిశ్చయించి యటుపోవుచుండగా రామచంద్రుఁడు వారిబారిఁపడకుండ గబగబ బరుగెత్తసాగె. ఈ పురుషుని వెంట దరుముచు రామచంద్రునిగానిశ్చయించియెట్లయిన వానినిబట్టదలచిరి. కొంతదూరము పరుగెత్తి యాక్రొత్తవారిలో నొకడు 'రామచంద్రుఁడూ! నేను రాజగోపాలమును బరుగెత్తకు. నీవీలాగు రా. భయము లేదు' అని పురుషుఁడు సెప్పగా రామచంద్రుఁడు ధైర్యమునువిడిచి తనశత్రువులు రాజగోపాలముయొక్క పేరుపెట్టుకొనినా రనుకొని రాక మరల నాతని కేకను విని దగ్గఱవచ్చి రాజగోపాలమునుజూచి సంతోషించి యిట్లుపలికెను.

రామ—రాజగోపాలము! నీవెందుకీ రాత్రివేళ వచ్చినావు?

నాకు, సహాయము జేసినందులకు మీ బాబయ్యగారు నిన్నుఁగూడ లేవఁగొట్టినారా యేమి?

రామ—లేదు. చాకలివానిచేత మూట నీకుఁ బంపినప్పుడు నీకు లెక్కయేమైనఁ బంపడము మఱచిపోయినాను. పెట్టెలోనుండి నాలుగు రూపాయలు తీసి యివతలబెట్టి చాకలివానిచేతి కిచ్చుట మఱచినాను. ఇవిగో నాలుగురూపాయలు పుచ్చుకో నీవు సురక్షితముగ వచ్చినావా?

రామ—ఏమి సురక్షితము? చావుదప్పి కన్నులొట్టవోయిన ట్లున్నది. నేను నీయుత్తరమునుజూడగానే కొంతసేపు చెఱువుగట్టు మీఁద నాగి కపటియయిన యా సహాధ్యాయునిజోలికిఁ బోక మఱి నాలుగు జాములకు బయలుదేఱినాను. అప్పటికి శోభనాచలము ముందుగానే బయలుదేఱి త్రోవలో—

రాజ—(మాటకడ్డమువచ్చి) ఆసోది చెప్పకు. నాకుఁ బ్రొద్దు వోతుంది. మాయింటనందఱు నిద్రబోవుట గనిపెట్టి నేనిప్పుడు బయలు దేరినాను. నా పరుపుమీఁద నేను బరున్నట్లుగానే యొకదిండు పెట్టి మీఁద బట్టగప్పి యింటి దొడ్డితలుపు దీసియుంచి వచ్చినాను. మా బాబయ్య లేవకమునుపే వెళ్ళవలెను.

రామ—అయ్యో! నాకొఱకు నీవిట్లు శ్రమపడవలసి వచ్చినది కదా?

అని రామచంద్రుఁడు పోకముందే రాజగోపాలమును జాకలి వాఁడును బయలుదేరిరి. రామచంద్రుఁడు రాజగోపాలము యొక్క సద్గుణములను స్తోత్రమునుచేసి బ్రాహ్మణునితోఁ జెప్పుచు బ్రాహ్మ ణుని యింటికిఁబోయి పొడిబట్టలు గట్టుకొని సుఖముగా నిద్రపోయెను. మఱునాఁడు రామచంద్రుఁ డుదయమున గోదావరిలో స్నానముజేసి ముక్తేశ్వరస్వామివారిదర్శనముజేసి యాదిన మాబ్రాహ్మణునియింట

పండుకొని భోజనముఁ జేసి; కోటిపల్లి వోవుటకు సిద్ధముగానుండగా బ్రాహ్మణుని భార్యకు బాలింతరోగమువచ్చి మరణమునకు సిద్ధముగా నుండెను. వరహా యిచ్చినఁగాని వైద్యుఁ డామెకొక్క మాత్రనైన వేయకుండుటఁ జూచి నవనీతమువంటి హృదయముగల రామ చంద్రుఁడు కనికరించి తనకు రాజగోపాలమిచ్చిన నాలుగురూపాయ లను వైద్యునికిచ్చి యాబ్రాహ్మణునిభార్యకు మందువేయించెను. రామచంద్రునిచేతి ధనము వదలగానే బ్రాహ్మణునిభార్యకు రోగము గూడ వదలెను. బ్రాహ్మణుఁడు రామచంద్రుని సహాయమువలనఁ దనయాపద యను నదిని దాఁటెను. కాని రామచంద్రునకు గోదావరి నది దాఁటుట కెట్టనియేగాని వైనలేదు. ధనములేక యోజించుచున్న రామచంద్రున కొక మంచి యాలోచన తోఁచెను. పూర్వమొక నాఁడు తాను రాజవోలు వెళ్ళుచుండగాఁ బడవ మునిఁగిపోయినప్పుడు ముక్తేశ్వరబ్రాహ్మణుని దాను రక్షించెను. ఆతఁ డనేకబహుమాన ములు దన కప్పుడిత్తుననియు, ముక్తేశ్వర మొక్క పర్యాయము రమ్మని తన్ను బ్రతిమాలిన సంగతియు, రామచంద్రునకు జ్ఞాపకము వచ్చి యాబ్రాహ్మణునిపేరు లింగరాజని తెలిసికొని యట్టి స్నేహితుఁ డుండగాఁ దన కిఁక భయమక్కర లేదనుకొని, లింగరాజు దగ్గఱకుఁ బోయెను. లింగరాజు రామచంద్రుని జూచి యిప్పటికి రమారమి యెనిమిదిమాసము లయినందున వెంటనే యతని ఆనవాలు పట్టఁ జాలక కాఁబోలు, లింగరా జతనిఁ బలుకరింపఁ డయ్యెను. అవసరము రామచంద్రునిదే కనుక తుదఁకతడు మౌనము విడిచి మాటాడెను.

రామ—లింగరాజుగారూ! నన్నెక్కడనైనఁ జూచినట్లు జ్ఞాపక మున్నదా?

లింగ—మొగము జూచినట్లు జ్ఞాపకమున్నది కాని, యెవరో చెప్పజాలను మీ దేయూరు?

రామ—మా దమలాపురము కాపురము. నాఁడుపడవమునిఁగి పోయినపుడు—

లింగ—(మాటకడ్డమువచ్చి) ఓహోహో! నీవఁటయా! నాడుపడవ మునిగిపోయినపుడు నీవుకూడఁ బడవలో నున్నావు కావూ నాసంగతి జ్ఞాపకమా అనియేమాత్రపు గొప్పసంగతి? నూరువ్యవహార ములలో మాకది జ్ఞాపకము రాదు అయితే నీవిప్పు డీగ్రామమెందు కువచ్చినావు?

రామ—నిన్న నొకబ్రాహ్మణునియింట వంట జేసికొని భోజనము జేసినాను. మీదర్శనముఁ జేయవలెనని వచ్చినాను. మీరొక సహాయము జేయవలయును.

లింగ—ఏమిపనిమీఁద వచ్చినావు? అది యేదో చెప్పు. నా సాధ్యమయిన పక్షమయినఁ జూచెదను.

రామ—నేను కార్యాంతరమున గోటిపల్లి వెళ్ళుచున్నాను. నాకు మీరు నాలుగురూపాయలు బదులిప్పించవలయును. నాలుగు మాసములలోఁ దిరిగి యిచ్చివేయగలను.

లింగ—అయ్యో! ఇప్పుడే మీరు రాకముందు నూరురూపాయలుండగా నొకపెద్దమనుష్యున కిచ్చినాను. ఒకగడియక్రింద వచ్చిన పక్షమున గావలసినన్ని రూపాయలిచ్చియుందును. నాలుగు గాకపోతే మఱినాల్గు పుచ్చుకొనవచ్చును. మీరెక్కడికిపోతారు. నేనెక్కడికిపోతాను. అయ్యయో! రాకరాక మీరువచ్చి యడగడము నాదగ్గ అసమయమునకు లేకపోవడము సిగ్గుగనున్నది.

రామ—సరిసరి మీకు సిగ్గెందుకు? అది నాయదృష్టము. మీరేమిచేయఁగలరు; పోనీ! రేపైన సర్దెదనంటె యీగ్రామములో నుంటాను.

లింగ—ఉండు. ఏమయిన లెక్క దొరికినపక్షమునఁ జూచి యిస్తాను.

ఈప్రకారము లింగరాజుదగ్గఱ నాలుగురూపాయిలున్నను దనకు మహోపకారము జేసినరామచంద్రునకు నాలుగురూపాయలు బదులిచ్చుటకుఁగూడ నతనిమనసు సమ్మతింపదయ్యె. ధనమీయకున్న నుమర్యాదనిమిత్తము రామచంద్రుని భోజనమున కుండు మనియైనఁ జెప్పఁ డయ్యెను. ఆమఱునాఁడు శరభరాజుగారి యింటనుండి రామ చంద్రుఁడువచ్చుటకుఁ గారణ మేమని లింగరాజడుగఁగా రామచంద్రు డుఁ సత్యకాలపుమనిషి కనుక యున్న దున్నట్లు మాయామర్మములు లేకుండఁ జెప్పెను. మూడఁవనాఁడు రామచంద్రుఁ డేదోయొకటి నిశ్చ యముగఁ దెలిసికొని లింగరాజువద్ద సెలవు దీసికొని పోవలెనని యిం టికివచ్చునప్పటికి లింగరాజొకసంచి రూపాయిల ముందువేసుకొని పేరూరినుండిభూమి తాకట్టు బెట్టుకువచ్చిన యొక యరవబ్రాహ్మణు నితో వడ్డీనిగుఱించి ముచ్చటించుచుండెను. రామచంద్రుని జూడఁగా నే యతఁడాధనమును జూచుటచేత నడుగు నేమోయని భయపడి మ హాకోపము వచ్చి దగ్గఱనున్న కుమారుని జూచి 'విధవ! తలుపు వే యుమని యెన్నిమాఱులు చెప్పినను వేయవుగదా? అని వానినొక చ ఱపు జఱచి లోపల సణుగుకొనుచుండెను. అప్పుడు రామచంద్రుఁడు వానిని పలుకరింపగా వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ—అయ్యా! లింగరాజుగారు! తమకీవేళ సొమ్మందినది కాఁబోలును. నేను నాలుగుదినములనుండి తమకొఱకు నిరీక్షించి యున్నాను. ఏదైన దయచేయించినపక్షమున సెలవుదీసికొని వెళ్ళి పోయెదను.

లింగ—(అసూయతో) నానిమిత్త మెవరు నిన్ను నిరీక్షింపు

మన్నారు. నీపనిమీద నీవుండి నాకొఱకున్నాననియెదవేమి? నీకు రూపాయలెవరు పోగుబోసికొని కూర్చున్నారు? ఈరూపాయి లెవరి సొమ్మని నీకియ్యను? ఊళ్లోవాళ్ళ సొమ్మిచ్చినపక్షమున వాళ్లూర కుంటారా?

రామ—తెక్కుదగ్గఱ లేకపోయిన పక్షమున మరెక్కడనైన బదులిప్పించండి. మీరుచెప్పిన యెడల నాకెవరుబడితేవారే యిస్తారు. రెండు నెలలోఁ దీర్చగలను.

లింగ—నాకెవరిస్తారు? నీవేలాటివాఁడవో నేను నాలాటి వాఁడనే ఏలినాటిశనిలాగునఁ బట్టుకొని వదలకుండ నున్నావేమి? దీనికి వేళాపాళా లేదూ? నీయవసరమే నీదా ?

రామ—ఆదినమున పడవమునిఁగినపుడు మిమ్ములనే బ్రతికింపఁగా నాకు బహుమానముఁ జేయుదునని ముక్తేశ్వరము రమ్మని నారుగదా! నాలుగురూపాయలు బదులైన నియ్యలేరండి?

లింగ—నీవు నన్ను బ్రతికించినావా? శరీరమంత కాల్లకుక్కవలెఁ దెగఁగఱచి వదలిపెట్టినావు. అపుండ్లు నాలుగుమాసములవఱకు మానలేదు. ఒకనినొకఁడు బ్రదికింపఁ గలఁడా? చంపఁగలఁడా? దైవానుగ్రహమున్నది. గనుక నేను బ్రతికినాను. నీకు బహుమాన మియ్యడము నాకు విధిగాదు. దయాధర్మభిక్షము ఇస్తే యిస్తాను లేకపోతే లేదు.

రామ—ఆసంగతి నిదివఱకే చెప్పినపక్షమున నేను వెళ్ళిపోదునే. ఇన్నిదినములు నన్ను తేపు మాపని త్రిప్పుట యెందుకు?

లింగ—నోటికి సుద్ది బద్ధము లేదేమి? నేను నిన్నుండమన్నానా? సొమ్మందదని మొదటే చెప్పినాను. అమలాపురములో దొంగవస్తువులమ్మి మాయూరు పాడుచెయ్యవలెనని వచ్చినావా? నిన్ను సమ్మములోనికి రానియ్యఁగూడదు. ఇంతింత బుద్ధులు నీకుండుట చేతనే

ధర్మరాజువంటి శరభరాజుగారు నిన్ను లేవఁగొట్టినారు. నేనొక దమ్మిడినైన నియ్యను. నా యింటికి నీవు రావలసినపని లేదు నడునడు.

అని లింగరాజుగారు చెప్పఁగానే కోప తయారుఁ బెట్టుకొన్న రామచంద్రునకుఁ గోపవిచారము లొక్కసమయమునందే పుట్టెను. కాని కోపమును గనఁబఱచుట కది సమయముగాదు. కనుక తన స్వాధీనములోనున్న విచారమును మతియొకమాఱు తెచ్చుకొనెను. లింగరాజువంటి పరమవిశ్వాసఘాతకుఁ డెక్కడైన నుండునా? పడవ మునుఁగుటకు సిద్ధముగా నున్నప్పుడు తాను రామచంద్రు నెన్నివిధములఁ గాళ్ళుగడుపులు బట్టుకొని వేఁడుకొనెనో నేఁడన్నివిధముల దయాదాక్షిణ్యములు లేక కసరి కొట్టెను. అతని కేప్రకారముగ మనస్సు తాళెనో తెలియదు. రామచంద్రుఁడు తన కగుపడఁగానే యతనిని జ్ఞాపకము దెచ్చుకొనియు, లింగరా జెఱుఁగనివానివలెను, జ్ఞాపకము లేనివానివలెను నటింప నారంభించెను. తన ప్రాణము రక్షించిన రామచంద్రునకుఁ దాను బహుమానము లిత్తుననియుఁ దన యావదాస్తి నిచ్చినను ఋణముతీరదనియుఁ జెప్పి వానిని ముక్తేశ్వరము రమ్మని చెప్పిరి. లింగరాజు నాలుగురూపాయ లతనికి బదులైన నియ్యలేక యతిదీనముగ నున్న యాపిల్లవాని ననరానిమాటలని దరికిఁ జేరకుండఁ గొట్టెను. లోకములో నిట్టి లింగరాజు లనేకు లున్నారు. ఆశ్చర్యమేల?

ఇట్లు నిర్విణ్ణమనస్కుఁడై యాశాభంగముచేత నాకస్మికదుఃఖము కలిగి పడవదాఁటుట కొకడబ్బైన లేక గోదావరి దగ్గఱ గూర్చుండి రామచంద్రుఁ డిట్లు విచారించెను.

"హా దైవమా! మాచిరాజు శ్రీరాములుగారి గర్భమునఁబుట్టి యాగర్భశ్రీమంతుఁడనైన నాకు రేవుపడవదాఁటుట కొక కానియైన లేకుండఁ జేసితివి. నేనెక్కడ పాదముబెట్టిన నక్కడ నిర్ధూమధామముగు

చున్నది. నాకు మరణమైన నేల కలుగఁ జేయవు? ఎన్నిదినము లన్న వస్త్రములు, లేకుండా బాధపడఁగలను? మాతండ్రిగారు పోయినది మొదలుకొని యీనాఁటివఱకుఁ గష్టమే కాని సుఖ మెఱుఁగను. నావంటి దిక్కుమాలినవాఁడు ప్రపంచమునం దెవ్వఁడు లేఁడు కడుపులోనున్న దుఃఖమునంతయు జెప్పుకొందమన్న నిరుపార్శ్వముల బంధువులన్న మాట లేదుగద! ఈశ్వరా! ఇప్పటికైన నీకు నామీఁదఁ గసిదీర లేదా కాబోలు' అని కన్నీళ్ళు కాలువలుగట్ట నేడ్చుచుఁ దుద కింత పాడుబ్రతుకు బ్రతుకుటకంటెఁ బ్రాణత్యాగము జేసికొనుట మంచి దని తనకష్టములంతయు చేసికొనఁ దలఁచి, దుఃఖతాపనముచేతఁ గల్గిన బాధ చల్లని యూనవదీగర్భమునందుఁ బ్రవేశించి తీర్చుకొన నిశ్చయించెను. అప్పుడు ప్రదోషకాలమగుటచేత ముక్తేశ్వరస్వామివారి యాలయమునకుఁ బోయి, యీశ్వరదర్శనముఁ జేసి కడపటిసారి యాదేవునకు మనసుదీర మ్రొక్కి తనకువచ్చిన స్తవములన్నియుఁ బఠించి దేవున కెదురుగాఁ గూర్చుండి తాను గవిత్వము చెప్పఁగలవాఁడే కనుక తన దీనావస్థను దెలుపుకొనుచు నీక్రిందిపద్యములతో నీశ్వరుని స్తుతించెను.

చ. గడపితి నింతకాలమును ♦ గష్టచయంబుల నొందుచుంటి నీ
పుడమిని మాతృగర్భమునఁ ♦ బుట్టినదాది సుఖింపలేదు నీ
యడుగుల నాశ్రయించియికఁ ♦ నైనసుఖింపఁగఁగోరుచుంటి నా
యెడ గరుణించి వేగముగ ♦ నీయవె మోక్షసుఖంబు నీశ్వరా!

చ. జనకుఁడుదీరె నాకు నతి ♦ శైశవమందు గతించెఁ దల్లియున్
మనమున నన్నుఁగూర్చి యణు ♦ మాత్రముపొక్కెడువారు లేరునే
ననయము చేయిజాపుకొని ♦ యన్యులఘంచల నుండజాలనో
యనఘ! కటాక్షముంచి వడి ♦ నంతము జేయవె కష్టజాలమున్.

ఆ. వె. అడుగరానివారి ♦ నడిగితి ద్రవ్యంబు
చేయరానిపనులఁ జేసినాఁడ

నన్నవస్త్రములకు, ♦ ననఘ! నన్ను క్షమించి
ముక్తినీయవయ్య ♦ భక్తవరద.

ఈశ్వరా! నేఁడిదివఱ కనేక పాపములను జేసినాను. నన్నీగతి కంపినను భారము నీదే. ఈ దిక్కుమాలిన ప్రాణసంరక్షణకొఱ కనేకులకు బాధనిచ్చినాను. నేటితో నాకష్టములన్నియుఁ గట్టెక్కగలవు. కరుణించి నీసాన్నిధ్యమునుమాత్రము చేర్పుము. ఇదిగో నాచివర నమస్కారములందుకొను 'మని చేతులుజోడించి మ్రొక్కి మరల నాకష్టములన్నియు సత్ప్రవర్తనమువల్లగలిగినను నాకెన్నిజన్మములకైన సత్ప్రవర్తననే దయచేయుము. నాకనేకోపకారములను జేసిన రాజగోపాలమును రక్షింపుము' అని గుడివదలి గౌతమీనదియొద్దనకు బోయి బలవన్మరణము పాపహేతువని యెఱిఁగియు దుఃఖముచేత నామాట మఱచిపోయి వంశమునకుఁ దానొక్కఁడే కనుక తలిదండ్రులకు గడసారితర్పణమువదలి, బట్ట బిగియఁగట్టుకొని, నడుమున కుత్తరీయమునుజుట్టి జందెము మెడకుఁజుట్టి, నమస్కారముజేసి కంఠములోతు నీళ్ళవరకును బోయెను. పోయి యక్కడనిలుచుండి యెక్కడనో తాటిపాకలోఁబుట్టి యతిసుకుమారముగాఁ బెరిఁగి రాజవోలు మేనమామయండను గొన్నాళ్ళుండి, యమలాపురమునకుఁ జదువుకొనుటకువచ్చి యపనిందపాలై ముక్తేశ్వరమువచ్చి గోదావరిలో బలవంతముగాఁ జచ్చుచున్న తన్నుగుఱించి విచారించి రాజగోపాలమును దలఁచుకొని, యొకమాఱు నేడ్చి చూచి చూచి యింత నిండు ప్రాణము నెట్లు పోగొట్టుకొందునాయని భయపడి నాలుగడుగులు వెనుకకువచ్చి, చచ్చెడివానికి భయమెందుకని మరల లోతునకుఁ బోయి, యెవరును లేరుగదా యని నాలుగుమూలలు బారఁజూచి, కన్నుమూసికొని 'హా దేవా' యని గుభాలున లోఁతునీళ్ళలో జేతులు జోడించుకొని మునిఁగిపోయెను.

ఆతఁ డొకమాఱు మునిఁగి యీఁతవచ్చిన వాఁడుగనుక వెంటనే నీళ్ళ్రదాఁగక తేలెను. అప్పుడొక మనుష్యుఁడు తెడిగోచితో వచ్చి రామచంద్రుని జుట్టుపట్టుకొని మొలలోఁతు నీళ్ళవరకును దీసికొనివచ్చి యక్కడ వానిని నిలువఁబెట్టి దానును నిలుచుండెను. ఆతనిని జూచి రామచంద్రుఁడు నిర్ఘాంతపడి కొంతసేపటికి 'నీవెవ్వఁడ' వని యడుగఁగా నామనుష్యు డిట్లుచెప్పెను. "అయ్యా! నేను బల్లెవాళ్ళ చిన్నవాఁడను. నేనును మావాళ్ళు కొందఱును భద్రాచలము నుండి కలప తెప్పలుగట్టి నీలపల్లి తీసికొనిపోవుచున్నాము. గడియ ప్రొద్దువేళ మాపిల్లవాఁడు రేవులో నీతలాఁడుచుఁ జేతినున్న వెండి యుంగరమును జాఱవేసినాఁడు. రెండుగడియల క్రిందట నేను నీళ్ళలో మునిఁగి యా వస్తువునిమిత్త మడుగునఁ గూర్చుండి వెదకుచున్నాను ఇదిగో వస్తువు దొరికినది. నేను నీటిలోనుండి బయటికి వచ్చినప్పటికి మీరు తేలి మునుఁగుచున్నారు. తత్క్షణమే నేనువచ్చి జుట్టుపట్టుకొన్నాను. నావస్తువు దొరకుట కాకుండ బ్రాహ్మణుని బ్రతికించిన పుణ్యముకూడ దక్కినది బాబూ! నేను సెలవుదీసికొని తెప్పమీఁదకు వెళ్ళుతాను."

అని పల్లెవాఁడు చెప్పగాఁ దాను బలవంతముగా దిగినట్లు వానితోఁ జెప్పక నీవు మంచివాఁడవు నాప్రాణ మీ దినమున రక్షించినావు అని వానిని బంపి తానును మెల్లమెల్లగాఁ బట్టలార వేసికొని బ్రాహ్మణుని యింటికిఁబోవుచు నిట్లాలోచించుకొనెను. "నేను జచ్చిపోవుట దేవునకిష్టములేదు. నేనేదో గొప్ప యదృష్టమునకే బ్రతికినాను. నేనిఁక జావను. నామీఁద దైవమునకు సంపూర్ణముగా ననుగ్రహము గలదు" అని వితర్కించుకొని, బ్రాహ్మణుని యింటికిబోయిఁ పురుఁడు వెళ్ళిపోయినది గనుక వానితోఁగలసి భోజనముచేసి రేవు దాఁటుటకు సొమ్ములేదని యాతనితో జెప్పి కొంచెముసొమ్ము గల

డేమో యని సిగ్గుపడుచు నడిగెను. భూలోకమునం దవతరించిన కుచేలుఁడగు నాబ్రాహ్మణుఁడు గర్భదరిద్రుఁడగుటచేత సొమ్ములేక ప్రాతబిందె నొక కోమటివద్దఁ దాకట్టుబెట్టి పదునాలుగణాలు దెచ్చి రామచంద్రునకిచ్చి క్షమింపుమని వేఁడుకొనెను ఉదయమున లేచి రామచంద్రుఁడు రేవుదాఁటి కోటిపల్లి వెళ్లెను గోదావరిలోఁబడి తేలుటచేతఁ దనకష్టములనుండి దాను దేలినట్లు రామచంద్రునకుఁ దోఁచెను. కోటిపల్లి వెళ్ళి రామచంద్రుఁడు మహారాజుగారియొద్ద నేదైన నుద్యోగమును దెచ్చుకొనవలెనని యోచించెను. కోటిపల్లి శ్రీమద్విజయనగరపు మహారాజుగారిది. మహారాజుగారు రాజధాని యగు విజయనగరమునం దుండి యుద్యోగస్థుల మూలమునఁ గోటి పల్లిసంగతి యంతయుఁ దెలిసికొనుచు నప్పు డప్పుడా గ్రామము వత్తురు.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

రామచంద్రుఁడు కోటిపల్లి వెళ్ళినప్పుఁడు గుణములయందు రాజమ్మ కప్పగారుగా నుండఁదగిన యొక పూఁటకూటిపెద్దమ్మయింట భోజనముఁజేసెను. ఏలాగైన నొక చిన్నయుద్యోగమును సంపాదించు కొనవలెనని యతనికిష్టము గల్గియున్నది కాని తనకుద్యోగమునిచ్చు వారును నిప్పించువారును లేరు. కోటిపల్లి పరగణాకు శ్రీవిజయనగరపు మహారాజుగా రధికారులు గనుక వారాపరగణాకు వల్లూరి శంకర రావుగారిని ప్రధానోద్యోగస్థునిగా నేర్పఱచిరి. ఆయన సద్గుణసంపన్నుఁడును, ధర్మకార్యనిరతుఁడును, బహుజనోపకారియునై మిక్కిలి కీర్తి గాంచెను. విజయనగరరాజ్యవిస్తారకులు, ప్రస్తుతపువిజయనగరపుకోట గట్టించినధన్యులునగు శ్రీవిజయ రామజగపతిమహారాజుగారాకాలమున

దేశమును బరిపాలించు చుండిరి. శంకరరావుగారు యధికారముక్రింద నున్నప్పుడు కోటిపల్లి పరగణా మిక్కిలి నభివృద్ధి నొందుచు వచ్చెను. రామచంద్రుఁ డాశంకరరావుగారి దర్శనము చేయించుమని కచేరిలో నున్నయుద్యోగస్థులలోఁ గొందఱి నాశ్రయించి ప్రతిదినమును వారివీధి యరుగులమీఁద సర్వకాలములయందుఁ గూర్చుండు చుండెను గాని వారు మాటలతోనేగాని క్రియలతో నాతనిని సంతోషపెట్టరైరి. తుదకుఁ బ్రాణమువిసిగి రామచంద్రుఁడు తానే స్వయముగా శంకరరావుగారిని జూడవలయునని యాలోచించి గుమ్మముదగ్గరకువచ్చి లోపలికి బోవుటకుఁ బ్రయత్నించెనుగాని గుమ్మముముందఱ వెండిబిళ్ళలను వేసికొని పులితోలునుధరించిపూర్ణాధికారమును జరపుచున్న రాజభటులా నిరుపేదపిల్లవానిని లోనికిఁ బోనియ్యరైరి. రాజభటుఁ డొకఁడు శంకరరావుగారు నిద్రించుచున్నారనియు, మఱియొకఁడు క్రొత్త మనుష్యుని రానిచ్చినపక్షమునఁ బంతులవారు కోపింతురనియు, వేఱొకఁడు పంతులవారు వ్యవహారము జూచుచున్నారనియుఁ జెప్పి యందఱు వాని నభ్యంతరపెట్టిరి. ఒకభటుఁడు రూపాయ దనకిచ్చినచో రామచంద్రుని లోపలికి దీసికొనిపోదుననియు, మఱొకఁ డర్ధరూపాయనిచ్చినఁదీసికొని పోదుననియు వారందఱు బేరములనాడ నారంభించిరి. లంచముల నిచ్చి రామచంద్రుఁడు శంకరరావుగారి దర్శనము చేయుట కిష్టములేక గుమ్మముముందఱ నాల్గుదినములు పడియుండియుఁ దుదకతఁడు పంతులవారిదర్శనము దొరకవందున విచారాక్రాంతుఁడై పూఁటకూటి యింటనుండుటచేతఁ దాను దెచ్చిన పదునాల్గణాలును వ్యయమయ్యెను.

రామచంద్రుఁడు కోటిపల్లి గ్రామముఁ బ్రవేశించిన యయిదవదినము సాయంకాలమునందు శంకరరావుగారు కుడిభుజముమీఁద నెఱ్ఱని రుమాలు, నెడమ భుజముమీఁదఁ నుప్పాడలోఁ బురమాయించి నేయించి చలువచేసిన సన్నని జరీయుత్తరీయమును వైచికొని చేతిలో

వెండిపొన్నుగల యొక సన్నని సన్నని పేపబెత్తమును బట్టుకొని టిక్కు టిక్కుమని తొడుగుకొన్న ముచ్చెలు ధ్వనిఁజేయ రాజభటుఁ డొకఁడు ముందుగా నడచి యెదుట వచ్చుచున్న మార్గస్థుల నందఱి నొత్తిగించుచుండ, నెవరితోడనో మాటలాడుచు గోదావరి యొడ్డునకుఁ జల్లగాలి నిమిత్తమువచ్చిరి. సమయమును నిరీక్షించి రామచంద్రుఁడు పంతులు గారివెంటనే వచ్చి యాయన దన్నైపు దిరిగినపుడు నమస్కరించెను శంకరరావుగారును దిరిగి నమస్కరించి రామచంద్రుని వృత్తాంత మడుగ నతఁ డామూలాగ్రముగాఁ దనచరిత్రమును వినిపించెను దానిని శంకరరావుగా రొక చిత్రమయిన కథవలె విని యాశ్చర్యపడి రూపు రేఖావిలాసములనుబట్టి యాతఁ డొక గొప్పయింటివాఁడనియుఁ హృదయమిచ్చి మాట్లాడుటచేత నతఁడు నిర్దోషియనియుఁ జూపులనుబట్టి చాకచక్యముగలవాఁడనియుఁ దెలిసికొని తమకచేరియం దిరువది రూపాయలపనియుండగా దాని నతని కిచ్చిరి. ముత్యాలకోవవలెనున్న యతనిప్రాతయుఁ బనియందు శ్రద్ధయుఁ బైయధికారులయందు గలిగిన విధేయతను శంకరరావుగారికి రామచంద్రునియందు దయగలిగించెను. తనపని నతివేగము ముగించుకొని రామచంద్రుఁడు కచ్చేరిలో నున్న మందమతులయొక్కయు, సోమరిపోతులయొక్కయుఁ బనులు గూడఁ జేసిపెట్టసాగెను. శంకరరావుగారుతప్ప కచేరిలోన్న యుద్యోగస్థులందఱును లంచగొండులయి ప్రజలను గ్రహములవలెఁ బీకుకొని తినుటచేత రామచంద్రునికా కార్యమయిష్టము గుటచేత లంచముల గ్రహించువారిని మందలించుచు బాధపడవచ్చిన బీదకాపులకు సహాయము జేయుచు, నాతఁడు జనసమ్మతమైన పురుషుఁ డయ్యెను. శంకరరావుగారికిఁ దరువాత యుద్యోగస్థుఁడు దామరాజు పద్మనాభము గారు. శంకరరావుగారికి నెలకు రెండువందల యేబది రూపాయలజీతము పద్మనాభముగారికి నెలకు నూటయేబది రూపాయలజీతమున్నను

వతెను లంచగొండులకెల్ల నగ్రగణ్యుండై, తనకుఁ గావలసినన్ని లంచములను గ్రహించుచుఁ, గ్రింది యుద్యోగస్థుల కిప్పించుచు, భార్య మెడలో నగలు దిగవేసి లక్ష్మితోఁ దులఁదూగుచున్నందున, రామచంద్రుఁడు లంచములపేరయిన వినఁడుగనుక వారికందఱకు బరమ శత్రునై యుండెను. దేశముననున్న కాఁపులందఱును, దమయిండ్ల కర్మాదులఁ జేయించి యాచించు బ్రాహ్మణుల నెట్లో స్వల్పదానములచేతఁ దృప్తిపఱచుచుండిరిగాని, తమయిండ్ల కెన్నడును రాక మాటిమాటికిఁ బాదపూజలు దెమ్మని పత్రికల నంపుచుఁ దమ కుపవాసవ్రతము నేర్పుచు గచ్చేరిలోనున్న యీబ్రాహ్మణోత్తముల నెంతో ధనమిచ్చి పూజించియు, వారి యనుగ్రహపాత్రులుగాకయే యుండిరి. ఈ కారణములచేత రామచంద్రుఁడు చిన్న యుద్యోగస్థుఁడయ్యుఁ దనకంటె ననేకరెట్లెక్కువ జీతముగల గొప్ప యుద్యోగస్థులకుఁగూడ బక్కలో బల్లెమై తనపేరు చెప్పినమాత్రమున వారు భయపడునట్లు ప్రవర్తించు చుండెను. తక్కువవాఁడైనను సన్మార్గుడు గొప్పవాఁడైన దుష్టునకు భయహేతువేకదా! రామచంద్రుఁడా యుద్యోగములోఁ బ్రవేశించిన యాఱుమాసములకే శంకరరావుగారతనికి ముప్పది రూపాయలపని నిచ్చిరి. రామచంద్రుఁ డెప్పుడును దురదృష్టవంతుఁడై కనుక నింతలో మహారాజుగారు శంకరరావుగారిని నాలుగువందల రూపాయల జీతముమీఁద విజయనగరమునకు రమ్మని యుత్తరువుజేసిరి. శంకరరావుగారు వెంటనే ప్రయాణమై శ్రీమహారాజుగారితో రామచంద్రుని సత్ప్రవర్తనాదులఁగూర్చి విన్నవింతుమనియుఁ, ద్వరలో నీతని నభివృద్ధికిఁ దెత్తుమనియు వాగ్దానముఁజేసి వెళ్ళిరి. ప్రాపకులు వెళ్ళిపోవుచున్నందుననను మిగిలినవారు దనకు శత్రువు లగుటను రామచంద్రునకు శంకరరావుగారి పోకడ విచారముగా నుండెను. లంచగొండుల కంకుశమువలెనున్న శంకరరావుగారు వెళ్ళిపోయినందులకు సంతోషించుచున్న చిన్న యుద్యోగస్థుల యదృ

ష్టముననో రామచంద్రుని దురదృష్టవశముననో శంకరరావుగారి యుద్యోగము పద్మనాభముగారికయ్యెను. పద్మనాభముగారు క్రొత్త యధికారమును వహింపఁగానే రామచంద్రునియందుఁ గ్రోధమును గూడ వహించి యతఁడు చక్కఁగాఁ బనిచేయుచున్నను సోమరి యనియు, నవిధేయుఁడనియుఁ, బెంకెవాఁడనియు, వ్రాసినదెల్లఁ దప్ప నియుఁ దిట్టుచు మహారాజుగారికీసంగతిఁ దెలియఁజేతునని బెదరించుచు, జీతములో సగము గుణహాలక్రిందనే తగ్గించుచు నానా క్షోభలఁ బెట్టసాగెను. రామచంద్రుఁడును దైవముమీఁద భారము వేసి ధర్మమే జయించునని శాంతించి యూరకుండెను.

అక్కడ నమలాపురములో రామచంద్రుఁ డెందులోనో దిగి ప్రాణహత్య జేసికొనినాఁడని యందఱు ననుకొనిరి. కృష్ణవేణమ్మ దన కుమారుని నిమిత్తమే విచారించినట్లు విచారించెను. శరభరాజు గారును దనమూలమున నిష్కారణముగ బ్రాహ్మణహత్య తటస్థ మయినదని విచారించి సోమావధానుల నడిగి కొన్నిజపములు చేయించి దోషశాంతిని జేసికొనుచుండెను. రాజగోపాల మారహస్య మెఱిఁగినవాఁడే కనుక తానునుగూడ విచారించినట్లు నటించెనే కాని నిజముగా దుఃఖింపలేదు. తల్లిదండ్రుల కావర్తమానము నెఱుఁగ జేయను లేదు. వేంకటరత్నము బ్రహ్మానంద భరితుఁ డయి తన కింద్రాధిపత్యము వచ్చినట్లుండెను. పార్వతికి వేఱుసంబంధములు వచ్చెను. పార్వతి వివాహపుమాట జ్ఞాపకమైనపుడెల్ల శరభరాజు గారు రామచంద్రుని మరణమునకు దాను కారకుండని విచారించు చుండెను. గ్రామములోని వారందఱు శరభరాజుగారితో నప్పు డప్పుడు రామచంద్రుని విషయమై మాటలాడుచు నతఁడు మహా సద్గుణుఁ డనియు, వానిని వెళ్ళఁగొట్టినందున వారికిఁ బాపము గల దనియుఁ జెప్పుచు వచ్చినందుల శరభరాజుగారికి రామచంద్రుని

వెడలఁగొట్టినందులకుఁ గొంచెము విచారము కలుగుచుండెనుగాని యాయన కనుమానము సంపూర్ణముగా నివారణకాలేదు. ఒకనాఁడు శరభరాజుగారును, జాకలివాఁడును గలసి రాత్రిజామైనతరువాత దొడ్డవర మత్యావశ్యకరమైన పనిమీఁదఁ బోవుచుండఁ ద్రోవలో నొక నూఱుగజముల దూరమున నొక వివాద వినఁబడెను. ఆరాత్రి వేళ చీఁకటిలోఁ గలహమాడుచున్నవా రెవరో తెలుసుకొనవలెనని శరభరాజుగారు కొంచెమాగిరి. వివాదపడుచున్న మనుష్యు లిద్దఱును శరభరాజుగారినిగాని చాకలివానినిగాని చూడక తమకదివఱకు జరుగుచున్న కలహమును మానరయిరి. శరభరాజుగారు వెళ్ళి యక్కడ నిలుచున్న తరువాత నాపురుషులకిట్లు వివాదము జరిగెను.

ప్రథముడు—అంతకోపము గలవాఁడవైనపక్షమున నాభాగము నాకు బార వేయరాదా? ఎంతన్యాయమో యంతె నాకిచ్చివేయి.

రెండవవాఁడు—నీకియ్యవలసిన దేమో నేనిదివఱకే యిచ్చినాను నాదగ్గర నిప్పుడేమియు లేదు. నే నిప్పుడు వీధిలోనికి వెళ్ళుట లేదు. నాకాలు తెగవాఁచినది. అడుగుదీసి యడుగుబెట్టలేక యిలో లక్షణా యని నేనేడ్చుచున్నాను.

ప్రథ—అవసరములు దీరినవికదా? ఏరు దాఁటి తెప్ప దగులఁబెట్టినావు. కావలసినంత నీచేతఁ జిక్కినదికదా? నీవెన్ని యాటలనైన నాడెదవు. నాజుట్టు నీచేతిలో నున్నదిగనుక నీవీలాగునఁ జేసినావు.

రెండ—(కోపముతో) నీవు నాకు జేసిన సహాయము లేమిటి? నేనుచేసిన ద్రోహము లేమిటి? ఆవేళ వస్తువులమ్మగా వచ్చిన సొమ్ములోఁ బాతిక రూపాయలు పుచ్చుకొంటివి? అంతకంటె నీకెక్కువ యే లాగున రాఁగలదు?

ప్రథ—ఛీ! నోరు ముయ్యి; అమ్మినవానికేబది, నీకేబది నాకేఁబది యని కాదా మొదట నేర్పఱచుకొన్నది. తక్కిన పాతిక నా

కియ్యనక్కఱలేదా? కష్టపడి యమ్మి నానాబాధలు పడ్డవాళ్ళము మేమును, బయటనుండి కట్టుపెత్తనము జేసి యెక్కువలాభమును గొట్టేవాఁడవు నీవూనా?

రెండ—దెగనీల్గుతావేమి. పొట్టకూటికిఁ జేరిన వెధవవు నీకియ్యను. నీయబ్బతోఁ జెప్పుకో, మెత్తమెత్తగా న్యూరుకొన్నందుకా వేషములు వేస్తావు. నీవేషములు నాదగ్గఱ తీసిపెట్టు.

ప్రధ—నీబెదరింపులు నాదగ్గఱకావు. బ్రహ్మచారి విధవవు. నీవీలాగే గొంతుక కోస్తావని నేనప్పుడే యనుకొన్నాను. నీమాటలు నమ్మి నిష్కారణముగ నేను రామచంద్రునితో విరోధము దెచ్చుకొని యేమియెఱుఁగని పిల్లవానిని నానాహింసలు పెట్టినాను. తమ్మంట్లు నీవే తీసికొన్నావు. నీవు, నేను భోగముదాని కొంపఁ ద్రవ్వినాము. ఇంతదిక్కుమాలిన బుద్ధులున్నవి కనుకనే పాము గఱచినది.

రెండ—నీవుమాత్ర మెన్నిపాములు గఱవకుండ దాటగలవు. ఇల్లలుకఁగానే పండుగకాలేదు. నీవు నన్నాక్షేపింప నక్కఱలేదు. నాకంటె నీవు రెండాకులెక్కువ చదివినావు. మంత్రిప్రగడవారి వంశమునఁ జెడబుట్టినావు. నీమూలమున శరభరాజుగారు తలయెత్తికొని తిరుగడములేదు.

ప్రధ—నీయంత దుర్మార్గుఁడను గానులే. ఇంట జూదమొకటి పెట్టి యందఱి నింటికిఁ బిలిచి కొంపలు దీయడములేదు. కూచిమంచివారంతా యగ్రహారములు గట్టించి కీర్తి సంపాదించుచున్నారు. నీవు బ్రహ్మచారివై లోకము తగులఁబెట్టుచున్నావు. సిగ్గులేక యింక మాటాడవలెనా?

రెండ—బ్రహ్మచారినైనను నీవలె ముండ నుంచుకొని దాని చేతికూడు దినుటలేదు. ఆబ్రాహ్మణ ముండాకొడకా! నోరు ముయ్యి సిగ్గులేదేమి?

ప్రథ—నాముండజోలి నీకెందుకు ? దానిసంగతి నీవెత్తకు. ఏమయిన నన్నను రామచంద్రుని యుసురుగొట్టి చచ్చిపోతావు.

రెండ—నేను తమ్మింట్లు దీసికొన్నాను. నీవు దొంగవస్తువు లమ్మించినావు.

ప్రథ—భాని మేనమామ చచ్చినాఁడని దొంగవర్తమానము జెప్పించిన మహానుభావుఁడవు నీవే కాదూ? నేనాలాటిపనులు చేయలేదు.

రెండ—ఛీ. విధవవు. చెప్పుదీసికొని చెంపలు పగులగొట్టుతాను.

ప్రథ—కొట్టకపోతే నీవు బ్రాహ్మణుఁడవుగావు, ఏదీకొట్టు.

రెండ—పాముగఱచినప్పటినుండి నాకాలువాఁచి కదలనీయడములేదు. అందుచేత లేవలేనుగాని లేకపోతే నిన్నీవేళ చంపివేతును విధవా.

ప్రథ—ఆపని నేనే చేస్తాను చూడు (అని కఱ్ఱతోఁగొట్టును)

రెండ—ఆఁ ఆఁ కొట్టు కొట్టు! అని చేతులడ్డము పెట్టుకొనుచు నీలాగు దొంగ్లతోవవచ్చిన దేమిరా, నీసంకటము కుదర్చఁగలను లే.

ఇట్లాపురుషులిద్దఱు నొకరిరహస్యము లొకరుబయటఁబెట్టుకొనుచుఁ గలహమాడుచుండగా శరభరాజుగారామాటలువిని యందులోనొకఁడు వేంకటరత్నమనియు, రెండవవాఁడు శోభనాచలమనియుఁ గంఠధ్వనినిబట్టి యానవాలుపట్టి చాకలివానితోఁగూడ వారి యెదుటకు బోయి నిలచిరి. ఎదుటనిలచిన శరభరాజుగారిని జూచి వేంకటరత్నమును, శోభనాచలమును భయవిస్మయములతోఁ గదల లేకపోయిరి. అప్పుడు శరభరాజుగారు వారితో నిట్లు మాటాడిరి.

శర—ఏమిరా వేంకటరత్నము! ఈ వివాదమేమిటి ? నీకు శోభనాచలమెందుకు సొమ్మియ్యవలెను? నీకును శోభనాచలమునకును గల వ్యవహారమేమిటి?

వేంక—(తలవంచుకొని యూరకొన్నాఁడు)

శర—ఓరీ దుర్మార్గుఁడా! నీ వేనా నమ్మకముగలవాఁడవనియు నాకుఁ బ్రతిష్ఠఁ దెత్తుననియు నేననుకొన్నాను సత్పురుషుడయిన రామచంద్రుని కూటికిఁగా దుమ్ముబోసిన మహానుభావుడవు. నీవేనా? మా మంత్రిప్రగడవారి వంశమునఁ దప్పఁబుట్టినావురా? నీ మాటలను నమ్మి నిష్కారణముగా రామచంద్రుని లేవగొట్టినాను. ఆతని మనస్సెంత క్షోభపడినదో? మేనమామ చచ్చినాఁడని దొంగ వర్తమాన మతనికిజెప్పి వానిచే దొంగవస్తువులనమ్మించి యాసొమ్ము మీరు పంచుకొన్నారా? అవురా? ఎంతవాఁడవురా? ఛండాలుఁడా!

(శోభనాచలముతో) "ఏమయ్యా, నీకుబుద్ధిలేదు అభము శుభము నెఱుఁగని కుఱ్ఱవాని తమ్మంట్లు నపహరించుటకు నీకుఁ జేతు లేలాగు వచ్చినవయ్యా! పాముగఱచి బాధపడుచున్నావు నీకిప్పటికైన సిగ్గురాలేదూ? మీరిద్దఱు మేఁకతోలును గప్పుకొన్న పెద్ద పులులుగదా!

శోభ—(శరభరాజుగారి కాళ్ళమీదఁబడి) "అయ్యా! రామచంద్రుని సమస్తవిధముల భంగపఱచినాము. ఈ వేంకటరత్నమును నేనును గలసి చేయరాని పాపములన్నియుఁ జేసినాము. తమరు క్షమించినట్లయిన నింకొక్క సంగతినిగూడఁ జెప్పెదను. తమ పిల్లవాని వస్తువులు—"

శర—(ఆశ్చర్యముతో మాటకడ్డమువచ్చి) అవితీసి కుఱ్ఱవాని నోట గుడ్డలు కుక్కినారు మీరే! అయ్యో! ఇఁక మిమ్ము బ్రతుకనీయగూడదు. మీరు లోకములను మ్రింగివేయఁగలరు. ఎంతవాళ్ళయిన నవుదురు రామిద్దరు! అన్నా! వేంకటరత్నము! మాయింటనుండి మా కుఱ్ఱవానికే చంపఁదలచుకొన్నావా? ఛీ! నాయెదుటనుండి లేచిపో. నీమొగమును జూడఁగూడదు?

వేంక—(ఏడ్చుచు) అందులో నేనేమి యెఱుఁగనండీ. మీ పాదములసాక్షి.

శోభ—అయ్యా మీనరసింహముయొక్క వస్తువులు నేనునుమ టియొక్కఁడును గలసి తీసినాము వేంకటరత్న మందులో నేమియు నెఱుఁగదు. నావంటి మహాపాతకుఁ డెక్కడను లేఁడు నేను రామ చంద్రుని గొంతుకపిసికి పారవైచుచుండఁగా ముక్తేశ్వరము త్రోవలో నన్ను పాము కఱచినది. నేను రోగముచేతఁ దీసికొనుచున్నాను. నాకు బుద్ధి వచ్చినది. ఇంకనె బ్రతికిన నన్ను క్షమించండి నాకభయమిచ్చిన దాక మీకాళ్ళు వదలను.

శర— ఓరీ వేంకటరత్నము! నాయింటినుండి లేచిపో. రా మచంద్రుఁడు చచ్చిపోయినాఁడుగదా! నీమూలమున నాకు బ్రాహ్మ ణహత్య కూడ వచ్చినది.

వేంక—అతఁడు కోటిపల్లిలో నున్నాఁడట. చచ్చిపోలేదు.

శర—ఇఁక నాతో మీరు మాటలాడవద్దు. పోండి.

అని శరభరాజుగారు ప్రయాణమును మానుకొని గ్రామము నకుఁ దిరిగివచ్చి యింట నందఱితో నాసంగతిఁ జెప్పగా వారందఱు ను నిజము నేటికిఁ దెలిసిందికదాయని సంతోషించిరి. రాజగోపాలము పరవశత్వము జెందెను. శరభరాజుగారు బ్రాహ్మణులను క్షోభపెట్టు ట సంపన్న గృహస్థులకు క్షేమముగాదని యోచించి శోభనాచలము ను వేంకటరత్నమును క్షమించిరి కాని తిన్నఁగా విచారింపకుండ రా మచంద్రుని క్షోభపెట్టినందులకుఁ బరిపరి విధముల నొచ్చుకొనుచుఁ బశ్చాత్తాపమును జెందిరి. మఱునాఁడుదయమున లేచి సోమావధా నులను బిలిపించి, పార్వతిని రామచంద్రునకిచ్చి వివాహముఁ జేతున నియు, ముహూర్తమును బెట్టుమనియుఁ జెప్పిమంచిలగ్నమును బెట్టించి, రాజగోపాలముఁ శరభరాజుగారు, సోమావధానులును గలసి రామ

చంద్రులతో నీసంగతిఁ జెప్పుకొనుటకు మధ్యాహ్నము బయలుదేఱి కోటిపల్లి వెళ్ళిరి.

శంకరరావుగారు విజయనగరమునకుఁ బోవుటవలన నేఁబది రూపాయలపని కచ్చేరిలో నూరకయున్నందున నాపని రామచంద్రున కునియ్యఁగూడదని పద్మనాభముగారు వ్రాసినను శంకరరావుగారి సాహాయ్యముచేత నది రామచంద్రునకేయియ్యను ఆపని యాతనికైన నెలదినములకుఁ గోటిపల్లిపరగణాయందుఁ గొన్ని దొంగతనములు గలిగినందునఁ దన్నివారణార్థము మహారాజుగారు శంకరరావుగారి నక్కడకంపిరి. ఆయనవచ్చినతోడనే వ్యవహారము లన్నియుఁ జక్కఁబడెను ఆయన నాల్గు మాసములక్కడనుండిరి. క్రమక్రమముగా శంకరరావుగారికిని, రామచంద్రునకును బరస్పరానురాగ మభివృద్ధిజెందెను శరభరాజుగారును, రాజగోపాలమును సోమావధానులును, వచ్చి రామచంద్రుని యిల్లు తెలుసుకొనియతనియెదుట రాగావారినిజూడగానే రామచంద్రుడాశ్చర్యపడెను. తరువాత వారినందఱను రామచంద్రుఁడు మర్యాదచేసెను. ఒకరి యోగక్షేమముల నొకరడిగిన వెనుక వారి ట్లు మాటాడిరి.

శర—రామచంద్రుడూ! నీకు నేను మహోపకారమును జేసినాను. నీవెట్లు మాయలోఁబడినావో నేనును నట్లే పడినాను. నన్ను నీవు క్షమింపవలెను.

రామ—మీరింతమాట సెలవియ్యవద్దు, మీరు పొరబడినారు. మీరదివరకుఁ జేసిన యుపకారమును నేను మఱవను. ఇదియెల్ల మీచలవేకదా?

శర—నేను మహాపార్వతిని నీకిచ్చి వివాహము జేసెదను. వివాహమీవేళకుసరిగా నెలయున్నది. ఉభయులకుఁ గావలసిన సొమ్మంతయు నేనే వ్యయముచేసెదను మీబంధువుల నందఱి నీలోగాఁ బిలిచి

మాబంధువులకు శుభలేఖలు వ్రాసిపంపెదను. అప్పటికి నీవు సెలవు పుచ్చుకొని రావలెను. పాలకిగూడ నక్కడనే కుదుర్చియుంచుతాను. మేమింక ప్రయత్నములు చేసికొంటాము.

రామ—మాపినతండ్రిని, మా మేనమామను బిలువవలసినది. అంతకంటె నాకు బంధువులు లేరు.

రాజ—రామచంద్రుఁడూ! శోభనాచలమును, వేంకటరత్నమును దమలోఁదాము కలహమాడి యొకరి రహస్యముల నొకరు బయలుపెట్టుకొనిరి. అది మాబాబయ్య విన్నాఁడు. నిజము నేటికిఁ దెలిసినది. వేంకటరత్నమును లేవఁగొట్టినారు.

రామ—దైవానుగ్రహమున్నది కనుక నిట్లయినది.

ఇట్లు వివాహము నిశ్చయించి యారాత్రి వారందఱు నక్కడ నుండి రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారిని శంకరరావుగారి యొద్దకుఁ దీసికొనిపోయి దర్శనము చేయించి యీకాలపు విశ్వాసఘాతుకుల వలెఁ గాక తానుద్యోగము చేయుచున్నను బూర్వము శరభరాజుగారి యింట దానున్నను జెప్పుకొనుట కభిమానములేక యాయన తనకుఁ జేసిన మహోపకారముల నెల్ల నుగ్గడించి శరభరాజుగారి గుణములను దగునట్లు శ్లాఘించెను. వారందఱును మఱునాఁడు ప్రయాణమైపోయిరి. రామచంద్రుఁడు వివాహమునిమిత్త మొక మాసము సెలవిమ్మని యడిగెను. పద్మనాభముగారు వీలులేదని యుత్తరువు జేసిరి. ఈవర్తమానము రామచంద్రుఁడు శంకరరావుగారితోఁ జెప్పఁగా నాయన పద్మనాభముగారిని జీవాట్లుపెట్టి సెలవు యిప్పించిరి. వివాహ మొకవారమున్నదనఁగా రామచంద్రుఁ డొకనాఁడు వీధియరుగుమీఁదఁ గూర్చుండగా నతని పినతండ్రి జగన్నాథమువచ్చి కూర్చుండి రామచంద్రునితో నిట్లు చెప్పెను. "నాయనా! విన్నావా! జరిగినసంగతి. శరభరాజుగారు నీకుఁ దనకొమార్తె నిత్తు

నని ముహూర్తముఁ బెట్టించి ముమ్ముల నందఱిని బిలిచి తిరిగి నాలుగు దినముల క్రిందట వేరే క్రొత్తసంబంధము నిశ్చయించుకొన్నారఁట! మన సంబంధముకంటె గొప్పది తెచ్చుకొన్నారు. వెయ్యిరూపాయలు వరదక్షిణకూడ నిచ్చినారఁట. గొప్పవాడు గనుక చెల్లినది. మన మీలాటిపనిఁ జేసినపక్షమున సాటివాళ్ళు తాటియాకులు గట్టుదురు. వారి నెవరు నోరెత్తి మాటలనలేకపోయినారు. గొప్పవాళ్ళందఱికి వినాశకాల మీలాగే యుండును. చూడు వారుచేసిన నగుబాటుపని!

రామ—(విస్మయముతో) శరభరాజుగా రాలాటిపనిఁ జేయుదురా?

జగ—చేయుటేమి? ఆయనపై కాలాగగపడునే కాని లోపల విషము. నీవు నీచుఁడవఁట. ఆశరభరాజుగారికి నీకియ్యవలెనని యున్నది. కాని, నీచపుసంబంధమని బంధువు లందఱు నాక్షేపించినారఁట. అందుచేత నీకు వేఱొక సంబంధము గుదిర్చినాను. నీకిష్టమున్నపక్షమున జేసికొనవచ్చును.

రామ—నీవే పెద్దవాఁడవు. నీకిష్టమైన సంబంధము దీసికొనిరా.

జగ—కపిలేశ్వరపురములో మనవారున్నారు? వారు శరభరాజుగారికన్న గొప్పవాళ్ళు. సంవత్సరమునకు నాలుగువేల రూపాయలు వారికి భూములమీఁద వచ్చును. పిల్లమరకతమువంటిది. పెమ్మరాజు ప్రసాదరాయుడుగారి కుమార్తె. నీమంచియోగ్యతను జూచి నీకుఁ బిల్లనియ్యవలెనని వారికున్నది. ఆయన మిక్కిలి మంచివారు. ఆయన వారమురదినములలో నిక్కడికివచ్చి నిన్నుఁజూచి ముహూర్తము నిశ్చయించుకొందురు.

రామ—గొప్పవారిని నమ్మగూడదు. చెప్పెడుమాట యొకటి చేసెడిదొకటె.

జగన్నాథ మీవర్తమానమంతయు రామచంద్రునితో జెప్పి మఱునాఁడు వెళ్ళిపోయెను. శరభరాజుగారు వేఱుసంబంధము గుదుర్చుకొనుటచేత రామచంద్రుండు మునుపటి ముహూర్తమునకు నమలాపురము వెళ్ళలేదు. జగన్నాథముగారు వెళ్ళిన పదిదినముల కొకనాటి రేయిపండ్రెండుగురుబోయీలపాలకినెక్కి యొకకాగడావేయించుకొని మంచిబట్టలుధరించుకొని పెమ్మరాజుప్రసాదరాయఁడుగారువచ్చిరి. రామచంద్రుఁడాయన కెదురుఁగాఁబోయితీసికొనివచ్చిమర్యాదజేసెను. ఆయనతోఁగూడ నొకబ్రాహ్మణుఁడు పసుపు, కుంకుమ, పండ్లు చాకలివానిచేతఁ దెప్పించి యచట బెట్టెను.

ప్రసా—అబ్బాయీ! మీపినతండ్రిగారు వచ్చి నీతో మాటలాడినారా?

రామ—సంగతులన్నియుఁ దెలిసినవి. ఆయనవచ్చినారు.

ప్రసా—వివాహమిప్పటికాఱునెలలున్నది. సిద్ధముగానుండు. మాపిల్ల చిన్నతనమందు జబ్బుపడినప్పుడు మేము వేంకటేశ్వరసాన్నిధ్యమందు వివాహముచేయుదమని మ్రొక్కుకొన్నాము. అందుచేత వాడపల్లెలో నీకార్యము చేయఁదలఁచుకొన్నాను. ఒకనాఁటి పెండ్లియని సందేహింపఁకుమనిచెప్పి బ్రాహ్మణుఁడు తెచ్చినపసుపు కుంకుమ రామచంద్రునకిప్పించెను. బోయీలు సవారిఁదీసికొని వెళ్ళిపోయిరి. బ్రాహ్మణుఁడును వారితో వెళ్లెను. ప్రసాదరాయఁడుగారక్కడ మఱునాఁడుండిరి; ఆదినమున నాలుగుగడియల ప్రొద్దెక్కిన తరువాత రామచంద్రుఁడును, ప్రసాదరాయఁడుగారును మాటలాడుచుండఁగా రాజగోపాలమువచ్చి రామచంద్రునితో నీ ప్రకారము కఠినముగ మాటాడెను.

రాజ—ఏమోయి రామచంద్రుఁడూ! పరిశుద్ధమైన నియోగుల యింటఁబుట్టినావుగదా! నీవీలాటిబుద్ధులెక్కడ నేర్చుకున్నావు? నీకు

మాసంబంధ మిష్టమున్న యెడల రావలెను. ఇష్టము లేనిపక్షమున రామని స్పష్టముగాఁ జెప్పవలెను. నీమాత్రము పెండ్లికొడుకు మాకుఁ గుదురకపోఁడు. మొదట వస్తానని చెప్పి ముహూర్తము బెట్టించి రాక మోసముచేయఁ దలఁచుకొన్నావా? నలుగురుబంధువులలో నగుబాటు వచ్చి తలయెత్తికొనలేకపోయినాము. ముహూర్తము దాటినతరువాత నీవు రావని మీాపినతండ్రిగారు సెప్పినారు. ఆమాట మొదటమాతోఁ జెప్పక పోయినారా?

ఆమాటలకు రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యపడుచుండఁగా ప్రసాద రాయఁడుగారు తొందరపడ నారంభించిరి. ఇంతలో శంకరరావుగారు గుమ్మముముందఱకివచ్చి "కామయ్యా! ఇక్కడేనా" యని యడిగెను.

కామ—"ఇక్కడేనండి అదుగో దిక్కుమాలిన ముండకొడుకు నాకొంపఁ దీసినాఁడు" అని యరచెను.

శంక—కామయ్యా! తొందర పడకు సంగతియంతయు జెప్పు.

కామ—అయ్యా! ఆకూర్చున్నవాఁడు నాకుమార్తె నెత్తుకొని పోయి రామచంద్రునకిచ్చి దొంగతనముగా వాడపల్లెలోఁ బెండ్లి చేయఁదలచుకొన్నాఁడు. ఈ దుర్మార్గుఁడు దినమున కొక్కవేషము వేసికొని లోకమును మోసము చేయుచుండెను.

శంక—అతని జెవులనున్న తమ్మంట్లు మాతమ్ముని చెవుల నుండెడివని తోఁచుచున్నది.

రాజ—ఓయీ ప్రసాదరాయఁడా! నీసంగతి యంతయుఁ జెప్పు. నిన్ను తక్కువశిక్షతో బోనిత్తుము. లేని పక్షమున నీపాట్లు నీవనుభవింపఁగలవు.

ప్రసా—అయ్యా! నన్ను క్షమింపవలెను. నేఁటికి నేను దొరకినాను; మాది నిడదవోలు కాపురము. నాపేరు. చామర్తి జనార్ధనము.

రామ—అయ్యా! ఇతని పేరుయొక్క పొడియక్షరములున్న రుమాలు మాకుదొరికినది దానిమీఁదఁ 'చా. జ' యని యున్నది.

శంక—అతని వృత్తాంతము నంతను జెప్పనిండు.'

ప్రసా—నేను చిన్నతనమునందె పితౄర్జితమగు ద్రవ్యమంతయు జూదమునందు వ్యయపెట్టి జోగినై యమలాపురము ప్రవేశించి క్షామిమంచి శోభనాచలమునకు స్నేహితుఁడనై యనేక పాపములను చేసినాను. శోభనాచలముగురుయొక్కయు, వేంకటరత్నము యొక్కయు బ్రోత్సాహముచేతఁ గర్రా రామయ్యయను పేరుబెట్టుకొని యీ రామచంద్రుని మేనమామ చచ్చినాఁడని దొంగవర్తమానమును జెప్పినాను. దేశిరాజు సూర్యనారాయణ యను పేరుబెట్టుకొని యిత్తడి కంటెను, గాజురాయివేసిన యిత్తడి యుంగరమును రామచంద్రున కిచ్చి బంగారపు వస్తువులని యమ్మించినాను. శరభరాజుగారి రెండవకుమారుని నగలన్నియు నేను, శోభనాచలము, దీసికొని పిల్లవానినోట గుడ్డలుకుక్కినాము. తరువాత నాకును వారికిని వివాదమువచ్చినది. ఇప్పుడు రామచంద్రుని పినతండ్రి జగన్నాధము నాయొద్దకువచ్చి రామచంద్రునకు శరభరాజుగారి సంబంధము వచ్చుట కోర్వఁజాలక యాపెండ్లిఁ జెడఁగొట్టి బీదపిల్లను జేయుమని నన్ను వేఁడుకొన్నాఁడు. కాఁబట్టి నేనీవిధముగా నీబ్రాహ్మణుని కుమార్తెను దొంగిలించుకొని రామచంద్రునకుఁ బెండ్లిచేయఁ దలంచుకొన్నాను. నేఁటికి మీచేతఁ జిక్కినాను.

శంక—నిన్ను వదలరాదు. ఏమోయి వీరాస్వామి! ఈతనిని బట్టుకొని సంకెళ్ళు వేయండి.

అని సంకెళ్ళు వేయించి చామర్తి జనార్దనమ్మను విజయనగరమంపించెను. అక్కడ మహారాజుగా రతనికి నాలుగు సంవత్సరములు ఖైదుసాలలో నుండునట్లు శిక్షవిధించిరి.

అందఱు నాదినమున నిండ్లకుఁబోయిరి. మఱునాఁడు శంకరరావుగారు వచ్చి రామచంద్రునితో నిట్లనిరి. 'అబ్బాయి! నీకు నా కుమార్తె నిచ్చి వివాహము జేయవలెనని యున్నది. నీకుఁ జేసికొనుట కేమైన నభ్యంతరమున్నదా? మాపిల్లను జేసికొన్న యెడల నీవు మిగుల నభివృద్ధిని జెందగలవు సుమీ' యని చెప్పఁగానే రామచంద్రుఁడు 'మీరు నన్ను క్షమించవలెను. నేనిదివరకే శరభరాజుగారి కుమార్తెను జేసికొనుటకు నిశ్చయించుకొన్నాను. మధ్య నీజనార్ద్దము వచ్చి యంతరాయము గల్పించినాఁడు. కాని యీపాటికి వివాహమయియుండును కాని మన నియోగులలోనెల్ల మంత్రిప్రగడవారు మిక్కిలి గొప్పవారు. శరభరాజుగారికి సంవత్సరమునకు మూఁడువేల రూపాయలు వచ్చును. ఆయన జ్యేష్ఠకుమారుఁడు రాజగోపాల మిప్పుడు మాయింటనున్నాఁడు. ఆతనికి మీకొమార్తెనిచ్చి వివాహముఁ జేయవలసినది. అన్నివిధములఁ నాకంటె గొప్పసంబంధము' అని చెప్పగా శంకరరావుగారు 'నీవు వారిపిల్లను జేసికొనవలసినది. మాట తప్పగూడదు. నీపెండ్లియైన తరువాత చూచుకొందుము. నీవు వెళ్ళుము' అని చెప్పిరి. రామచంద్రుఁడు శరభరాజుగారి సంబంధముకంటె శంకరరావుగారి సంబంధ మెక్కువ దనియు, దానివలనఁ దనకనేక లాభము లున్నవనియు నెఱిఁగి మాట ముందుగా నిచ్చినందునను, జిన్నతనమునందు శరభరాజుగారి యింటనున్న విశ్వాసముచేతను, శంకరరావుగారి సంబంధమును నిరాకరించి శరభరాజుగారి కొమార్తెనే చేసికొనుటకు నిశ్చయించి యమలాపురమునకు రాజగోపాలముతోఁగూడ బోయెను. త్రోవలో వారిట్లు మాటాడిరి.

రామ:— నేను బెండ్లికిరానని మీతో నెవరు చెప్పినారు? ముహూర్తము నాఁడు మీరేమనుకొన్నారు.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

రాజ—ముహూర్తము నాఁడు నీవింకను వత్తువని కనిపెట్టుకొని కూర్చున్నాము. అమఱునాఁడు మీ పినతండ్రి వచ్చి 'మా వాఁడు మీ సంబంధమును జేసికొనఁడఁట. ఆయన కింతకంటె నెక్కువవారెవరో వచ్చినారు మీ యిష్టము వచ్చినట్లు మీరుఁ చేసికొనండి' యని చెప్పెను.

ఆమాటలువిని రామచంద్రుఁ డాశ్చర్యపడి తన పినతండ్రి యొక్క యోర్వలేమికి సిగ్గుపడుచుఁ దనతో నతఁడు చెప్పినమాటలను ప్రసాదరాయుడుగారి సంబంధములును చెప్పి రాజగోపాలమును గడుపు బ్రద్దలగునట్లు నవ్వించుచు నమలాపురము జేరి శరభరాజుగారు మొదలగు వారికిఁగూడ నీవృత్తాంతమును దెలియఁజేసెను.

శరభరాజుగారిదివరకే వివాహప్రయత్నములను జేసినందున వైశాఖశుద్ధ నవమినాఁడు రామచంద్రుఁడు పార్వతిని పెండ్లియాడెను. రామచంద్రుని మేనమామయు నాతని కుటుంబముతప్ప మఱియే బంధువులును బెండ్లికొడుకువైపు రాలేదు. పెండ్లివారికి విశ్వనాథ శాస్త్రులవారింట విడిది నేర్పఱచిరి. ఉభయులకును గావలసిన ద్రవ్యమంతయు శరభరాజుగారే వ్యయముచేసి పెండ్లి సమస్తవైభవములతోను జేసిరి. శ్రావ్యమైన దూర్యారావములతోడను, ముత్తయిదువుల పాటలతోడను, బచ్చని పందిళ్ళతోడను, విప్రాశీర్వాద ధ్వానములతోడను, వివాహము మనోహరముగా జరిగెను. శరభరాజుగారు తక్కువ సంబంధమును దెచ్చుకొన్నారని వారిబంధువు లెవ్వరును రాలేదు. అమలాపురమునందే విద్యార్థిగానుండి యచ్చటనే యపసందపాలయి, మరల నాగ్రామమునందే కడు మర్యాదగా వివాహమాడుచున్న రామచంద్రునిఁ జూచి యందఱును సంతోషించిరి. అయిదు దినములును వివాహమైన తరువాత పదునాఱు దినముల పండుగ యగువఱకు నమలాపురమునందే యుండి పిమ్మట కోటిపల్లె వెళ్ళెను.

వివాహమైన రెండు మాసములలోనే శంకరరావుగారు దమ కుమా ర్తెను శరభరాజుగారి జ్యేష్ఠకుమారుఁ డగు రాజగోపాలమున కిచ్చి పెండ్లిఁ జేసిరి. ఇట్లు శరభరాజుగారును శంకరరావుగారు వియ్యంకు లగుటచేత రామచంద్రునియందు శంకరరావుగారు మునుపటికంటె నెక్కువ దయగా నుండిరి. తరువాత రాజగోపాలమును శంకరరావు గారును విజయనగరమునం దుద్యోగము నిప్పించి యతని నచ్చటికిఁ దీసికొనిపోయిరి. వివాహమైన యెనిమిది మాసములకే పార్వతి వ్యక్త రాలయినందున మఱినాలుగు మాసములకు శరభరాజుగారామెకుఁ దగిన సారెబెట్టి కాపురమునకుఁ బంపిరి. పార్వతియు రామచంద్రుఁ డును గోటిపల్లెలోఁ గాఁపురము చేయుచుండిరి.

సమాప్తము

